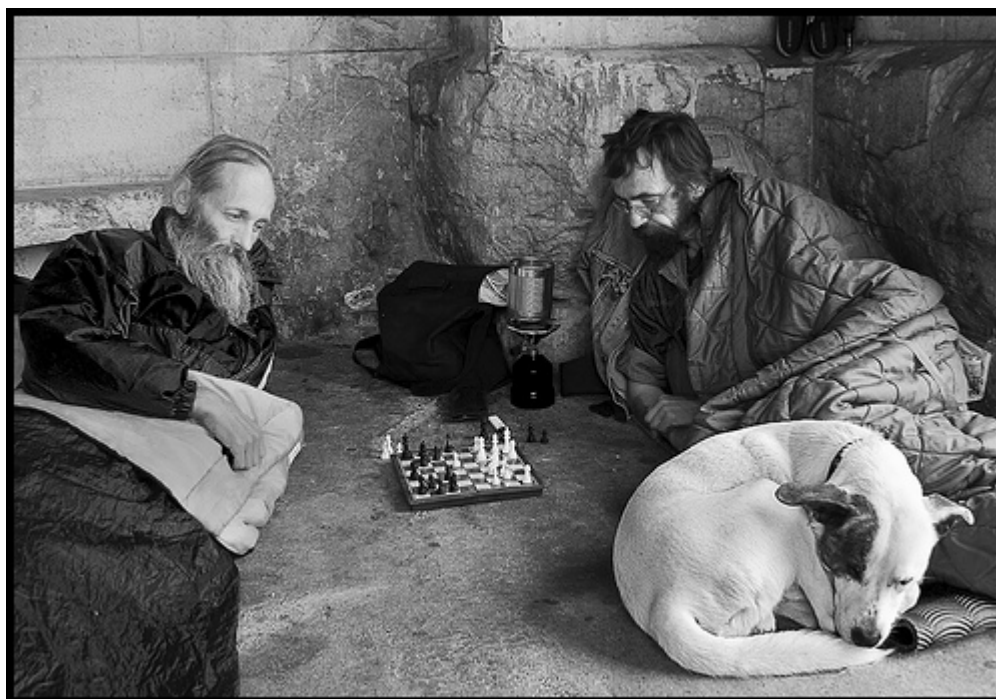

En undersøgelse af hjemløses oplevelse af hjælp og støtte
Kandidatafhandling
Psykologisk Institut, Århus

Anne Ranning 2009

Indhold

Summary	4
Indledning	5
Afgrensning og definitioner	6
Hjemløshedens omfang i Danmark	6
1 Genstandsfeltet – et sammensat problem	7
1.1 Hjemløshed og kapital	8
1.2 Hjemløshed og praksisbegrebet	10
1.3 Hjemløshed som afvigende social praksis	11
1.4 Symbolsk vold på gadeplan	11
1.5 Samfundets hjælp til hjemløse	12
1.5.1 Sociallov, puljer og indsatser	12
1.5.2 Indsatser og relationsarbejde med hjemløse	14
Opsummering	14
2 Forskning i hjemløshed	15
2.1 Hjemløseforskningens beskaffenhed i dag	17
2.2 Forskningens bidrag til viden om social praksis og hjemløshed	18
2.2.1 Hjemløshed og misbrug	18
2.2.2 Psykisk sygdom	20
2.2.3 Fokus på habitus i kraft af social baggrund	20
Opsummering	22
2.3 Forskning i hjemløses oplevelse af hjælp og støtte	22
2.3.1 Forskel i social praksis, forskel i prioriteter	23
2.3.2 Oplevelser af krænkelse i mødet med det offentlige	24
2.3.3 Den gode hjælp	26
Opsummering	27
2.4 Betydningsfulde faktorer i relationsarbejde med hjemløse	27
2.4.1 Relationens personlige karakter	28
2.4.2 Tillid	29
2.4.3 Respekt for selvbestemmelse	30
2.4.4 Brobygning og 'advocacy'	31
2.4.5 Relationens styrke som virkningsfaktor	31
2.4.6 Frekvens af samvær	32
2.5 Resultater af relationsarbejde	33
Opsummering	34
3 Fra antropologi til psykologi	34
3.1 Forståelsen af selv og identitet	35
3.2 Sprog, samfund og bevidsthed	36
3.3 Forskellige konceptuelle frameworks	37
3.4 Rom Harrés positioneringsteori	38
3.4.1 Hvad er en position?	38
3.4.2 De sociale episoders dynamik	39
4 Denne undersøgelses metode	40
4.1 Strukturer genereres i feltet	40
4.1.1 Konkrete implikationer for indsamling og bearbejdning af data	41
4.2 Erfaringer på feltet	43
4.2.1 Konkrete implikationer for undersøgelsen	44
4.3 Forskerens rolle i undersøgelsen	44

4.4 Beskrivelse af feltet – Kirkens Korshærs Nattjeneste.....	45
4.4.1 En typisk nat på Nattjenesten.....	46
4.5 Beskrivelse af feltet – Den Mobile Café.....	46
4.6 Interviewpersoner og kontakt.....	47
4.7 Ethiske overvejelser	48
5. En undersøgelse af hjemløses oplevelse af hjælp og støtte	48
5.1 Forståelse	50
5.1.1 Manglende forståelse for den hjemløses hverdag	50
5.1.2 Forskel i konceptuelle frameworks – forskel i meningsdannelse	51
5.1.3 Fænomenologisk nærhed - den gode hjælp.....	52
5.1.4 Forståelse som hjælp.....	53
Opsummering.....	55
5.2 Menneskeligt nærvær.....	55
5.2.1 Det givende møde	55
5.2.2 Det nedbrydende møde	56
5.2.3 Systemet som overgrebsmand.....	58
5.2.4 At blive mødt som menneske.....	58
5.2.5 Respekt for autonomi	60
Opsummering.....	60
5.3 Moralsk positionering - styrket relation til samfundet.....	61
5.3.1 Den første arbejdsidentitet	61
5.3.2 Den anden arbejdsidentitet – at få en relation til samfundet igen.....	61
Opsummering.....	62
5.4 Hjælperens position og hjælpens beskaffenhed.....	63
5.4.1 Symbolske ressourcer og den hjemløses afmagt - Hjælperen som bro.....	63
5.4.2 Systemets positionering af hjælperen	64
Opsummering.....	65
6 Diskussion.....	66
6.1 Resumé af undersøgelsens resultater	66
6.2 Hvordan forholder resultaterne sig til den eksisterende forskning?	66
6.2.1 Forståelse	67
6.2.2 Menneskeligt nærvær.....	67
6.2.3 Styrkelse af borgerens relation til samfundet.....	68
6.2.4 Hjælperens position og hjælpens karakter	68
6.3 Generaliserbarhed, reliabilitet og validitet i undersøgelsen.....	69
6.4 Hvilken viden tilfører undersøgelsen vores muligheder i praksis?.....	69
6.4.1 Positionering af hjælperen i hjemløsemiljøet.....	70
6.4.2 Bedre kontaktflader mellem ekskluderede og marginaliserede borgere.....	70
6.4.3 Integration og beskæftigelse	71
6.5 Hvorfor opstår krænkelse, og kan der gøres noget?	72
6.6 Relationens integrerende egenskab	72
6.7 Konklusion.....	73
Litteraturliste.....	75
Bilag.....	79
Interviewguide	79

Summary

On the basis of a literature review of research on homelessness, this thesis points to a gap in knowledge regarding the perspectives of the homeless themselves as well as an overly quantitative approach in research. Consequently, the objective of the present study is to explore homeless people's experience of help and support through a field study and qualitative interviews. The conceptualisation and methodological tools of positioning theory are applied in the study, and subjects identified factors that constitute the experience of help and the helper, categorized as understanding, presence, moral positioning and advocacy.

Indledning

Formålet med dette speciale og den bagvedliggende undersøgelse er at skabe forståelse for hjemløses oplevelse af hjælp og støtte. Hensigten er at stille skarpt på hjemløses oplevelse af forholdet mellem dem selv og hjælperen, hvor jeg vil se på det fænomen, som i litteraturen betegnes ”relationsarbejde” ud fra et brugerperspektiv. Undersøgelsen vil via en kvalitativ, fænomenologisk metode, og på baggrund af en social konstruktionistisk teoriramme se på, hvad de hjemløse oplever som kendetegnende for henholdsvis gode og dårlige relationer, hvordan de gode og dårlige relationer opstår, og hvad de har som konsekvenser for den hjemløses liv. Den eksisterende forskning i hjemløshed bygger hovedsagligt på statistikker og epidemiologiske ”facts” om denne gruppe, og selvom en sådan viden er betydningsfuld, er det min opfattelse at forskning i brugernes perspektiv er både overset og meget væsentlig i forhold til mulighederne for bedre at hjælpe og støtte disse udsatte borgere. Kvalitativ forskning i brugerperspektivet bidrager med indsigt i problemstillinger, som kvantitative undersøgelser ikke kan afdække, en indsigt der kan give nye muligheder for refleksion og problemløsninger. Ligeledes opfylder en sådan forskning et demokratisk mål, da de hjemløses stemme sjældent høres i samfundsdebatten, og dermed indgår det som en dimension i min undersøgelse, at lade de hjemløses fortællinger og synsvinkler blande sig i en samfundsfaglig og videnskabelig diskurs.

Psykologien har meget at bidrage med i forhold til hjemløshed som et individuelt og samfundsmæssigt problem, da den både som videnskab og praksis beskæftiger sig med relationer; det være sig mellem personer, grupper og samfundsklasser. Dette speciale vil bevæge sig i et spændingsfelt mellem et interpersonelt og et strukturelt niveau, hvor de hjemløses fortællinger om oplevelser med relationer til professionelle og frivillige hjælpere ses indlejret i en bredere samfundsmæssig kontekst, hvor de hjemløse som gruppe betragtes har en relation til samfundet, der må anses for at være problematisk og bristet. Ligesom man i en terapeutisk praksis kan arbejde med menneskelige relationer gennem bedre indbyrdes forståelse, er det min opfattelse, at man også når det gælder fragmentariske dele af samfundet, må anvende dialog og forståelse for at skabe bedre vilkår for integration og sameksistens. Politikere, socialarbejdere og menigmand kan have nok så mange forestillinger om, hvad den gode hjælp til hjemløse består i, men uden indblik i de hjemløses egne oplevelser berøves vi muligheden for at kunne hjælpe så godt om muligt.

Afgrænsning og definitioner

En stor del af forskningen på hjemløseområdet i Danmark såvel som i udlandet beskæftiger sig med spørgsmålet om årsagerne til hjemløshed, for eksempel hvordan psykisk sygdom, misbrug, køn, alder o.a. hænger sammen med fænomenet, og ligeledes ser man på bestemte parametres sammenhænge med det at flytte i bolig igen. Disse årsagssammenhænge er ikke en del af specialets fokus. Undersøgelsens mål er heller ikke at ”måle” brugernes tilfredshed med systemet ej heller at fremstille det sociale system som succes eller fiasko. Det er derimod hensigten at sige noget generelt om hvilke underliggende sociale og psykologiske forhold i relationsarbejdet, der ud fra de hjemløses oplevelse kan siges at være betydningsfulde for den gode hjælp.

Hjælpen forstås meget bredt som samspillet mellem på den ene side den hjemløse og på den anden side de institutioner og personer, der har eller påtager sig, den opgave at hjælpe den hjemløse. Relationsarbejde definerer jeg som det, at fagfolk skaber frugtbare samspil med de mennesker, de arbejder med. Det frugtbare ved samspillet kan være en langsigtet forbedring af den hjemløses levestandard, så som indflytning i egen bolig, men kan også dække over mere umiddelbar hjælp med praktiske ting, eller det at føle sig hjulpet i kraft af nærvær og omsorg fra hjælperens side.

Hjemløshedens omfang i Danmark

Det er uhyre vanskeligt at estimere antallet af hjemløse, dels fordi situationen ”hjemløshed” i mange tilfælde er svær at definere, dels fordi det er vanskeligt at komme i kontakt med mennesker i en sådan situation på et givent tidspunkt. I 2007 gennemførte man en national kortlægning af hjemløshed i Danmark, hvor en række tilbud og myndigheder, der kunne tænkes at have berøring med hjemløse, udfyldte et spørgeskema for hver hjemløs person, de havde kendskab til i uge 6, 2007 (Benjaminsen & Christensen, 2007, 13). For at kontrollere for dobbelttællinger blev der spurgt til den hjemløses initialer og CPR-nummer. Næsten samme procedure blev brugt i nationale kortlægninger i Norge (Hansen & Østerby, 2006) og Sverige (Socialstyrelsen, 2006), som er de lande, hvis definitioner den danske kortlægning lægger sig tættest opad. Sammenlagt var der 5253 personer, der befandt sig i en eller flere af de situationer, som ifølge forskerne skulle defineres som ”hjemløshed” (Benjaminsen & Christensen, 2007: 63). Eksempelvis havde 552 personer overnattet på gaden i uge 6, 2269 personer på herberger, forsorgshjem, natvarmestuer og lignende, 1025 hos familie og venner. Resten befandt sig i midlertidig udslusningsbolig, under socialforsorgen, på hospital, behandlingstilbud, på vandrerhjem eller hotel. Tallet 5253 må ses som et minimumsantal, da mange

hjemløse lever uden for systemet, og derfor ikke nødvendigvis tælles med i kortlægningen. Særligt tallet for de, der overnatter på gaden, de gadehjemløse, må antages at være underestimeret.

1 Genstandsfeltet – et sammensat problem

Begrebet hjemløshed er svært at indkredse nøjagtigt, og i dette afsnit vil jeg analysere ordet for at afsøge dets komplicerede konnotationer som en nødvendig overvejelse omkring undersøgelsen og specialets centrale objekt. ”Hjemløshed” dækker dels over et materielt problem om manglende bolig, dels vækker begrebet associationer til svære sociale problemer, og er således en underkategori til begrebet ”social udstødelse” (Koch-Nielsen & Stax, 1999: 429). At det ikke er tilstrækkeligt at mangle en bolig, for med rette at kunne kaldes ”hjemløs”, kan udledes af den terminologiske distinktion mellem ”hjemløs” og ”boligløs”, der optræder i ovennævnte nationale kortlægning, hvor man spørger til sociale problemer for at afklare, om der er tale om henholdsvis det første eller andet fænomen. Dog er disse sociale problemer på ingen måde klart defineret. Begrebet bliver kun endnu mere uklart, når man overvejer definitionen af ”funktionel hjemløshed”, en tilstand hvor en person har en bolig, men af forskellige årsager ikke formår at opholde sig i den. En person kan altså mangle et hjem uden at være hjemløs, mens en anden er hjemløs, selvom han har en bolig. Med så stor uklarhed omkring ordets betydning er det oplagt at stille spørgsmålet, hvilket formål begrebet tjener? Gruppen af hjemløse er meget heterogen og har forskellige problemstillinger som stofmisbrug, alkoholisme, sindslidelse og i mange tilfælde en blanding heraf. Kunne man forestille sig begrebet ”hjemløs” reduceret til en eller flere af disse problematikker? Som jeg ser det, fungerer ordet som en slags samlebetegnelse for de eksistenser i samfundet, der ikke passer ind, noget de har til fælles i lige så høj grad som det manglende hjem. De udgør et socialt problem, en uoverensstemmelse mellem den givne virkelighed og standarder i betydningen værdier, normer, mål og forventninger, og uoverensstemmelsen vurderes at være dysfunktionel af definitionsmagten i samfundet. Disse standarder afspejles i formuleringer af sociale rettigheder og i Statens forpligtelse til at stille en passende bolig til rådighed til borgere i nød (Den reviderede udgave af den Europæiske Socialpagt fra 1996, artikel 31) Lige så vigtigt i denne sammenhæng er imidlertid den store udbredelse af gode boligforhold i nutiden, der gør synlig fattigdom, hjemløshed og dårlige boligforhold uacceptable: flertallets levevilkår bestemmer standarden, og eftersom en bestemt minoritets levevilkår afviger fra denne standard, bliver de problematiseret.

Ser man nøje på begrebet ”hjem-løs”, er det ofte ordets suffix ”løs”, der bedst udtrykker vores oplevelse af disse mennesker, idet ”-løs” som suffix betegner en mangel (<http://ordnet.dk/ods/opslag?id=497653>). Gruppen kendetegnes af mangel på støttende socialt bagland, mangel på kontrol over indtag af rusmidler, dårligt psykisk og fysisk helbred, alt sammen mangler, der er meget uønskede i vores samfund. Hjemmet har en symbolsk funktion: diskursivt betraget kan hjemmet siges at fungere som kernen i vores normalitet i samtiden: et pænt hjem er vigtigt og statusgivende, vi bruger de fleste af vores penge på hjemmet, og vi samler familien i hjemmet. En normalitet der står i skarp kontrast til de hjemløses virkelighed og habitus, der i så ekstrem grad adskiller sig fra normalbefolkningens, at selv hjemmet ikke længere er rammen for deres liv. Således er hjemmet mere end en bolig, og vi har skabt begrebet ”hjemløshed” til at betegne det som falder udenfor. Svaret på mit tidligere spørgsmål om begrebets anvendelighed lyder derfor, at vi har brug for at begreb til at betegne de utilpassede. Ordet er anvendeligt men dog foruroligende, da **kategorisering** af borgeren som ”hjemløs” identificerer ham som afvigende fra det omgivende samfund, en definition som ifølge den franske filosof Michel Foucaults kan er udtryk for et ønske om at disciplinere borgeren ind i en normaliseringsproces (Foucault, 2000). En dobbelthed i begrebet antyder samtidig behov for omsorg og kontrol, behov for hjælp såvel som at de hjemløse skal ændre adfærd for at passe ind: ”-løs” betegner ligeledes *at være fri for* (altså en positiv mangel) eller at være *blottet for*, betydninger der vækker associationer til begrebet ”*udstødt*”, som ofte anvendes synonymt med ”*hjemløs*” altså de uønskede elementer, som samfundet har stødt fra sig. I litteraturen har man forsøgt at omgå ordets negative værdi og brug ordet ”usædvanlige” som synonym for ”hjemløs” (Bech-Jørgensen, 2003), men jeg vælger i denne opgave at benytte begrebet med en bevidsthed om ordets negative vægt for hermed at forholde mig til den virkelighed, som ordet er opstået i, hvilket jeg mener er nødvendigt.

1.1 Hjemløshed og kapital

For at forstå hjemløshedens komplicerede og sammensatte beskaffenhed kan man drage fordel af Pierre Bourdieus idé om **kapital**, et begreb der betegner, hvor meget magt og ære en person nyder i samfundet dels i kraft materiel situation, dels i form af symbolske ressourcer som uddannelse og familiebaggrund (Bourdieu, 2005: 294). Høj kapital findes hos de dominerende grupper i samfundet, imens de dominerede har en ringe kapital. En stærk **økonomisk kapital** giver magt og indflydelse i den udstrækning, at kapitalen stemmer overens med værdien af det, man ønsker at opnå, og den er relativt håndgribelig, da kapitalen kan gøres op eksempelvis til et vist beløb eller en ejendom. Økonomisk kapital er selv sagt lav blandt hjemløse, hvis fattigdom og materielle kummerlighed er

synlig for enhver, der kommer forbi udeliggerne¹ ved Magasin i Århus eller på Strøget i København, hvor en sovepose og en rygsæk ofte udgør de hjemløses eneste ejendele. Selvom mange hjemløse modtager kontanthjælp, der kunne omsættes til bedre forhold end de nævnte, forvaltes pengene således, fx grundet alkohol- og stofmisbrug, at de faktiske levevilkår er meget dårlige og til at tage at føle på.

Udover økonomisk kapital kan man ifølge Bourdieu også tale om ikke-materielle ressourcer, der kan være lige så afgørende for individets sociale position, nemlig **symbolsk kapital**. Denne er sværere at gøre op og konstitueres af andres anerkendelse af ære og position (Bourdieu, 2005: 295). Det symbolske henviser til kvaliteter, der kun indirekte er forbundet med økonomi, men giver anerkendelse, som dét at have en høj uddannelse, at være kulturel eller at komme ud af en fin familie. Ligeledes betyder symbolsk kapital til evnen til at håndtere sociale symboler i interaktion med andre mennesker. Forestillingen om symbolsk kapital kan forklare grundlaget for det forhold, at den nationale kortlægning af hjemløshed specificerer i spørgeskemaet, at studerende, der netop er kommet til en ny by og endnu ikke har fundet bolig, **ikke** skal tælles med i undersøgelsen (Benjaminsen & Christensen, 2007: 46). Selvom personer i den situation hvert år henvender sig på eksempelvis forsorgshjemmet Østervang i Århus, bliver de ikke opfattet som hjemløse, og en nærliggende forklaring herpå er, at deres høje symbolske kapital i kraft af tilknytningen til uddannelsessystemet. Kapitalen haves og erhverves i høj grad i relation til andre individer eller grupper med høj symbolsk kapital, hvilket hænger sammen med begrebet **social kapital**, der betegner grupper og individers ressourcer gennem sociale relationer. Overordnet set kan symbolsk kapital defineres som det at have tilknytning til værdier, som samfundet anerkender som ærefulde, og hjemløses fattigdom hænger sammen med deres position som de laveste i samfundet. 'Hjemløs' er ofte oversætteligt med 'social taber', ham der har tabt i det sociale spil. Går man igen forbi udeliggerne vil man på sin egen og andres adfærd tydeligt mærke den ekstremt ringe grad af ære, der forbindes med disse mennesker; man går uden om dem i afsky for deres forhutlede udseende, af angst for at de skal tigge penge, eller for at blive opdaget i interaktion med dem, hvorved man ved en fejl kunne blive opfattet som en af dem. Oftest lader man som om de ikke eksisterer, hvilket må siges, at være en ekstrem mangel på anerkendelse.

¹ Betegnelse for hjemløse der sover udendørs eller i det offentlige rum.

1.2 Hjemløshed og praksisbegrebet

Hjemløshed bør således ikke blot betragtes som en tilstand en person befinder sig i, men som en levevis, et konkret, marginaliseret hverdagsliv, der adskiller sig fra normalitetens og de dominerende klassers. I det følgende vil jeg give en redegørelse for denne del af teorien og dernæst anvende begreberne på hjemløshed. Begrebet praksis er udtryk for den idé hos Bourdieu, at der findes bestemte strukturer, som er konstituerende for en særlig type miljø; strukturer der kan indfanges empirisk som regelmæssigheder i et givent socialt miljø (Bourdieu, 2005: 197). Bourdieu lægger afstand til strukturalismen, der mener at finde immanente strukturer der bestemmer menneskelig udfoldelse uden råderum for et handlende og vælgende subjekt, og han kalder selv sit arbejde for ”konstruktivistisk strukturalisme” (Järvinen, 2007, 363). Dette begreb understreger dobbeltheden i, at strukturerne genereres socialt, men samtidig har en tilsyneladende ”objektiv” kvalitet over sig: eksempelvis når det er en socialt skabt norm, at det er forkert at sove udenfor Magasin, men samtidigt fungerer normen som en slags objektiv sandhed, der er bestemmende for menneskers adfærd: ”Det er da dybt forkert”. ”Strukturerende principper” ligger til grund for en orden, som fx kan erkendes af forskeren i et konkret miljø, en lokal orden der betegnes **habitus** og forstås som en kropsliggjort vane eller en praktisk sans, som er inkorporeret i den enkeltes handlinger (Bourdieu, 2005: 198). Praksisbegrebet opdeles i tre dele: **(habitus) (kapital) + felt = social praksis**, og formelen forstås sådan, at den sociale aktør skal analyseres ud fra begreberne ’kapital’ og ’habitus’ imens den sociale verden forstås som ’feltet’. Imidlertid kan den enkelte aktør ikke adskilles fra den sociale verden, og derfor danner de tre dele tilsammen helheden ’praksis’. Således beskæftiger Bourdieu sig med en dialektik mellem det indre og det ydre, når han genfinder makromiljøets beskaffenhed i det lokale hverdagsliv uden dog at bekende sig til en deterministisk forklaringsmodel: de strukturerende principper skal snarere forstås som en art strømninger i samfundet, som har en meget kompleks og ofte uforudsigelig påvirkning på det lokale miljø, også kaldet **feltet**. Dialektikken findes ligeledes i det forhold, at der foregår et vedvarende bytte mellem den sociale aktør og det ydre: individets tanker og vaner tilhører de enkelte, men er dog intet uden de strukturer, der er til i kraft af feltet det sociale rum, der udgøres af et utal af felter tilsammen. Den indbyrdes afhængighed mellem de nævnte enheder er for mig at se afgørende for en forståelse af hjemløshed, der kommer til udtryk i alle ligningens dele, således i kraft af lav kapital, habitus og den sociale verden hjemløse lever i.

1.3 Hjemløshed som afvigende social praksis

De hjemløses relation til normalsamfundet brydes i høj grad gennem levevis og de opleves som afvigende fra normalbefolkningen, særligt i kraft af misbrug og afhængighed af alkohol og stoffer. Denne praksis isolerer misbrugerne i udstødte, sociale fællesskaber, felter, som tydeligt skiller sig ud i bybilledet, og som bliver konstituerende for et hverdagsliv, der dårligt honorerer samfundets krav om produktivitet og selvkontrol. Den misbrugende livsstil medfører en særlig kropslighed, **hexis**, der også forbindes med "de hjemløse", et forhutlet og sygeligt udseende, hæse stemmer, dårlig kulør, sår og forbindinger.

De psykisk syge hjemløse, særligt de gadehjemløse skizofrene, er ofte særdeles fattige på social og økonomisk kapital: forpint af paranoide vrangforestillinger lever de sommetider uden at tale med nogen og uden kontakt til systemet, hvorfor de ofte også lever uden økonomi. Psykisk sygdom kan i en Bourdieusk optik anskues som en praksisform, der er så afvigende fra normalitetens, at den findes problematisk og bestemmes som "syg". De symbolske strukturer, der definerer virkeligheden for de normale eller psykisk raske, er ikke internaliseret på en passende måde hos disse individer, der lever i en amputeret og ensom virkelighed. Gadeskizofrenes habitus virker ofte frastødende på "normale" mennesker, så som udpræget dårlig hygiejne, skraldespandsroderi, at personen taler og råber med sig selv eller i det hele taget har en uforståelig adfærd.

1.4 Symbolsk vold på gadeplan

For Bourdieu skal individets levevis og sociale tilhørsforhold forstås som indbyrdes afhængige variable, således at en social aktørs praksis hænger sammen med hvorvidt vedkommende optager en dominerende eller domineret position i samfundet. De hjemløse rangerer med deres ringe kapital allerlavest i samfundet, hvilket afspejler sig i deres levevis, som er underlagt dominans fra de herskende og integrerede klasser: Vi har fysisk set indrettet samfundet således, at man ikke kan leve et ordentligt og værdigt liv uden et hjem, men helt automatisk kommer til at skille sig ud: Byen med dens veje, fortove og pladser er udformet til transport eller kortere ophold, ikke til at bo og leve i. Hjemløse, særligt de gadehjemløse, bliver 'anderledes' idet de bruger byrummet på en måde, som det ikke er beregnet til, og ofte ser man, at en by bevidst formes til at skabe problemer for hjemløse og hindre dem i at bruge byen til at leve i. De hjemløses habitus obstrueres: man konstruerer "hjemløsesikrede" bænke, der ikke kan tjene som sovepladser, eller bestemte steder i byen udnævnes til alkoholfri zoner, som i Århus midtby, hvor de fleste af byens gadehjemløse er. Med denne lov kan politiet regulere de hjemløses færden i midtbyen, der kan uddeles bøder og de drikfældige kan be-

ordres et andet sted hen. Bourdieu låner Webers begreb om ”symbolsk vold” (Bourdieu, 1996: 44) når han diskuterer lignende former for usynlig undertrykkelse af de dominerede klasser, hvor magthavernes interesser i samfundet iklædes tilsyneladende selvfølgelige former med henblik på adfærdsregulering af de dominerede (Som fx ”selvfølgelig må man da ikke drikke øl udenfor Magasin”). Udformningen af Københavns nye metrostationer kan også tolkes som et forsøg på dominans af hjemløses levevis: metroer er i de fleste storbyer et yndet sted for hjemløse, der her finder varme og opholdssteder, men i København er der en påfaldende mangel på muligheder for at opholde sig, hvorved man er kommet de hjemløses uønskede vaner i forkøbet. Bænkene er smalle og skrå, så man ikke kan ligge på dem, og der er ingen varme kroge, hvor man kan sidde og ligge. Metroen er kun for de integrerede borgere.

1.5 Samfundets hjælp til hjemløse

Den måde samfundet forholder sig til udsatte grupper på, kan siges at afspejle et kompliceret, strukturelt relationsarbejde, hvor man som samfund forsøger at integrere de udstødte. I dette afsnit vil jeg se på, hvordan samfundet vælger at hjælpe hjemløse gennem lovgivning, tiltag og indsatsformer.

1.5.1 Sociallov, puljer og indsatser

I Danmark har de sociale myndigheder pligt til at yde hjælp til hjemløse via blandt andet botilbud. Det offentlige er forpligtet til at give tag over hovedet til personer med særlige sociale problemer, som ikke har eller ikke kan opholde sig i egen bolig. Således står der i vejledning om botilbud m.v. til voksne, vejledning nr. 4 i Serviceloven:

§ 110. Kommunalbestyrelsen skal tilbyde midlertidigt ophold i boformer til personer med særlige sociale problemer, som ikke har eller ikke kan opholde sig i egen bolig, og som har behov for botilbud og for tilbud om aktiverende støtte, omsorg og efterfølgende hjælp. (Lov om social service, kapitel 20)

Loven sigter altså mod at imødekomme hjemløshedens materielle og sociale problemstillinger. Den kommunale sagsbehandler har myndighedsansvaret for at hjælpe den hjemløse, og hjælpen skal tilrettelægges i samarbejde med borgeren selv i henhold til retssikkerhedslovens § 4 om borgerens medinddragelse. En undersøgelsen af sagsbehandleres praksis med denne lov viser desværre at loven i alt for ringe omfang overholdes (Socialministeriet, 2004: 122).

Særligt i slutningen af 1980’erne kom de hjemløse på den politiske og forskningsmæssige dagsorden under betegnelsen ”udstødte og sårbare grupper” (Jeppesen, Boolsen & Niel-

sen., 1992), da disse grupper blev meget synlige i bybilledet. Der var udbredt enighed om at velfærdssamfundet havde slået fejl og at det var nødvendigt at hjælpe de udstødte, blandt andet gennem et større samarbejde med den frivillige sektor, som har en lang tradition for at tage sig af de svageste (Jeppesen mfl. 1992: 27), (Jensen, 1992) . Den første store indsats var det sociale udviklingsprogram SUM fra 1988, hvis sigte det var at involvere de svageste i aktiviteter, der kunne afhjælpe marginalisering så som kurser, uddannelse, værkstedaktiviteter, samtalegrupper, aktiviteter på væresteder etc. Evalueringer af SUM viste dog, at indsatsen ikke nåede de allermest udstødte, nemlig de hjemløse (Jensen, 1992) , og senere programmer som ”Storbypuljerne”, ”Det fælles ansvar” og ”Det fælles ansvar 2” har derfor målrettet sig mere specifikt overfor denne gruppe. Den første storbypulje fra 1992- 2000 havde som hovedformål at skabe sociale boformer til hjemløse, at sikre være- og omsorgssteder, at udvikle ordninger med kontaktpersoner og opsøgende arbejde, samt at inddrage brugergrupper og frivillige organisationer i dette arbejde (Benjaminsen, 2006: 14). Senere er også alternative plejehjem for misbrugere, botilbud med bostøtte og indsatser for udsatte grønlandere også kommet på dagsordenen i storbypuljen fra 2003-2005. Hvor storbypuljerne sigter på at forbedre de hjemløses hverdag i kraft af daglig støtte, pleje, bolig og væresteder, da er målsætningen med ”Det fælles ansvar” i høj grad at få de hjemløse og andre socialt ekskluderede ind på arbejdsmarkedet. Hvor baggrunden for storbypuljerne synes at være en accept af hjemløshedens livsverden som en realitet, som man kan gå ind og forbedre **i selve** denne livsverden, da er Det fælles ansvar langt mere opsat på at få de hjemløse **ud af** de socialt ekskluderede miljøer og ind på arbejdsmarkedet. Ord som *arbejdsmarkedet, beskæftigelse, i job, og selvforsørgelse* optræder i udpræget grad i Eva Kjer Hansens forord til planen, hvori det også nævnes at beskæftigelse for gruppen af socialt udsatte, herunder hjemløse, **”kan være løsningen på en svær situation, da job giver fast holdepunkt i tilværelsen”** (Regeringen, 2006, 8) . Det sidste politiske udspil er Velfærdsministeriets Hjemløsestrategi for reduktion af hjemløse, som blev præsenteret af Karen Jespersen i januar 2009. 500 millioner kroner af satspuljernes midler er afsat til ”bekæmpelse af hjemløshed”, og planen sigter på den bogstavelige, materielle hjemløshed, manglende bolig. Særligt fokuseres på gadesovere, der skal gives plads på forsorgshjemmene, og på udslusning af fængselsindsatte og hospitaliserede til bolig frem for til hjemløshed. Også den sociale side af hjemløsheden synes imødekommet, da et af planens fire initiativer går ud på hurtigst muligt at få beboere på forsorgshjemmene ud i egen bolig og således væk fra hjemløsemiljøet. Ligeledes går et andet initiativ ud på at unge hjemløse ikke bør bo på forsorgshjem, muligvis med den tanke, at en tidlig socialisering i det Bourdieu ville kalde hjemløshedens sociale praksis, vil mindske muligheder for social integration.

1.5.2 Indsatser og relationsarbejde med hjemløse

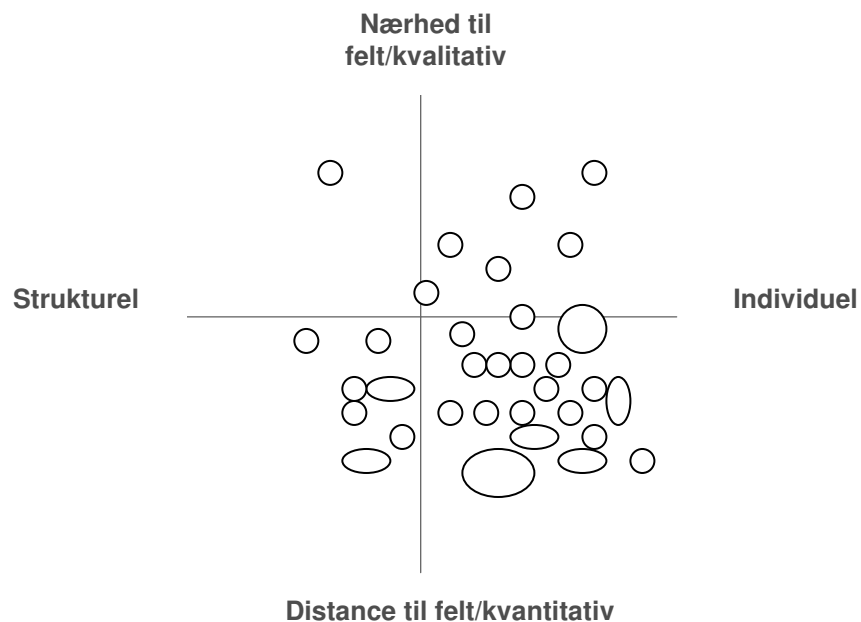
En stor del af indsatserne relaterer sig til berøringsfladerne mellem hjemløse og professionelle, altså der hvor relationsarbejdet finder sted. Dels understøtter samarbejdet med private organisationer relationsarbejde, da socialt samvær mellem hjemløse og medarbejdere på værestederne samt omsorg og støtte er en stor del af disse organisationers arbejde. I forbindelse med storbypuljerne blev der endvidere udarbejdet en Støtte- og kontaktpersonsordning (SKP-ordningen) til at dække de sværest stillede hjemløse, en ordning som har fungeret siden 2001 og hvor relationsarbejdet er helt grundlæggende. Målet med ordningen er at opsøge brugere, der ikke selv magter at søge hjælp og at hjælpe den hjemløse med at håndtere sin egen livssituation og i højere grad benytter samfundets muligheder og tilbud. Alt dette gøres ud af en forestilling om at relationen mellem bruger og SKP kan styrke den hjemløses sociale og personlige mestring (Ramsbøl, 2006: 28). Selvfølgelig i de private initiativer såvel som SKP-ordningen består i at yde støtte og omsorg i de hjemløses sociale felter, enten som SKP'ernes gadeplansarbejde eller værestederne som ensbetydende med brugerens miljø.

Opsummering

Hjemløshed kan diskursivt betragtes som en betegnelse for de som falder udenfor, og begrebet udtrykker grænsedragningen mellem inde og ude i samfundet. Begrebet implicerer både en mangel hos de hjemløse, som samfundet er ansvarlig for at afhjælpe, men er også et udtryk for ekskluderende kræfter i samfundet, hvor de "forkerte" borgere udstødes og kun kan inkluderes igen, hvis de indordner sig de domineredes sociale praksis. Hjemløse lever i materiel fattigdom, ligesom de kendetegnes ved at have lav symbolsk og social kapital i kraft af deres lave sociale status. Den ringe samlede kapital hænger sammen med en specifik habitus, idet de hjemløse lever, oplever og handler på måder som er særegne for dem, og i deres sociale fællesskaber udlever de en social praksis, som er ensbetydende med deres sociale eksklusion. Når samfundet prøver at hjælpe, er det netop ved at sætte ind overfor de ovenfor beskrevne mangler på kapital, således materielt med bolig og økonomisk understøttelse, symbolsk i kraft af uddannelse og beskæftigelse og socialt i form af væresteder og SKP'ers funktion som støttende socialt netværk. Da dette speciale fokuserer på relationsarbejde, vil jeg primært se på hjælp og støtte i form af social kapital, men som Bourdieus teori understreger hænger kapitalformerne sammen kan derfor ikke anskues i isolation.

2 Forskning i hjemløshed

Generelt om forskningen i hjemløshed kan den siges at være meget spredt og præget af mange fagområders forskellige fokus på problemet. Som det blev diskuteret i ovenstående afsnit, har vi at gøre med et sammensat fænomen, der ikke kan reduceres til et simpelt genstandsfelt, hvorfor det er naturligt at mange fagområder interesserer sig for hjemløshed og har hver deres vinkler herpå. For at danne overblik over forskningen har jeg lavet nedenstående figurer, der indeholder fire dimensioner, der for mig at se er gennemgående for, hvordan man i forskellige undersøgelser vælger at vægte sit fokus på hjemløshed. Figur 1. viser den generelle fordeling over de fire dimensioner i forskningen generelt, mens figur 2. rummer konkrete undersøgelser diskuteret i forskningsoversigten.

Figur 1. Det generelle billede af hjemløseforskningen

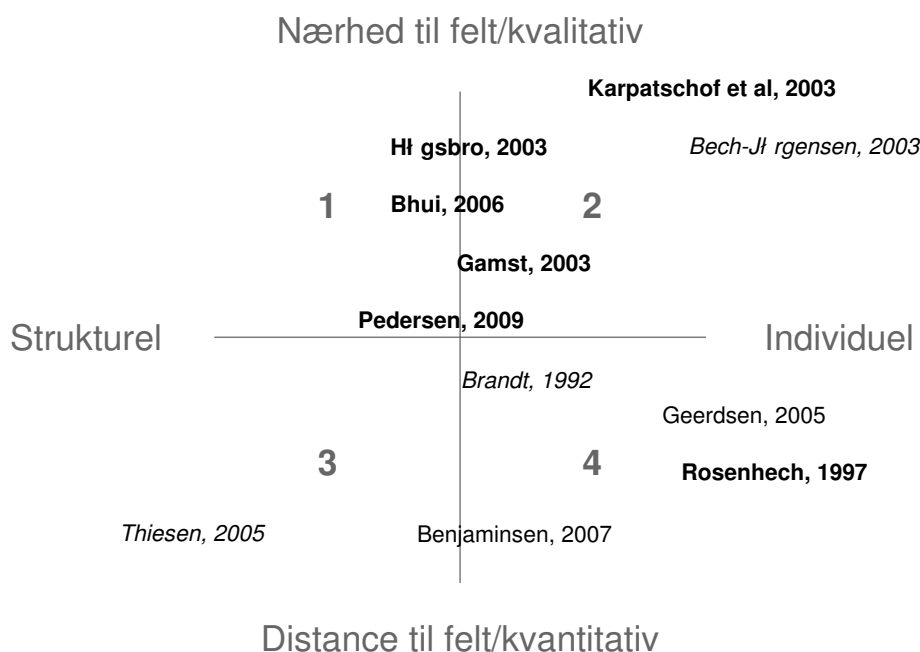

Fig. 2. **Fed skrift** = brugerperspektiv. *Kursiv* = svagt brugerperspektiv. Almindelig = forskerperspektiv

X-aksen viser hvorvidt forskerne ser på individuelle faktorer, således at fokus er på den enkelte sociale aktør, eksempelvis når man i lægefaglig, psykiatrisk forskning ser på forskellige psykiske lidelsers sammenhæng med hjemløshed. Ser man på strukturelle forhold flytter man blikket fra individet og overvejer sociokulturelle forhold, eksempelvis når man laver spørgeskemaundersøgelser omkring de hjemløses opfattelse af væresteder, hvorved man med en bred pensel forsøger at få hold på de hjemløses mening, altså at finde en overordnet struktur heri.

Y-aksen viser om der via metode fokuseres i kraft af nærhed til hjemløsemiljøet, en vægtning af **feltet** i Bourdieus ligning, som det eksempelvis gøres i kvalitative, fænomenologiske og antropologiske undersøgelser, eller om man primært beskæftiger sig med hjemløshed fra afstand via kvantitative studier. En undersøgelse har ofte flere tyngdepunkter grundet forskernes blik for hjemløshedens kompleksitet, og man ser sommetider at store studier benytter sig af observationsstudier, interviews samt kvantitative spørgeskemaer, hvorved både strukturelle forhold dækkes samtidig med at man opnår et indblik i hverdagslivet.

En tredje dimension, som strukturerer de forskellige undersøgelseres særtræk, er hvilken rolle den hjemløses perspektiv spiller i undersøgelsen, altså om man beskæftiger sig med den hjemløses synsvinkel og oplevelser eller om disse snarere figurerer som objekter for forskningen,

noget der studeres uden større interesse for deres subjektivitet og oplevelsesunivers. Dimensionen er vanskelig at symbolisere i ovenstående todimensionale figur, men hvis man tænker sig et fænomenologisk studie, kan man se brugerperspektivet repræsenteret samtidigt med en nærhed i felt, samt at studiet vægter individuelle fortællinger.

2.1 Hjemløseforskningens beskaffenhed i dag

Forskningen i Danmark og i udlandet er på nuværende tidspunkt domineret af bestemte poler i de tre ovenfor beskrevne dimensioner. For det første er der en udpræget tendens til kvantitative undersøgelser, der resulterer i generelle, distancerede betragtninger over problemet. For det andet er der meget få undersøgelser der anlægger et brugerperspektiv, og de allerfleste studier præges af en entydig forskerdiskurs, hvori den hjemløses stemme er helt forstummet. Angående dimensionen på X-aksen, struktur – individ aksen, er der større balance, selvom forskningen særligt i USA hælder imod en interesse for individuelle faktorerers forklaringskraft på risici for hjemløshed, hvorimod strukturelle forhold, samfundsforhold er mindre synlige. Styrken hos de store kvantitative undersøgelser er, at de giver overblik over området, som er nyttigt, når nye behandlingstiltag skal udformes, og når der skal tages politiske beslutninger omkring fordeling af midler. Men hvor de epidemiologiske og kvantitative undersøgelser giver *overblik* over de hjemløse, deres problemer og færdene bidrager socialforskningen i Danmark såvel som i udlandet næppe til *indblik* i den hjemløses liv; en forståelse af disse menneskers oplevede liv, hverdag, sorger, glæder og værdier.

Med Bourdieus refleksioner in mente øjnes det manglende brugerperspektiv som en symbolsk magt i forskningsfeltet, hvor de ressourcestærke samfundslag har magt til at definere hvad der er væsentligt for de dominerede klasser. Et forskningsmiljø er ensbetydende med et ideologisk produktionsfelt, et struktureret og strukturerende, meningsfyldt og meningsskabende medie, der gennem specifikke diskurser prøver at tvinge opfattelser af en bestemt orden igennem som værende naturlige, af Bourdieu kaldet ortodoksi (Bourdieu, 1996: 44). En del af denne orden er som jeg ser det fraværet af subjekternes stemme i hjemløseforskningen, der kan tolkes som det fænomen at en struktur overføres fra et system til et andet: Ligesom vi går udenom de hjemløse på gaden, afholder os fra at se direkte på dem osv., gør vi det også i forskningen, og således tilpasses en social struktur et videnskabeligt felt. De dominerendes påtvang af klassifikationssystemer og mentale strukturer er tilpasset de sociale strukturer og viser sig i en tilsløret og selvfølgelig form, som tages for givet, idet der mangler overvejelser omkring, hvorfor vi vælger at fokusere på forskerdefineret viden frem for de hjemløses virkelighed. Netop uigenkendelighed i magten er problematisk ifølge Bourdieu, efter-

som både dominerende og dominerede grupper er blinde for den og ude af stand til handle anderledes.

Implicit i ovenstående kan tænkes at ligge den antagelse, at de hjemløses oplevelse af virkeligheden ikke er betydningsfuld eller sand, hvorfor forskeren påtager sig at forklare virkeligheden som den er. Symbolsk magt er magt til at konstituere det givne gennem udsagn og til at få andre til at se og tro på en verdensopfattelse, til at bekræfte og forandre den, og gennem verdensopfattelsen også handlingen i verden, og dermed verden selv (Bourdieu, 1996: 45) Når man tager i betragtning at mange undersøgelser i hjemløshed bidrager med viden, der anvendes i handlingsplaner og politik angående hjemløse, er forskernes symbolske magt sammenhængende med handling i verden og således potentielt med de handlinger, der er med til at forandre de hjemløses hverdagsliv. Derfor kan konsekvensen af de hjemløses manglende stemme i forskningen være en tilsvarende manglende indflydelse på deres eget liv. Det må siges at være særligt problematisk at overhøre en gruppe, som i forvejen negligeres i samfundet i kraft af ekstremt lav status, men Bourdieus teori anskueliggør, hvorfor en sådan mekanisme er helt "naturlig".

2.2 Forskningens bidrag til viden om social praksis og hjemløshed

Før jeg giver mig i kast med forskning angående denne opgaves egentlige fokus "hjemløses oplevelse af hjælp og støtte" vil jeg beskrive den forskning, der kan siges at bidrage med viden om social praksis og hjemløshed. Social praksis kan dels undersøges fra et overordnet perspektiv, som det gøres i den nationale kortlægning og andre kvantitative undersøgelser, og den sociale praksis kan undersøges "indefra" med en nærhed i feltet, hvilket er tilfældet i flere kvalitative undersøgelser.

2.2.1 Hjemløshed og misbrug

Misbrug af alkohol og stoffer fylder meget i størstedelen af de hjemløses dagligliv, og emnet er et blandt de hyppigst optrædende i forskningen. Den nationale kortlægning undersøger problematikken, og må siges at falde ind under en nederste højre område af modellen over forskningen grundet sit fokus på individuelle oplysninger og kvantitativt datamateriale. Derudover er den hjemløses synsvinkel udelukket fra undersøgelsen. Den person der udfyldte skemaer angående den hjemløse blev bedt om at svare på, hvorvidt personen havde et misbrug af fx alkohol, hash/khat, narkotika (heroin, kokain, amfetamin, ecstasy mv) og medicin (stesolid, ketogan, rohypnol mv.) Man fandt, at 69 procent har et misbrug af en eller flere af disse ting (Benjaminsen & Christensen, 2007: 95). Alkohol er det mest udbredte rusmiddel, og 45 procent har et misbrug heraf, imens andelen med

stofmisbrug ligger på 25 procent. I rapporten angives misbruget fordelt på bosituationer, og der er signifikant forskel på misbrugets karakter i de forskellige situationer, således at de som overnatter på gaden har det største misbrug af samtlige rusmidler, 81 procent, efterfulgt af herbergsbrugere, 72 procent. De der bor hos venner og familie samt beboere af udslusningsboliger har et signifikant lavere forbrug på 63 procent. At bo på gaden er del af en udpræget afvigende social praksis, der i allerhøjeste grad adskiller sig fra den normale danskers hverdagsliv. Graden af ”unormal” bosituation kan derfor ses som en indikation på social eksklusion, hvor det at bo på gaden er den mest afvigende og uacceptable praksisform, imens det at bo i udslusningsbolig eller hos venner og familie ligger nærmest et ”normalt” hverdagsliv. Analyseres bosituationen som sådan, ser man altså at den misbrugende habitus er korreleret med graden af social udstødelse.

En etnografisk undersøgelse af Høgsbro m.fl. bygger på feltarbejde i hjemløsemiljøer i fem forskellige regioner i Danmark. Gennem tolv måneder tilbragte forskerne 1,5 måned i hvert af områderne og gennemførte interviews og observationer (Høgsbro, Bovbjerg, Smith, Kirk & Henriksen, 2003). Datamateriale er dagbogsnotater, analyser af observationer, referater af samtaler og 89 udskrevne interviews med hjemløse, misbrugere, og sindslidende samt rådgivere, støttekontaktpersoner, ansatte og frivillige i forskellige tilbud for hjemløse. Således har undersøgelsen nærhed til feltet og anlægger et brugerperspektiv. Studiet går fra et individuelt niveau i kraft af enkeltfortællinger til et strukturelt niveau, idet der fx generaliseres til hvad, der kendetegner et misbrugsmiljø. Undersøgelsen giver indblik i misbrugsmiljøet som social praksis, hvor en bestemt habitus – misbruget, er konstituerende for bestemte sociale fællesskaber, eller felter, der eksisterer isoleret fra resten af samfundets sociale rum, hovedsagligt på grund af det socialt uacceptable ved miljøet, eller den negative sociale kapital forbundet med misbrug og kriminalitet. De hjemløse fortæller om at stå udenfor retssamfundet i kraft af deres misbrug og tilknytning til miljøet: Her er de herskende normer, at man holder informationer om kriminelle aktiviteter indenfor miljøet og ikke kontakter politiet – alle ved alt men ingen siger noget (Høgsbro m.fl., 2003: 148). I stedet ordner man tingene selv, hovedsagligt gennem vold (Høgsbro m.fl.: 125). Dette sikrer i høj grad miljøet mod omverdenens indsigt i, hvad der foregår, og således sætter miljøet sig udenfor politiets intervention og beskyttelse af enkeltindivider. Informanterne fortæller, at når man forlader misbrugsmiljøet generhverver man sig denne borgerret til beskyttelse: når man bliver ”clean”, kan man igen gå til politiet, fordi man selv kan holde sig ude af kriminalitet, hvilket er umuligt som narkoman.

2.2.2 Psykisk sygdom

Hjemløse manifesterer sig også som afvigere i kraft af den store andel af psykisk syge i denne gruppe. Undersøgelser der ser på forekomsten af psykiske lidelser blandt hjemløse er oftest kvantitative med en distance til feltet som i kvadrant 3 i koordiatssystemet, og de bygger på et stort data-materiale. I den nationale kortlægning blev der for 30 procent af de 5253 danske hjemløse svaret at personen havde en psykisk lidelse. Begrebet psykisk sygdom var ikke nærmere afgrænset, og der har i høj grad været tale om et skøn fra den person, der udfyldte spørgeskemaet (Benjaminsen & Christensen, 2007: 90). Andre undersøgelser har vist højere procentsatser, eksempelvis Preben Brandts undersøgelse af yngre hjemløse i København, som byggede på diagnosticering af 129 individer, hvoraf 65 angiveligt havde psykiske problemer (Brandt, 1992). Studiet har større nærhed til feltet, idet forskeren selv opholder sig blandt hjemløse i forbindelse med interviews og diagnosticering. I en tredje undersøgelse fandt man, at 265 ud af 842 (40%) af brugere af boformer for hjemløse i perioden 1977 til 2002 har haft psykiatrilateret kontakt til en skadestue, et tal der baseres på data fra Landspatientregistret (Geerdsen & Holm, 2005:162). Variation i tallene kan som med hjemløshedens omfang afhænge af forskellige definitioner samt hvilke individer man får med i undersøgelsen. Generelt karakteriseres undersøgelser af hjemløses psykiske lidelser ved et forskerdefineret perspektiv og problemet anskues med et professionelt blik snarere end de gennem de hjemløses, eftersom begrebet psykisk sygdom konstrueres via et klinisk diagnosesystem. Mange af de hjemløse som af behandlersystemet diagnosticeres som psykisk syge mener ikke selv at de er syge.

2.2.3 Fokus på habitus i kraft af social baggrund

I følge Bourdieu skal habitus forstås som et førbevidst organiserende princip, der er inkorporeret i individet i kraft af social deltagelse, og der er således tale om en relation mellem indre og ydre, de objektive strukturer og de menneskelige handlinger, som den sociale aktør ikke nødvendigvis selv er bevidst om, men som dog er ensbetydende med en bestemt måde at leve livet på. Habitus videregives gennem handling fra generation til generation og tilegnes særligt i barndommen som en social vane. Der lægges et fundament i den tidlige barndom, der virker bestemmende for, hvordan vi tilegner os andre former for habitus (Nielsen, 1999: 57). Forskning i hjemløses sociale baggrund beskæftiger sig i en vis forstand med reproduktion af habitus.

En sådan forskning findes i Preben Brandts undersøgelse fra 1992, der ser på de "socialpsykiatriske" forhold for hjemløse mellem 18-35 år. Undersøgelsen baserer sig på forskellige delstudier herunder strukturerede spørgeskemabaserede interviews med 129 hjemløse, i hvilke der også indgik psykiatrisk diagnosticering af de medvirkende, samt frie interviews med et uopgivet

antal hjemløse. Rapporten peger på, at selvom hjemløse kommer fra alle samfundslag, har ikke alle samme risiko for at ende i hjemløshed, da bestemte karakteristika ved opvæksten adskiller disse mennesker negativt fra den gennemsnitlige befolkning, (Brandt, 1999; 6). Det at være hjemløs hang i høj grad sammen med en opvækst præget af følelsesmæssige svigt, tidlige psykosociale problemer og tidligt opstået misbrug. For halvdelen af de vedkommende havde en eller begge forældre været misbrugere, hovedsagligt af alkohol. Hovedparten af de unge hjemløse beskrev en opvækst præget af utryghed, vold og voldsomt drikkeri, og halvdelen fortalte om økonomisk nød i barndomshjemmet, hvor de ofte havde oplevet at mangle mad og tøj (Brandt, 1992, 73). Godt halvdelen havde levet kortere eller længere perioder som ”institutionsbørn”, på børnehjem eller andre institutioner for børn. Størsteparten havde begyndt et alkoholmisbrug før attenårsalderen, 40 procent før de fyldte 15 år (Brandt, 1992: 77) . Der tegner sig et billede af en betydelig negativ social arv, hvor forskellige belastende forhold i opvæksten må antages at hænge sammen med den sociale udsathed på undersøgelsestidspunktet. Resultaterne kan tolkes således, at bestemte uacceptable praksisformer videregives fra forældre til børn som en social vane. Misbruget er forældrenes til at starte med, men bliver med tiden også barnet og den unges. Den sociale aktørs livsbane er bestemt af de strukturer som personen lever under, og i endnu højere grad dem som blev grundlagt i barndommen, og disse strukturer kan siges at være socialt selvgenererende. Den manglende oplevelse af at bo i et hjem, som mange institutionsbørn oplever, går senere over i reel hjemløshed i voksenlivet, hvor de stadig opholder sig på forskellige slags institutioner, måske skiftende med ophold på gaden. Brandts undersøgelse synliggør også, hvordan en manglende social kapital i form af dårligt socialt netværk blev bestemmende for sociale problemer i samfundet. På Brandts data som de er opgjort i rapporten, er det uklart, hvordan enkeltpersoner er berørt af forskellige opvækstvilkår og misbrugsproblemer, og om procentsatserne er jævnt fordelt over gruppen eller koncentreret på en særligt udsat del heraf. Måske har nogle ikke haft usædvanlige opvækstvilkår, men om dette er tilfældet kan ikke læses ud af data. Pointen med disse refleksioner er, at social klasse ikke er fuldt ud determineret, og at individer ofte bevæger sig imod strømmen i de strukturerende strukturer, således som det var tilfældet med Bourdieu selv, der kom fra små kår i Sydfrankrig og endte som *directeur de recherches* ved et af Frankrigs mest anerkendte uddannelsesinstitutioner (Prieur, 2006: 9). Nogle kan ende som hjemløse til trods for gode opvækstbetingelser, ligesom mange med dårlige kår ikke ender i hjemløshed. Bourdieus teorier har absolut størst forklaringskraft for, hvordan strukturer reproduceres bredt i samfundet, imens teorien i langt mindre grad belyser enkeltindviders kringledede og ofte overraskende bevægelser i det sociale rum. Selvom Bourdieu bestræber sig på at rive sig løs fra strukturalismens rigiditet, er det ofte svært af se, hvordan individet indenfor Bourdieus begrebsramme kan nog-

le bryde mønstrene i de strukturerende strukturer, hvilket jo rent faktisk er tilfældet for mange mennesker.

Opsummering

Undersøgelser hjemmehørende i samtlige koordinatsystemets kvadranter har belyst, hvordan hjemløshed indebærer habitus og social praksis som virker ekskluderende i forhold til samfundets øvrige sociale rum. Kvantitative studier har vist, hvordan visse socialt uacceptable praksisformer er meget overrepræsenterede i hjemløsemiljøet. Særligt konstituerende for udstødelsen er misbrug af alkohol og stoffer samt psykiske lidelser. De hjemløses egne oplevelser af at leve i udstødte deltagerbaner belyses via kvalitative feltstudier og interviews. Undersøgelser har også kastet lys over den sociale arvs betydning for ekskluderende social praksis, da der er påvist sammenhæng mellem dårlige opvækstvilkår, tidlig social udstødelse og senere hjemløshed.

2.3 Forskning i hjemløses oplevelse af hjælp og støtte

I et systematisk litteratur review søger Bhui mfl. på en række forskellige ordsammensætninger angående hjemløses oplevelse af "service efficacy" på databaserne IBSS, PsychInfo, PubMed, SSCI og Medline (Bhui, Shanahan & Harding, 2006:153). Man finder blot seks artikler om brugerperspektivet på hjælp og støtte til hjemløse. Det manglende brugerperspektiv må ses som et symptom på det asymmetriske forhold mellem brugere og de instanser og personer, der hjælper dem, hvor hjælperen i kraft af sin overlegne status positioneres som bedrevidende om, hvad den svage part har brug for. Forholdet er gennemgående i socialt arbejde med hjemløse, hvor det også i vid udstrækning har sin berettigelse: At søge hjælp implicerer en overlegenhed hos hjælperen, der har noget materielt eller symbolsk at tilbyde, og når man søger hjælp underkaster man sig til gengæld hjælperens autoritet, eksempelvis da hjælperen kan sætte betingelser for, hvordan hjælpen kan foregå. Dette misforhold behøver dog ingenlunde at blive overført til forskningens verden, hvor der ikke er sammen nødvendighed af at hævde autoritet overfor hjemløse, og hvor man ikke står i et direkte hjælpeforhold til de hjemløse. I stedet kan forskningen gøre os klogere på, hvad der gør sig gældende i mødet mellem hjemløs og hjælper i de forhold, som ikke er synlige for de arbejdende i selve feltet, men som den udefrakommende forsker kan kaste lys over.

2.3.1 Forskel i social praksis, forskel i prioriteter

Undersøgelser viser, at der ofte er uoverensstemmelser mellem de problemer henholdsvis fagpersoner og hjemløse opfatter som mest presserende og vigtige at få løst. Bhui m.fl. foretager en undersøgelse baseret på ti semistrukturerede interviews med hjemløse, hvor der spørges til kvaliteten af de tilbud personen benytter, eksempelvis "what was helpful", "what was unhelpful", "what could be done differently", etc. Studiet placerer sig i øverste venstre kvadrant i modellen, idet forskerne befinder sig i de hjemløses miljø og forsøger at fremdrage generelle træk om oplevelserne af hjælpen. Brugere af det britiske sundhedssystem fortæller, at der ikke bliver taget tilstrækkeligt hånd om deres somatiske problemer af lægerne og i for stor grad fokuseret på psykiatriske problemer (Bhui et al, 2006). I en amerikansk undersøgelse spurgte man henholdsvis socialarbejdere og hjemløse om, hvilke behov der var vigtigst at få dækket for brugeren (Rosenheck & Lam, 1997). Undersøgelsen må placeres i venstrenederste kvadrant grundet kvantitative datamateriale og distance til feltet, samtidig med at studiet anlægger et brugerperspektiv på hjælpen. De hjemløse havde alle en psykisk lidelse heraf var 50 % depressive, 30% skizofrene og resten led af personlighedsforstyrrelse, angst eller var mani-depressive. Størstedelen havde et misbrug af enten alkohol eller stoffer. 1482 hjemløse og deres socialarbejdere prioriterede ud fra en liste med 17 behov, eksempelvis permanent bolig, tandlæge- eller lægehjælp. En korrelationsanalyse viste uoverensstemmelser imellem de to parter prioriteringer idet korrelationen var lav men dog signifikant i de fleste tilfælde (Rosenheck & Lam, 1997: 385). I den procentvise fordeling af prioriteringer sås hjemløse at rapportere et større behov for især tandlægehjælp, permanent bopæl, økonomisk støtte, samt lægehjælp til fysiske problemer, end deres hjælpere, der vægtede behov for psykiatrisk hjælp og misbrugsafvænnings langt højere. Behovet for permanent bolig blev prioriteret som vigtigst af flest hjemløse nemlig 60,5 % imod 53,6% af hjælperne, imens psykiatrisk behandling vurderedes som vigtigst af flest hjælpere nemlig 74 % imod kun 43,9 % af de hjemløse..

Bhui (2006) og Rosenheck & Lam (1997) peger begge på betydningsfulde diskrepanser mellem hjemløses og professionelles prioriteter. Med udgangspunkt i Bourdieus begreb om social praksis kan uoverensstemmelserne forstås således, at henholdsvis hjemløse og socialarbejders prioriteter er konstituerede af deres indbyrdes meget forskellige sociale praksisser. Hvor førstnævnte fortrinsvist vægter umiddelbare og konkrete behov som bolig og fysiske problemer, er sidstnævnte mere optaget af spørgsmål, der kan afstedkomme mere langsigtede problemløsninger så som at bedre den hjemløses psykiske problemer eller at få ham ud fra misbrug. Vægtningen af "langsigtede" løsninger må formodes at bunde i socialarbejderens ønske om at integrere den hjemløse til en mere normal tilværelse, der ligger nærmere socialarbejderens egen sociale praksis, for hvilken psy-

kiske problemer og misbrug er barrierer. Resultater fra Høgsbro (2003) kan være en mulig forklaring herpå, da den viser, at mange hjemløse ikke er enige med de professionelle i, at de har psykisk lidelse eller lever med et misbrug, som de ikke er parate til at komme ud af (Høgsbro, 2003), hvorfor disse problemer ikke prioriteres højest. Men disse forklaringer på uoverensstemmelserne er bare gisninger fra min side, og problemet bør som jeg ser det undersøges mere dybdegående af forskningen. Når uoverensstemmelserne er klart tilstede, er det beklageligt, at der findes meget lidt forskning, der har udgangspunkt i den hjemløses perspektiv.

2.3.2 Oplevelser af krænkelse i mødet med det offentlige

I forbindelse med en evaluering af den udvidede gadeplansindsats for hjemløse, som blev etableret af Socialministeriet i 2001 for at nå de sværest belastede hjemløse i København, søger man via en spørgeskemaundersøgelse at afklare brugernes holdninger til forskellige offentlige tilbud. Studiet befinder sig således i kvadrant 4 i modellen, grundet dets kvantitative tilgang, samtidig med at det anlægger et brugerperspektiv. De 122 hjemløse, der udfyldte spørgeskemaet, blev kontaktet via Mændenes Hjem, specialinstitutionen Forchammersvej og Sundhedsprojektet på Sundholmsvej. Da man spurgte til kvaliteten af kontakten til forskellige indsatser i København, blev de praktiserende læger vurderet mest negativt (Thiesen & Shancke, 2005; 45). Endvidere blev kvaliteten af kontakt til sagsbehandlere og psykiatrien oplevet forholdsvis negativt og af knap halvdelen beskrevet som ”mindre god” eller ”dårlig”. Kontakten til væresteder karakteriseret som ”god” af 80 % af de adspurgte. Desværre har man i undersøgelsen ikke spurgt til de hjemløses grunde til at vurdere som de gør, hvilket kunne have været yderst interessant at få at vide. I stedet antager rapportens forfattere, at vurderingerne fortrinsvist kan begrundes i, at der på de negativt vurderede tilbud stilles højere krav til brugerne end på de positivt vurderede, hvorved der er større risiko for konflikt. Dermed er undersøgelsens brugerperspektiv tvivlsomt, når de hjemløses oplevelser ikke undersøges tilbunds, men i stedet ”suppleres” af forskernes forklaringer på, hvorfor de hjemløse mener som de gør. I en kvalitativ interviewundersøgelse blandt 50 brugere af Støtte- og Kontaktpersonsordningen i København viser det sig tilsvarende, at to tredjedele udtalte sig negativt om behandlingspsykiatrien, men baggrunden for de negative vurderinger diskuteres dog ikke (Karpatschhof & Rue, 2003; 8). Thiesens & Shanckes (2005) antagelse om en negativ sammenhæng mellem tilbuddets krav og brugerens tilfredshed underbygges af en interviewundersøgelse blandt 50 brugere af Støtte- og Kontaktpersonsordningen. Her fremgår det, at ”brugere typisk har haft mange dårlige erfaringer med det offentlige”, da de ikke har ment at kunne imødekomme kravene som betingelse for hjælpen, der opleves at foregå på det offentliges præmisser (Gamst, 2003: 29) Gamsts undersøgelse befinder sig

i højre øverste kvadrant i kraft af de kvalitative interviews og feltarbejde, ligesom den lader de hjemløses oplevelser strukturere rapporten, og det samme gælder en netop udkommet undersøgelse af socialt udsattes oplevelser med sundhedssystemet. Den viser, at de fleste interviewpersoner har haft både positive og negative oplevelser med sundhedssystemet. 25 personer, der var socialt udsatte i kraft af sociale belastninger som hjemløshed, misbrug, sindslidelse eller at være prostitueret blev interviewet, og de fleste kunne berette om meget negative oplevelser, hvor de var blevet tiltalt på en nedladende måde af sundhedspersonalet og blevet forskelsbehandlet på grund af, at de var anderledes (Pedersen, 2009: 36). Mange er således blevet mødt med udtalelser i stil med ”Jamen, det er bare en hjemløs”, ”du må sgu vente” og ”svin”, og følelsen af at blive opfattet som uønsket og mindreværdig er gennemgående (Pedersen, 2009: 44). Sådanne negative oplevelser adskiller sig i væsentlig grad fra den øvrige befolkning, idet en dansk undersøgelse af patienters oplevelse med landets sygehuse viste, at 9 ud af 10 patienter samlet set har et godt eller virkelig godt indtryk af deres indlæggelse (Enheden for brugerundersøgelser, 2007: 7).

Udenlandsk forskning indikerer ligeledes generel utilfredshed med samme type offentlige tilbud blandt hjemløse, og eksempelvis har engelske forskere foretaget semistrukturerede interviews med 200 hjemløse unge mellem 18 og 25 år fra Manchester-området (Reid & Klee, 1999: 23). 40 ud af 200 adspurgte gav udtryk for at få dårlig behandling hos deres praktiserende læge, og en af de hyppigst angivne grunde hertil var en følelse af at blive diskrimineret på grund af hjemløshed og misbrug. Der blev ytret utilfredshed med manglen på sammenhæng og koordination imellem de forskellige tilbud, der virkede uigennemskuelige og ikke mødte de hjemløses komplekse behov. Den instans der skal hjælpe med at finde bolig, ”the authority housing department”, opleves af mange som upersonlig, ufølsom og med urimeligt lange ventelister, hvilket svarer godt til mange danske hjemløses oplevelser med at søge hjælp hos kommunens socialcenter. Tilsvarende Thiesen og Shancke (2005) resultater finder Reid & Klee (1999), at en overvægt af de unge hjemløse har et dårligt forhold til psykiatrien, hvor de har følt sig dårligt behandlet. Reid & Klee (1999) konkluderer, at selvom de offentlige midler på området er utilstrækkelige, bliver hjemløse ofte yderligere belastet af karakteren af den behandling, de modtager. Amerikanske forskere gjorde brug af en kvalitativ metode, hvor i alt 60 mandlige hjemløse veteraner inddeltes i fem fokusgrupper, der diskuterede ud fra en semistruktureret interviewguide. Om deres oplevelser af socialforsorgen fortæller de interviewede om at blive mødt af hospitalspersonale, praktiserende læger og socialrådgivere med ufølsomhed, apati, nedværdigende kommentarer, afsumpethed og mangel på respekt for den hjemløses menneskelige værdighed (Applewhite, 1997). Det sociale system beskrives som meget uoverskueligt og de mange bureaukratiske procedurer og bestemmelser lader til virke som ”buffer zoner”

eller ”filtreringssystemer” beregnet til at hindre de hjemløse i at opnå den nødvendige hjælp. Ifølge veteranerne er ”systemet” designet med henblik på at opfylde sit eget bureaukratiske behov snarere end de hjemløses.

De nævnte undersøgelser, danske som internationale, indikerer at mødet med de nævnte instanser i systemet er forbundet med oplevelser af uværdig behandling, når den hjemløse henvender sig for at søge hjælp. Dette møde er i en bourdieusk optik lig med en strukturerende struktur for deres lave status i samfundet, da den ringe symbolske kapital afstedkommer en tilsvarende ringe behandling som mennesker, der ikke er noget værd. Det uværdige møde strukturerer et yderligere tab af symbolsk kapital, eftersom kränkelsen svækker den hjemløses ære.

2.3.3 Den gode hjælp

Heldigvis viser forskningen også, at hjemløse føler sig godt behandlet i visse sammenhænge, og at der findes tilbud, som styrker brugerens æresfølelse og symbolske kapital snarere end at nedbryde den. I dette afsnit skal vi se på undersøgelser, der belyser hjemløses oplevelse af god hjælp og støtte. I den før omtalte undersøgelse af Høgsbro m.fl. har man talt med de hjemløse, for at blive kloge på deres oplevelse af værestedernes betydning i dagligdagen. Interviewene indikerer at det sociale samvær på værestederne er deres primære funktion for brugerne, der fortæller om et tæt, og ofte familielignende forhold mellem ansatte og brugerne (Høgsbro m.fl., 2003: 203). Høgsbro peger på at parterne indgår i et samspil der i bemærkelsesværdig grad ligner en families struktur, og at interviewpersonerne fortæller om personalet i vendinger der antyder et forældre-barn forhold: på en boenhed siger en bruger for eksempel, at han oplever stedet som ”en stor familie”. Personalet har en evne til at se på beboerne hvordan de har det, fordi de kender dem godt. Høgsbro konkluderer, at fællesskabet på en boenhed eller et værested fungerer som en erstatning for informanternes egne brudte familierelationer, altså social kapital, hvis man anvender Bourdieus begreb. Fællesskab og samhørighed viser sig også som et centralt tema i Bech-Jørgensens undersøgelse af mødet mellem socialarbejder og hjemløs, der bygger på interviews og feltarbejde blandt ålborgensiske hjemløse og socialarbejdere, heraf to interviews med hjemløse og 18 med socialarbejdere. Undersøgelsen placerer sig i kvadrant 1, idet den har en fænomenologisk og casebaseret tilgang samt nærhed til feltet og peger på, at væresteder og boenheder tjener som et sted, hvor hjemløse føler sig værdifulde som mennesker. Hvor de ellers er sat udenfor samfundet oplever de på disse steder er de noget og nogen. De er personer, som folk kalder ved navn, genkender og husker (Bech-Jørgensen, 2003; 99). Undersøgelsens svaghed er dog, at den mestendels bygger på interviews med socialarbejdere, som dels forklarer deres eget perspektiv dels redegør for de hjemløses. Således er brugerperspektivet i under-

søgelsen tyndt funderet, og resultaterne ville have været mere pålidelige, hvis man var gået direkte til kilden.

Det er karakteristisk for den ovenfor beskrevne gode hjælp, at den hjemløse oplever sig selv som værdifuld i mødet med hjælperen og institutionen. Symbolsk kapital kan kun bestå gennem andre menneskers anerkendelse heraf, og således fungerer værestederne og boenhederne som en social og symbolsk kapitalform i den hjemløses tilværelse i kraft af den anerkendelse de nyder på disse steder. Selvom familiemetaforen antyder at der stadig er tale om et asymmetrisk forhold - brugerne er børn og de ansatte forældre – er brugerne langt mere tilfredse med hjælpen her, hvilket meget vel kunne tænkes at have at gøre med den større symbolske kapital, der er forbundet med at opholde sig på disse steder.

Opsummering

Et manglende brugerperspektiv på den hjælp de hjemløse tilbydes, tyder på, at de dominerendes overmagt overføres til forskningsfeltet. Det manglende indblik i hjælpens modtagende part er beklagelig, da større viden herom må formodes at være betydningsfuld for, hvordan hjælpen bør tilrettelægges, for at de hjemløse føler sig hjulpet. Eksempelvis er det værd at overveje det faktum, at de hjemløses oplevelse af egne behov for hjælp har vist sig at adskille sig væsentligt fra de professionelle. De eksisterende undersøgelser med brugerperspektiv tegner et broget billede af blandede positive og negative erfaringer, hvor særligt psykiatrien, praktiserende læger og offentlige sagsbehandlere opleves negativt idanske såvel som udenlandske undersøgelser. De dårlige oplevelser begrundes i følelsen af at blive mødt som mindreværdig og med ufølsomhed af hjælperen, ligesom hjemløse ofte oplever urimelige krav og manglende velvilje i et system, hvor det synes uoverskueligt at opnå den hjælp man har behov for. Oplevelser af krænkelse i det offentlige system er medskabende for hjemløses lave æresfølelse og status i samfundet. Modsat hænger oplevelser af den gode hjælp sammen med en styrket æresfølelse i mødet med hjælperen, hvor et ligeværdigt og nærværende samvær er fundamentalt.

2.4 Betydningsfulde faktorer i relationsarbejde med hjemløse

I ovenstående har jeg beskrevet og diskuteret forskningsresultater, der belyser både gode og dårlige oplevelser med hjælp og støtte blandt hjemløse. I nærværende afsnit vil jeg undersøge, hvad der nærmere bestemmer kendetegner den hjælp, de hjemløse oplever som god. Selvom jeg ikke har kunnet finde undersøgelser, der specifikt har beskæftiget sig med sådanne brugerdefinerede faktorer i rela-

tionsarbejde, har jeg lokaliseret en række temaer i hjemløses opfattelse af hjælpearbejdet, der synes at gå igen på tværs af undersøgelser med forskellige fokus på problemstillingen.

2.4.1 Relationens personlige karakter

Den personlige relation fremgår som meget væsentlig i forskningen, eksempelvis den føromtalt undersøgelse af Gamst (2003). Rapporten anlægger et brugerperspektiv, hvor de hjemløses stemme tydeligt høres, men undersøgelsens metode er ikke beskrevet, og baggrunden for resultaterne er derfor uklare. Man har tilsyneladende brugt de individuelle fortællinger til at skabe et generelt billede af opfattelser af SKP ordningen, hvor et venskabslignende forhold mellem hjemløs og SKP er centralt (Gamst, 2003: 40). Det fremhæves som væsentligt, at der etableres en personlig relation, hvor brugeren føler sig lyttet til og taget alvorligt, og hvor han oplever en oprigtig interesse for sin person og historie. Brugere fortæller, at den opmærksomhed de føler fra SKP'en side giver en følelse af at være værdsatte. Resultaterne berører således endnu engang spørgsmålet om den symbolske kapital, når kontaktpersonens hjælp styrker den hjemløses æresfølelse. I en amerikansk, fænomenologisk undersøgelse har man foretaget dybdegående interviews med tre skizofrene gadehjemløse om deres oplevelse af opsøgende arbejde indenfor programmet Assertive Community Treatment (ACT), en intensiv, tværfaglig og opsøgende tilgang til psykisk syge hjemløse, som er meget udbredt i USA. Undersøgelsen findes i kvadrant 2 og brugerperspektivet er dominerende. Interviewene understreger vigtigheden af, at hjælperne tager sig tid til at lære den hjemløse at kende fremfor blot at lægge planer for, hvilken hjælp der er brug for uden at vide, hvem han er (Chinmann, Allende, Bailey, Maust & Davidson, 1999: 137). I relation til de beskrevne undersøgelser (Bhui og Rosenheck) om misforhold mellem hjemløse og socialarbejderes prioriteringer af problemstillinger og behov er Chinmanns resultater en indikation af, at hjælperens prioritering kan opleves som udtryk for, han ikke forstår og har sat sig nok ind i den hjemløses situation. Det fremhæves som vigtigt at kunne føle sig tryk ved, at hjælperen kender til deres specifikke problemer, fordi han således kan se hvornår brugeren får det værre og kan skride ind og hjælpe i krisesituationer. Dette viser en undersøgelse der bygger på interviews med fem hjemløse brugere af ACT programmet (Leiphart & Barnes, 2005). En amerikansk undersøgelse af unge hjemløses oplevelse af et nødhøjsbjerg for unge, foretager interviews med 30 personerne (Aviles & Helfrich, 2004). Forskerne er nærværende i feltet og placerer sig i kvadrant 1, idet fokus er strukturelt snarere end individuelt. Målet var at få de hjemløse til at identificere styrker og svagheder ved tilbud, hvorved de gives rollen som ekspert. Essensen af de mange interviews var blandt andet, at de unge fremhævede det som vigtigt at kunne tale med personalet om deres personlige problemer. De unge føler sig mindre stressede, når de føler

at de kan tale svære ting igennem med personalet. Modsat fortæller de unge, at en nedladende og fordømmende holdning fra personalets side medfører at de i ringere grad søger assistance hos medarbejderne på herberget (Aviles & Helfrich., 2004: 334). Det personlige forhold er altså ikke blot styrkende i sig selv men er en forudsætning for, at behov for samtale kan blive dækket. Således er relationen i betydningen social kapital lig med en adgang til ressourcer, der kun kan høstes i mellem menneskelige forhold.

I Bhuis undersøgelse gav de interviewede udtryk for et stort behov for menneskelig kontakt til fagpersonerne (Bhui et al, 2006, 155) og at steder, hvor man kan sætte sig ned og blive lyttet til, var med til at dække de hjemløses behov for selskab og støtte. Som eksempel nævnes en rådgivningscafé for psykisk syge hjemløse (Bhui et. al, 2006: 159). Et andet eksempel på den gode hjælp var oplevelser med læger og sygeplejersker, der tog sig god tid til at lytte til deres patienters ofte omfangsrige somatiske problemer. Disse oplevelser af hjælpens karakter er ikke nødvendigvis ensbetydende med det nære forhold, som eksempelvis ofte udvikles mellem hjemløs og SKP, men de er, som jeg ser det, udtryk for samme behov for at opleve nærvær og opmærksomhed fra hjælperens side.

2.4.2 Tillid

Som hjemløs er man bærer af sociale stigma i kraft af sin udsatte position og man er vandt til andre menneskers negative holdninger og fordomme (jf. Applewhite, 1997). Derfor kan det være svært at stole på, at hjælperen har gode intentioner og genuin interesse for ens person, hvilket blandt andet fremgår af Leipharts undersøgelse: Mange hjemløse har levet i en udpræget grad af social isolation, især personer med skizofreni, og det kan derfor virke uvant at skulle forholde sig til en socialarbejder, der henvender sig med ønske om at kommunikere og hjælpe. Leipharts undersøgelse viste, at mange hjemløse i starten følte det ubehageligt med den store opmærksomhed fra gadeplansarbejderen. Det tog typisk to tre måneder før tilliden indfandt sig, og vejen hertil var gerne at hjælpe med dagligdags problemer og fornødenheder som medicin, mad og tøj. Således fik brugeren en oplevelse af, at gadeplansarbejderne bekymrede sig om hans velbefindende og havde forståelse for, hvad hans liv gik ud på, og hvad der var vigtigt for ham. Med Bourdieus teori kan man også sige, at gadeplansarbejderen ved sin fysiske tilstedeværelse i den hjemløses miljø, og gennem indblikket i de daglige problemer dette indebærer, blev involveret i den hjemløshedens sociale praksis og fik kendskab til hans habitus.. Chinmanns et al. (1999) skildrer, hvordan det at opbygge en tillidsfuld relation kan være en hård proces, hvor den hjemløse ofte kæmper imod og forsøger at ryste den velmenende hjælper af sig (Chinmann et al, 1999). En tidligere hjemløs fortæller, hvordan hun intensive-

rede sit alkoholmisbrug, for at slippe for at kommunikere med gadeplansarbejderne, men at hun lige så langsomt lærte dem at kende og begyndte at stole på dem i kraft af deres vedholdende forsøg på kontakt. Hjemløse fortæller ofte, at de havde regnet med at gadeplansarbejderen ville opgive dem hurtigt igen, men at den pågældendes vedholdenhed og tålmodighed på et tidspunkt overbeviste dem om at hjælperens gode intentioner. Den voksende tillid har altså at gøre med følelsen af at en hjælper investerer tid og opmærksomhed, hvilket bekræfter den hjemløse som værdifuld, eller med Bourdieus begreb styrker hans æresfølelse.

2.4.3 Respekt for selvbestemmelse

For de interviewede brugere har det været betydningsfuldt at de havde muligheden for at sige ”ja” eller ”nej” til SKP ordningen, hvilket adskilte sig fra mange andre offentlige tilbud, som ofte opleves som tvang, eller i hvert fald ikke opleves at foregå på de hjemløses præmisser. Over halvdelen af de interviewede brugere havde tidligere oplevet, at samarbejdet udpræget var på det sociale og sundhedsmæssige systems præmisser, og at de selv havde begrænset indflydelse på indholdet og karakteren af samarbejdet (Gamst, 2003: 23). De følte, at de skulle påtage sig bestemte roller, eller at der blevet stillet betingelser for hjælpen som de ikke kunne eller ønskede at opfylde. Derimod oplever de medbestemmelse i SKP ordningen, idet de selv beslutter hvordan samarbejdet skal foregå og hvad hjælpen skal bestå af. En bruger beslutter eksempelvis at gøre noget ved sit alkoholmisbrug, og SKP'en taler med ham om hans muligheder herfor uden at stille krav og betingelser for deres fremtidige samarbejde.

Chinmanns undersøgelse belyser, hvordan interventioner så som tvangsindlæggelse og tvangsbehandling opleves som svigt og overgreb af brugeren på trods af gadeplansarbejdernes gode hensigter (Chinmann et al., 1999; 150) Preben Brandt diskuterer dilemmaet og peger på, at den hjemløse på den ene side kan opleve interventionen som et traumatisk overgreb, men at tvangsbehandlede psykisk syge på den anden side ofte efterfølgende giver udtryk for en taknemmelighed over behandlingen, når de har fået et bedre liv. Brandt beskriver en case, hvor en stærkt psykotisk kvinde blev hentet af politi og hospitalspersonale på sit opholdssted ved søerne i København og tvangsindlagt. Kvinden fik takket være behandlingen, hvad hun selv beskrev som ”et bedre liv” med fast bopæl og genforening med sin familie (Pilely og Brandt, 1998).

Respekt for selvbestemmelse kan forstås indenfor Bourdieus begrebsramme således at hjælperen holder sig fra at udøve symbolsk vold ved at definere, hvad der er rigtigt og forkert i den hjemløses liv uden om dennes vilje og ønsker. Den symbolske vold er udtryk for at de dominerendes sociale praksis eller den praksisform, som i et samfund opfattes som efterstræbellesværdig, be-

stemmes som mål for de dominerede, hvorfor man forsøger at disciplinere de dominerede ind i ”den rette” praksisform. Den gode hjælp opleves af de hjemløse, som en hjælp der tager udgangspunkt i deres ønsker og behov frem for at foregå på systemets vilkår.

2.4.4 Brobygning og ’advocacy’

For mange brugere har Støtte- og Kontaktpersons ordningen haft en central betydning for at etablere og genetablere kontakt til de offentlige myndigheder, som de hjemløse ofte helt har mistet forbindelsen til, i nogle tilfælde i en sådan grad, at de er blevet meldt ”savnede” eller ”ukendte” i systemet. Støtte- og Kontaktpersonerne har således hjulpet mange hjemløse med igen at få aktiveret deres personnummer, at få et sygesikringskort, kontakthjælp og i det hele tage at blive synlige i systemet igen. En vigtig del af relationsarbejde med hjemløse består i at tale brugerens sag overfor Kommunale sagsbehandlere eller sundhedsvæsenets personale (Gamst, 2003: 29). Mange hjemløse oplever, at de ikke bliver hørt i tilstrækkelig grad, men når de har en hjælper med til samtaler med det offentlige oplever de, at samarbejdet går mere glat, og at de får en bedre behandling. Også samarbejdet med Sundhedssystemet går lettere, og en alkoholiseret bruger fortæller, at han efter mange gange at have henvendt sig på hospitalet med en brækket arm uden held, endelig fik sundhedspersonalet til at se på armen takket være Støtte- og Kontaktpersons mellemkomst (Gamst, 2003; 30). Undersøgelserne kan som jeg ser det tolkes sådan, at SKP’ens hjælp opfylder den sociale kapitals funktion, idet han som bisidder repræsenterer en ressource for den hjemløse, der giver denne mere magt i forhandlingen med eksempelvis en sagsbehandler. Den hjemløse kan også siges at ”låne” ære af hjælperen, hvilket fører en anderledes forholdemåde med sig hos repræsentanterne for systemet.

2.4.5 Relationens styrke som virkningsfaktor

Effekten af relationen mellem hjælper og hjemløs på forskellige områder af den hjemløses liv er blevet undersøgt, og man har fundet sammenhæng mellem mål for på den ene side den hjemløses vurdering af relationen og på den anden side vedkommendes velbefindende og antal dage uden hjem (Chinman, Rosenheck & Lam, 2000: 1145). Undersøgelsen bygger på data om 2798 amerikanske hjemløse og deres ”case managers”, en funktion der i store træk svarer til ”støtte- og kontaktperson” i dansk regi, og man analyserede sammenhængen mellem relationen til ”case manager” og den hjemløses situation på tre tidspunkter: baseline, når den hjemløse starter i programmet, og igen henholdsvis tre og tolv måneder senere. Relationens styrke blev vurderet via ”the Therapeutic alliance scale”, et mål for graden af tillid, konflikt, enighed om behandlingsmål, tro på behandlerens

evner, samt klientens overordnede vurdering af relationens betydning. Disse data fungerede som den primære uafhængige variable i forhold til mål for antal dage uden bopæl samt den hjemløses vurdering af egen livskvalitet. Resultaterne af en MANCOVA (Multivariate analyses of covariance), der ser på forholdet mellem relationen til "case manager", og de andre variable viser, at for de personer der vurderer at have en god relation med deres "case manager" efter tre måneder og tolv måneder har signifikant færre dage uden bopæl talt indenfor de sidste 60 dage, ligesom deres vurdering af egen livskvalitet stiger signifikant. At relationen indebærer en høj grad af tillid, enighed m.m. kan altså forudsige noget om den hjemløses situation efter tolv måneder. Dog kan en kritik af undersøgelsens konklusion være, at kausaliteten er uklar: den hjemløse vurderer måske relationen som bedre grundet en stigning i livskvaliteten, der ikke hidrører fra hans "case manager".

2.4.6 Frekvens af samvær

I de amerikanske undersøgelser af "Case Management" har man fundet, at frekvensen af hjælperens samvær med den hjemløse er af stor betydning for forskellige mål for karakteren af dennes situation. I Case Management programmer med høj ratio mellem medarbejder og bruger, mellem 1 til 10 og 1 til 12, har den hjemløse gennemsnitligt færre dage på hospitalet end i programmer, hvor medarbejderen har flere brugere, og derfor mindre tid til hver enkelt. Dette tolkes som en bedring i den hjemløses helbredstilstand. (Witheridge, 1991). En longitudinel undersøgelse sammenlignede tre forskellige hjælpeprogrammer i St. Louis rettet mod psykisk syge hjemløse, og her fandt man ligeledes en sammenhæng mellem frekvens af kontakt og forbedringer af den hjemløses situation (Morse, Calsyn, Allen, Tempelhoff & Smith 1992, 1007). Det første program var inspireret af "assertive community treatment" (se ovenfor) og havde en personale til klient ratio på 1 til 10, det andet var et værested for hjemløse, med en stab-klient ratio på 1 til 40, og det tredje var et ambulanscenter for psykisk syge hjemløse med en ikke specificeret ratio, som var større end 1 til 40 (Morse et al, 1992, 1007). En række forhold i den hjemløses livssituation blev undersøgt ved baseline og igen efter tolv måneder. En ANOVA analyse viste at alle programmer havde forbedrede scorer på forskellige mål, men Newman-Keul post hoc analyse viste, at det første hjælpeprogram havde signifikant større positive forandringer på mål for brugernes tilfredshed med programmet og brug af tilbud for hjemløse samt reduktion af hjemløshed. Det første program havde også et forholdsvis lille frafald af brugerne på 29%, imod hhv. 52 og 45 % i det andet og tredje program, hvilket viste signifikant forskel med Chi square på 6,72 når $p < .04$. Undersøgelsens forskere fremhæver, at særligt det første programs evne til at fastholde kontakten til brugerne, samt at deltage i brugerens hverdag og hjælpe med praktiske ting, er kritiske faktorer i programmet, og hænger sammen

med dets signifikant bedre "client outcomes". Disse fund understøttes af erfaringer fra opsøgende gadeplansarbejde blandt hjemløse, hvor man fandt at hyppig kontakt med personalet hang sammen med øget velbefindende, bedre økonomi og bedre fysisk helbred hos den hjemløse efter seks måneder i programmet set i forhold til baseline. (Rife, Greelee, Miller & Feitcher, 1991: 65).

Der er efter al sandsynlighed andre faktorer på spil end den blotte kvantitet af møder mellem socialarbejder og bruger; kvaliteten af det som udfolder sig i mødet må også formodes at spille en rolle. Undersøgelsen er dog interessant, idet den positive sammenhæng mellem hyppig kontakt og indikationer om forbedringer af den hjemløses situation må opfattes som et bevis på nødvendigheden af en relation mellem hjemløs og hjælper, som det tager tid at etablere og som skal plejes og udvikles. Spørgsmålet om kontaktens hyppighed hænger tæt sammen med "relationens personlige karakter" som blev diskuteret ovenfor, idet der for at en personlig relation kan opstå er behov for tid til at være sammen og lære hinanden at kende.

2.5 Resultater af relationsarbejde

Man har undersøgt og dokumenteret virkninger af relationsarbejde som indikeret via forandringer i de hjemløses livssituation. Denne forskning karakteriseres ved en distance til feltet i kraft af højt n og kvantitative data, og har et forskerdefineret blik på de hjemløses livsverden, idet ønskede forandringer i livssituationen er konstrueret af forskeren. Jeg vil kun nævne denne forskning meget kort, for selvom den er højst interessant er specialets mål ikke en kvantitativ effektivitetsmåling men derimod kvalitativt af belyse de hjemløses egen oplevelse af relationsarbejdet. Undersøgelserne er dog interessante da de peger på, at relationsarbejde er virkningsfuldt således at det er med til at flytte den hjemløse fra en tilstand af social eksklusion til højere grad af integration målt på faktorer som bolig, mindsket misbrug og reduktion af psykiatriske symptomer. Det er interessant at bemærke at relationen til hjælperen som en øget social kapitalform kan blive ensbetydende med et liv i højere grad af social integration.

I USA har man undersøgt virkningerne af case managements opsøgende, intensive og alsidig relationsarbejde, hvor man sætter ind på et bredt spektrum af den hjemløses problemer med helbred, psykiske sygdom, bolig, misbrug etc. Der findes forskellige case management programmer, der hver især lægger vægt på forskellige principper, men de ovenfor nævnte grundtanker er universelle ligesom de alle har den tillidsfulde og omsorgsfulde relation som fundament for hjælpearbejdet.

Tilgangen "Assertive Community Treatment" (ACT) er den mest veldokumenterede (Morse, 1999) og lægger stærkt vægt på intensiv *in vivo* behandling og støtte, samt et tværfagligt

samarbejde mellem socialarbejdere, sygeplejersker og psykiatere. ACT har vist sig effektiv i forhold til at få hjemløse i fast bolig, idet 52 hjemløse havde gennemsnitligt 25,23 (SD=9,32) dage uden hjem om måneden målt ved baseline og efter 12 måneder i ACT programmet havde de kun 2,89 (SD=8,56), hvilket er en signifikant nedgang (Morse et. al. 1992: 1007). Følgende studier dokumenterer ligeledes at denne form for intensivt relationsarbejde hjælper hjemløse i bolig: Hampton, Koor, Bond, Mayes & Havis (1992) og Morse et al. (1996) .

Opsummering

I ovenstående er den forskning blevet diskuteret som belyser hjemløses oplevelse af hjælp og støtte, hvor de for mig at se mest tilbagevendende temaer som den personlige relation, tillid, selvbestemmelse og brobygning blev beskrevet. Undersøgelser der belyser de hjemløses oplevelser findes alt overvejende i kvadrant 2 i koordinatsystemet over forskningsretninger, hvor nærheden til feltet og vægtingen af de singulære fortællinger sammen med brugerperspektivet giver det bedste indblik. Dog har også spørgeskemaundersøgelser kastet lys over hjemløses syn på hjælp og støtte ligesom de store amerikanske undersøgelser af relationsarbejdets virkning kvantitativt set har bekræftet de hjemløses personlige oplevelser af relationsarbejdet som værende givende. Det at hjælperen tager sig tid til at lære den hjemløse at kende og indgår i en personlig relation med ham, betyder, at han indlever sig i hjemløshedens sociale praksis. Således formår ham at eksistere i et spændingsfelt mellem et integreret og et marginaliseret socialt liv, hvor han dels kan tilbyde ressourcer og danne bro til systemet, dels kan være der hvor den hjemløse er, fysisk såvel som mentalt. Hjælperens involvering i den hjemløses habitus i form af daglige gøremål og problemer er med til at opbygge et tillidsforhold, måske fordi hjælperens indlevelse også er ensbetydende med delvis og midlertidig abstraktion fra ”det normale liv”, hvorfor han kan forholde sig mere fordømsfrit til hjemløshedens sociale praksis. Det kunne tænkes at afstedkomme en større respekt for brugerens autonomi, større grad af selvbestemmelse og mindre udøvelse af symbolsk vold.

3 Fra antropologi til psykologi

Bourdieu's teori anskueliggør hvordan magt, dominans og æresfølelse er tilstede i overordnede og lokale sociale forhold og reproduceres gennem social praksis. Vi har hidtil beskæftiget os med fænomenet hjemløshed i en sociologisk kontekst og set, hvordan positioner skabes og genskabes i det sociale rum dels i kraft af undertrykkende og krænkende forhold, dels i den hjemløses møde med

systemet, dels i form af den gode hjælp, hvor hjemløse bliver styrket i deres æresfølelse og oplevelse af at være værdifulde mennesker. Hvor Bourdieus teori har stor forklaringskraft på et sociologisk og antropologisk niveau, egner den sig i mindre grad som analyseredskab for finkornede sociale interaktioner, hvor også den enkeltes bevidsthed tages i betragtning. I min undersøgelse ønsker jeg at dykke ned i interviewpersonernes fortællinger på et singulært plan, hvor målet er at belyse oplevelsen af hjælp og støtte ud fra en forståelse af den enkeltes konstruktion af mening i dennes liv, og til dette vil jeg anvende Rom Harré socialpsykologiske teorier. Denne teoretiker skriver sig ind i et socialkonstruktionistisk paradigme, som hviler på tanken om mennesket som et evigt foranderligt produkt af interpersonelle interaktioner. Lokal moralsk orden, lokale systemer af rettigheder og forpligtelser, og sproglige, eller bredere, diskursive symbolske meningsudvekslinger udgør undersøgelsen objekt, idet de sociale fænomener genereres i kraft heraf ifølge Harré. Teorien bidrager med et konceptuelt såvel som metodologisk redskab til at dykke ned under overfladen af habitus og social praksis til en analyse af ”selv”, som mennesker bringer i spil i kraft af social interaktion. Det vil sige: når den hjemløse mødes på en bestemt måde af hjælperen, konstrueres hans oplevelse af sig selv og verden.

3.1 Forståelsen af selv og identitet

Harré opponerer mod forståelsen af identitet som en ”kerne”, eller et essentielle a la humanistisk psykologi; der findes ikke et ”sandt selv” inden under den daglige disponering i handlinger. Tværtimod er det netop den måde vi får skabt os selv i interaktion med andre mennesker og i forskellige sammenhænge som er ensbetydende med vores identitet. Et sådant syn på identitet er for mig at se interessant med hjemløse mennesker som genstandsfelt. I arbejdet med disse mennesker må man ofte undre sig over, i hvor høj grad mennesker har en mangeartet adfærd og oplevelse af sig selv i forskellige sociale felter. På socialkontoret er den hjemløse måske utilpasset og voldelig, men når han sælger aviser er han kreativ og energisk, og på varmestuen fører han en eftertænksom samtale med en medarbejder – eller er utilpasset og voldelig. Således har vi mange ”selver”, da vi er tilstede i verden på forskellig vis afhængigt af det miljø vi færdes i. Harré kalder dette for vores forskellige *personaer* (Langenhove & Harré, 1999: 7). Det blivende inde bag personaerne er individets oplevelse af et kontinuerligt *point of view*, et ejerskab over fortællinger og oplevelser på tværs af tid og sted. Harré kalder dette vedvarende punkt for *self1*. Der er tale om et indeks, som personen handler ud fra, og dermed er oplevelsen bundet til agency, evnen til at handle uafhængigt af ydre umiddelbare stimuli og til at styre og monitorere egne handlinger (Harré & Langenhove, 1999: 7). Self1 er blot en formel enhed og eksisterer uafhængigt af interaktion med omverdenen, hvorimod perso-

naerne findes i et socialt felt. Sidstnævnte affødes af socialt samspil og får først eksistens i og med at blive anerkendt eller erkendt af andre mennesker (Harré & Langenhove, 1999: 8).

Harré taler ikke om *personality*, da dette begreb antyder et essentielle i personen, men derimod om *personhood*, refererende til personaens lokale afhængighed. I stedet for begrebet selv tales der om *Selfhood*, der manifesteres offentligt i forskellige former for diskursiv praksis som selvbiografiske fortællinger, det at tage ansvar for egne handlinger eller at påpege uretfærdighed i en situation. Når jeg taler med de hjemløse om deres oplevelser af hjælp og støtte, vil samtalen altså fremstå som manifestation af *selfhood* i kraft af deres fortællinger om oplevede situationer med hjælpepersoner.

3.2 Sprog, samfund og bevidsthed

En frugtbar psykologisk teori om bevidstheden (Mind), må ifølge Harré bygge på en anskuelse af forholdet mellem fænomenet mening i kognitive konceptstrukturer såvel som den sociale baggrund for meningsdannelsen (Harré & Gillett, 1994: 75). Teorien har et dobbelt men dog meget sammenhængende blik på henholdsvis det kognitive og det sociale, idet sproget ses som konstituerende for både den enkeltes bevidsthed og for samfundets beskaffenhed. I nærværende undersøgelse har teorien relevans på begge niveauer: den kan hjælpe os til at forstå de specifikke fortællinger som et udtryk for en konkret bevidsthed, ligesom teorien kan belyse de hjemløses problemer i forhold til feltet og det sociale rum, hvad angår positioner og rettigheder.

I følge Harré bør bevidsthed opfattes som fundamentalt afhængig af sproget. Sproglig konceptualisering er konstituerende for perception af verden, i sin funktion af redskab til anticipation og meningsdannelse. Den enkeltes bevidsthed bliver mulig i kraft af konceptuelle strukturer, og mellemmenneskelige fællesskaber er ligeledes diskursivt konstituerede. Mødet mellem individer er diskursivt medieret – vi kommunikerer sammen via tale og andre symbolske udtryk (Harré & Gillett, 1994: 99) – og socialt sammenhold i specifikke grupper fastholder homogenitet og fælles identitet via et lokalt diskursivt miljø. Således kendetegnes Harrés teori ved en nærmest cirkulær afhængighed mellem de forskellige nøglebegreber: Der er en gensidig påvirkning mellem bevidstheden og det sociale i kraft af sproget, som gør begge fænomener mulige: uden sproglige begreber til at forstå verden med ville vi ikke have vores særligt menneskelige bevidsthed, og uden sproget ville vi ikke være i stand til at udveksle viden og erfaringer om verden, der igen er muligt i kraft at individets bevidsthed, som er sprogligt konstrueret etc. Disse forhold implicerer, ligesom det er konsekvensen af Bourdieus tænkning, nødvendigheden i at inddrage de svagt positioneredes stemme i socialforskning, da de domineredes bevidsthed eksisterer i kraft af en undertrykt og skjult diskurs, som man

må belyse, hvis social ulighed skal udlignes. Dette er ikke en særligt eksplicit del af Harrés forfatterskab, men er snarere end naturlig implikation, som jeg ser det.

Garnnøglet af kausaliteter i Harrés tænkning kan til dels vikles ud, når man overvejer betydningen af sprogets regler. Regler i sproget legitimeres i forhold til en social praksis, hvor semantik og grammatik følger en normativ og ikke-absolut struktur. Ligesom det gælder for Bourdieus begreb om strukturer, er reglerne menneskeskabte men er ikke skabt af noget bestemt menneske, og derfor må den enkelte altid afstemme sit sprog i forhold til sproget i al almindelighed. Ligesom med andre former for regler, varierer den enkeltes konformitet: ikke alle følger reglerne, og de følges ikke på samme måde af alle. Harré understreger at de kræfter der styrer diskursen ikke er "straightforwardly causal", sådan som man betragter visse processer indenfor det naturvidenskabelige område. Denne uforudsigelighed giver spillerum for en vis heterogenitet i diskursen og dermed individuelle karakteristika hos den enkelte, og den vil i mit interviewmateriale få krop i form af de hjemløses fortællinger, der er udtryk for singulære bevidstheder indlejret i sociale strukturer. Sproget eller bredere – diskursen, der er et socialt fænomen som man tilegner sig i specifikke sociale miljøer – er ensbetydende med vores evne til at tænke over, forholde os til og have forventninger til verden. I forholdet mellem hjemløs og hjælper kan teorien belyse vigtige aspekter af problematikken omkring forståelse eller misforståelse, der er et centralt emne i mine interviews med hjemløse.

3.3 Forskellige konceptuelle frameworks

Når individet trænes til at bruge ord og andre tegn gennem opvæksten, lærer han at tænke konceptuelt således, at han kommer til at genkende forskellige betydninger i en diskurs (Harré & Gillett, 1994: 114). Dette kan beskrives som en færdighed men også som en underkastelse i en begrænset ramme for mulige oplevelser, idet den konceptuelle ramme skærper individets blik for nogle betydninger, imens andre forbliver usynlige. Samtidig indebærer den diskursive kontekst validering af forskellige betydninger, således at visse fænomener tilskrives forskellige værdier afhængigt af det sociale miljø. Dette illustrerer Harré med et eksempel på, hvordan den diskursive kontekst bestemmer henholdsvis en vestlig naturvidenskabsmand og en stammemand's oplevelser af en vandring i regnskoven. Stammemandens konceptuelle ramme er et animistisk verdensbillede, og han forholder sig til skovens levende dyr og planter som intentionelle væsener. Videnskabsmanden oplever regnskoven med et naturvidenskabeligt blik, og han får derfor øje på forskellige dyrearter eller han gør sig overvejelser om regnskovens overlevelse. De to diskursers berettigelse bekræftes via deres anvendelse i mødet med regnskoven, hvor både den animistiske og den naturvidenskabelige ramme

giver de to mænd mulighed for at få mening ud af deres oplevelser. Den ene formår måske at skelne forskellige fuglearter, og den anden får et vigtigt budskab overbragt af skovens ånder.

Harrés eksempel kan ses som analogi til forholdet mellem hjemløs og hjælper, hvor idéen om forskel i konceptuelle frameworks kan anskueliggøre de store problemer omkring forståelse de to parter imellem. Mange hjemløse mennesker har haft en opvækst, der kan beskrives som ekstrem i kraft af voldsomme svigt, mishandling, familiemæssig rodløshed osv. Når en person der er formet af et sådant liv skal tale sammen med en socialrådgiver, der sandsynligvis har haft et anderledes ”normalt” liv, er det rimeligt at tro at de to samtalepartners diskurser ikke stemmer overens. Taler de to samme sprog, forstået på den måde, at de forbinder de samme fænomener med de samme ord? Den enkeltes bevidsthed og samfundets diskurs er gensidigt indlejret i hinanden, og de to personers individuelle livsverdener, deres konkrete færden i deres vidt forskellige liv, er ensbetydende med en indsnævring af de konceptuelle frameworks, der kan hindre gensidig forståelse.

3.4 Rom Harrés positioneringsteori

Positioneringsteorien indeholder dels filosofiske og psykologiske overvejelser om, hvordan mennesker og institutioner former hinanden i socialt, normativt afhængigt samspil, og dels giver den en teoretisk baggrund og redskaber til analyse af dynamikken i sociale episoder som finkornet social interaktion eller ”*ever-shifting patterns of mutual and contestable rights and obligations of speaking and acting.*” (Harré & Gillett, 1994:1) I analysen af mine interviews vil teorien blive anvendt i analyser af de hjemløses fortællinger om specifikke episoder og oplevelser med at søge hjælp og støtte, og den vil danne baggrund for mere generelle overvejelser om, hvilke sociale, konstruerende kræfter, der er på spil mellem den hjemløse og en sagsbehandler eller andre hjælpepersoner.

3.4.1 Hvad er en position?

En position beskrives som en kompleks struktur af personlige egenskaber, der har indvirkning på interpersonelle handlemulighederne i kraft af de rettigheder og forpligtelser, der tilskrives individet og bæres oppe i form af den gældende struktur (Harré & Gillett, 1994: 1). Modsat begrebet rolle, som det eksempelvis er udviklet af Goffmann (Goffman, 1959), ser Harré positionen som havende en mere flydende og unik karakter; også i specifikke situationer er positioner under forandring og til forhandling, og en konkret social episode har sit lokale islæt. Harré låner begrebet om ”the positioning triad” fra Hollway (Hollway: 1984), som skelner de tre væsentligste træk i positionering (Harré et al, 1999: 6):

1. **Storyline:** For det første bør sociale episoder betragtes som fortløbende handlinger af interaktion og deltagernes fælles historie af samtaler må tages i betragtning, hvis man vil forstå dynamikken i en given situation. Ligeledes bringer hver enkelt person et utal af fortællinger med ind i enhver social kontekst.
2. **Moralsk position:** For det andet nævnes deltagernes moralske position i samfundet som afgørende, herunder social status samt rettigheder og forpligtelser til at sige bestemte ting. Den moralske position afhænger af personens troværdighed eller ret til at blive opfattet som troværdig af andre mennesker.
3. **Diskursive ressourcer:** For det tredje bør man overveje deltagernes konkrete (tale-) handlinger og disses magt og færdigheder til at forme den sociale verden, herunder verbale positioneringer. Sprog og sproglige evner hænger indenfor en socialkonstruktivistisk forståelsesramme sammen med social magt. Individets kapacitet til at bruge bestemte ord og tegn, samt tilgængelighed til symbolske ressourcer, er nødvendigt for at opnå mål og udføre planer (Harré, 1994: 97).

3.4.2 De sociale episoders dynamik

I et socialt rum kan personers diskursive praksis skelnes i forskellige former for positionering (Harré, 1994: 20), hvor den mest basale forskel er mellem første- og andenordenspositioneringer. Førsteordenspositioneringer er et udsagn, der placerer både den talende og den der tales til i et moralsk rum. Harré bruger som eksempel ytringen ”stryg min skjorte”, der etablerer en moralsk struktur imellem de involverede – lad os kalde dem A og B – hvor den talende påberåber sig rettigheden til at få sin skjorte strøget af B og gør fordring på B’s pligt til at stryge skjorten. Hvis B er A’s tjener, vil han sandsynligvis opfatte udsagnet som rimeligt: sætningen udtrykker den relation som han mener, de har til hinanden, men B kan også protestere mod A’s positionering og sige ” Hvorfor skal JEG stryge DIN skjorte? Jeg er ikke din tjener!”. Dette vil være en andenordenspositionering, da B benægter det moralske rum, som A’s sætning tillod, og B’s ytring afstedkommer et brud på situationens storyline som en metabevisthed omkring den diskursive praksis, en *Talk about Talk*. Der er nu lagt op til konflikt og diskussion, hvor de involverede parter forhandler deres relative positioner. I analysen af mine interviews vil jeg undersøge denne form for dynamik i mødet mellem hjælper og hjemløs for at opnå en finkornet forståelse for de mange konflikter og uoverensstemmelser i en sådan relation. Harré taler desuden om tredjeordenspositioneringer, når enten første eller andenordenspositioneringer omtales uden for dét rum, hvor de oprindeligt udspillede sig (Harré & Gillett 1994:21), eksempelvis hvis B fortæller en tredje part om sin episode med A, eller hvis han og A taler om situationen på et senere tidspunkt. Således er mine interviews tredjeordenspositioneringer,

idet interviewpersonerne fortæller om episoderne uden for det rum, hvori de fandt sted. Det er også væsentligt om en positionering er tvunget eller frivillig. Tvunget selvpositionering ses fx, når en person bliver pålagt en bestemt rolle og adfærd af en overordnet instans eller institution. Institutionens magt til at fælde moralske domme eksekveres gennem personen, som derfor må positionere sig selv som agent. Når han forholder sig til andre mennesker i kraft af denne position, er han derfor også tvunget til at positionere andre på en bestemt måde.

Denne distinktion får relevans i de hjemløses opfattelse af "Systemet" og repræsentanter herfor. Når en socialrådgiver handler på en bestemt måde, handler hun da frit eller på fordring af andre end sig selv, og handler hun som person eller som systemets "forlængede arm"? Ligeledes vil de hjemløses selvpositionering i form af de historier de vælger at fortælle mig om sig selv og deres oplevelser være central i analysen. Narrativerne er en indgang til de hjemløses livsverden, som det er undersøgelsens hensigt at slippe ind i en socialvidenskabelig diskurs. En person kan endvidere positioneres på baggrund af den moralske orden, i hvilken han udfører sociale handlinger (Harré & Gillett, 1994: 21) eller optager en position, eksempelvis som "sygeplejerske" eller "hjemløs". Dette kaldes "moralisk positionering" og refererer til en funktion eller rolle personen har, fx i en institution eller i et samfund.

4 Denne undersøgelses metode

I min metode har jeg tilstræbt overensstemmelse mellem på den ene side de beskrevne teorier af Bourdieu og Harré, der danner ramme for mine hidtidige overvejelser omkring hjemløshed som socialt fænomen – og på den anden side min metodiske tilgang, således at teorierne får implikationer for metoden. I dette afsnit vil jeg beskrive hvordan hovedtræk i de diskuterede teorier vil finde anvendelse i undersøgelsens metode.

4.1 Strukturer genereres i feltet

Essentielt for både Bourdieu og Harré er vægtningen af, at strukturer og betydninger skal have lov til at udspringe af miljøet snarere end at være defineret af forskeren på forhånd, således som Bourdieu eksempelvis kritiserer de strukturalistiske tænkere for at gå til værks. En sådan forståelse nødvendiggør en induktiv metode, hvor man lader empirien tale, og som så vidt muligt glemmer forudtagelser og teoretiske kategorier. Som før nævnt er det mit mål at nå nærmere den singulære bevidstheds meningsdannelse end Bourdieus teori tillader, og jeg har derfor valgt en metode, der

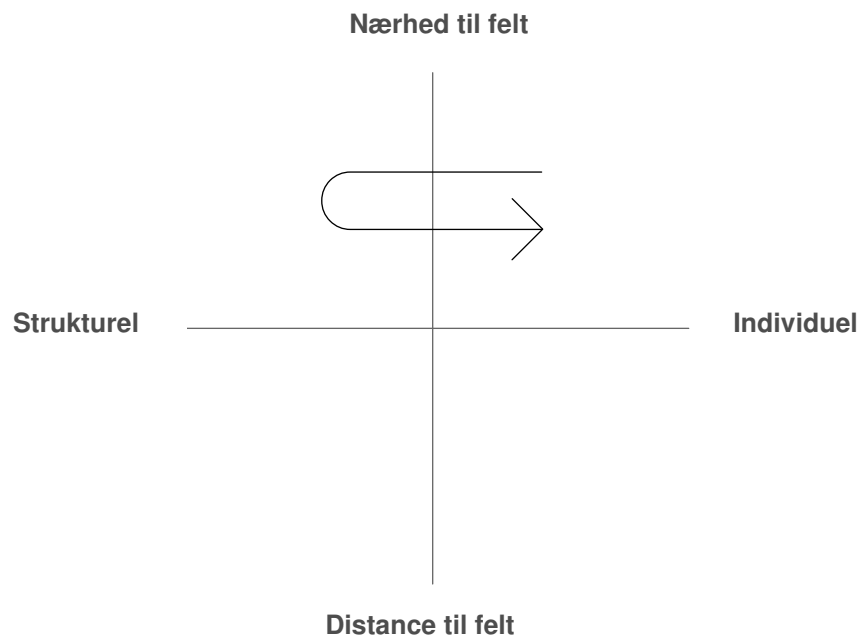
lægger sig nærmere Harrés idé om bevidstheden som på en og samme tid singular og konstitueret via sociale konceptstrukturer, sproglige, normative, erfaringsbaserede etc. En sådan findes i form af Amedeo Giorgis fænomenologiske metode, hvor det kvalitative interview har som formål at indhente beskrivelser af interviewpersonernes livsverdener, med henblik på fortolkninger af meningen med de beskrevne fænomener. Begrebet livsverden stammer fra fænomenologen Edmund Husserl og forstås som en horisont for oplevelser, en baggrund på hvilken ting fremstår meningsfulde (Husserl, 1986). Livsverdenen er ikke statisk, men en dynamisk horisont, idet den rummer det levede liv og eftersom tingene kun opstår i livsverdenen som levede og oplevede. Giorgi bearbejder gennem forskellige trin interviewpersonernes tale, således at et essentielle udvindes fra personens verbale udtryk for sin oplevelse ”af tingene som de er” (Giorgi, 1975). Dette er en fænomenologisk tilgang, der ikke er tilstede i Harrés teori, hvor ”tingene som de er” ikke gives nogen speciel status, men blot gives status, som de fremstår for den enkelte takket være bevidsthedens konceptstrukturer. På trods af Giorgis interesse for tingenes ”beskaffenhed”, står den fænomenologiske metode, som jeg ser det, ikke i noget modsætningsforhold til Harrés ønske om at udforske en singular bevidstheds indlejring i den sociale orden, men må netop ses som en metode, med hvilken man kan komme så nært muligt den enkeltes oplevelse og med udgangspunkt heri abstrahere til et mere generelt niveau. Harrés forståelse af bevidstheden som sprogligt og konceptuelt konstitueret betyder blot, at en tilnærmelse til fænomenet ikke kan tænkes muligt i samme grad som hos fænomenologerne. Således er en rent induktiv metode også umulig, da feltet aldrig vil kunne tale frit, men kun igennem de konceptuelle strukturer der lægges ned over det. Den metode man bør tilstræbe er altså den som lader empirien tale så frit som muligt, eller en relativt induktiv metode.

4.1.1 Konkrete implikationer for indsamling og bearbejdning af data

Der blev foretaget ti semistrukturerede interviews - som beskrevet hos Steiner Kvale (Kvale, 1997: 136) De 12 spørgsmål skulle besvares og blev for det meste uddybet af mere spontane spørgsmål, som var del af den samtale spørgsmålene gav anledning til. Samtalerne var af en anden karakter end den normale ligeværdige situation i samtalen mellem fx venner, da interviewet havde et klart formål og en retning, hvor jeg som interviewer styrede samtalen ved at introducere emnerne, som interviewpersonen tilkendegav sin oplevelse af – en struktur som jeg forsøgte at følge uden samtalsens spontane åbenhed blev ødelagt (Ibid.: 31). Det første spørgsmål, ”**Kan du først starte med at fortælle lidt om dig selv? Sådan de store træk siden du gik ud af folkeskolen? De store begivenheder i dit liv?** ”, er væsentligt når man ønsker at forholde sig til den singular bevidsthed, og kommer til at fungere som horisont og ramme for min forståelse af det der følger efter i samtalen. Her udspiller personens selvpo-

sitionering sig hovedsagligt. Spørgsmålene 2 – 8 sigter imod undersøgelsens forskningsspørgsmål ”Hvad er hjemløses oplevelse af hjælp og støtte?” , et spørgsmål jeg finder svar på ved at få indsigt i, hvad ”hjælp og støtte” betyder i interviewpersonens livsverden. De resterende spørgsmål har som formål at udvide min forståelse af hjemløses livsverden generelt, idet jeg forsøger at finde svar på noget af det, som har undret mig mest ved hjemløshed.

De ti interviews blev optaget på diktafon og derefter transskriberet og gennemarbejdet via Giorgis metode (Giorgi, 1992: 59). Bearbejdningen kan siges at have et vertikalt plan, der refererer til hver enkelt interview, samt et horisontalt plan, hvor de ti interviews behandles på tværs og i forhold til hinanden. Først gennemlæses det enkelte interview for at opnå en forståelse for helheden i det sagte. Derefter inddeles interviewet i meningsenheder, således at skift i mening markeres. Dernæst granskes hver enhed for hvor meget indsigt, den kan bidrage med i forhold til undersøgelsens spørgsmål ”oplevelsen af hjælp og støtte”. Desuden kondenseres meningsindholdet i den transskriberede tekst først i en kortere form, hvor interviewpersonens ”jeg-form” beholdes og dernæst i en endnu kortere ”man-form”, der udgør den endelige kondensering eller essens af det talte. Disse kondenseringer er blevet holdt op imod de øvrige personers interviews, idet jeg på det horisontale niveau i bearbejdningen læste alle interviews med henblik på at identificere temaer, der er gennemgående på tværs af materialet. For at kunne benytte Rom Harrés positioneringsteori på materialet, har jeg udvalgt cases, der repræsenterer de gennemgående temaer, og når jeg fremstiller analyser og fortolkninger af interviewmaterialet i opgavens resultatdel, drejer det sig altså om eksempler der repræsenterer et konsistent tema i fortællingerne. Jeg har således taget udgangspunkt i de individuelle fortællinger, hvilket har skabt en mere generel struktur, for dernæst i mine analyser af positioneringer samt fremstillingen heraf at gå tilbage til det individuelle, som vist i figuren nedenfor.

Figur 3. Processen i analysen af mine interviews

4.2 Erfaringer på feltet

Både Bourdieu og Harrés teori diskuterer, hvordan konkrete erfaringer er medskabende for den sociale aktørs opfattelse af sociale fænomener, og begge teorier vil få implikationer for designet af min undersøgelse. Hos Bourdieu skal feltet forstås som et relativt autonomt socialt mikrokosmos, i hvilket en specifik menneskelig aktivitet finder sted (Prieur, 2006, 159). Fordi viden er tilstede i kraft af social praksis og kropslighed, fordrer en kvalitativ undersøgelse forskerens fysiske nærvær i feltet, hvor jeg samler erfaringer og erkender de strukturerende strukturer, der er specifikke der. Også Harrés begreb om det konceptuelle framework vil få betydning for min undersøgelse, hvor jeg ser forholdet mellem erfaring og forståelse som væsentligt. Det har således været et delmål for mig at udvide mit eget konceptuelle framework gennem tilstedeværelse i hjemløsemiljøet, hvor mening og betydning, der ikke er synlig i kraft af min position som integreret borger i samfundet, bliver synlig via erfaringer med hjemløshedens dagligdag. Det nye framework skulle ideelt set komme til at fungere som et konceptuelt fundament for mine interviews, således at jeg i højere grad kunne spørge ind til betydningsfulde forhold i oplevelser med hjælp og støtte, snarere end at tvinge fænomenerne ned i en prokrustesseng formet efter den integrerede borgers verdensbillede. I mine interviews har jeg ofte brugt erfaringer fra feltarbejdet til at spørge ind til hændelser og forhold som har

undret og overrasket mig, så den hjemløse kunne uddybe og forklare dette for mig. Det har også været mit mål med feltarbejdet at undgå en ignorant og blind tolkning af interviewene, idet mit blik for det, der har betydning for de hjemløse, forhåbentligt skærpes via mit nærvær i feltet.

4.2.1 Konkrete implikationer for undersøgelsen

For at opnå den ovenfor beskrevne indsigt i feltet har jeg valgt at lave deltagerobservationer i hjemløsemiljøet. Denne metode har rod i antropologien (Malinowski 1922, Evans-Pritchard 1940, Mead 1928) og vægter forskerens tilstedeværelse og aktive deltagelse i det sociale miljø han ønsker at undersøge. Feltarbejdet strakte sig over to perioder, den første hos Kirkens Korshærs Nattjeneste i Århus, hvor jeg indgik i medarbejderstaben som frivillig og havde omkring 30 nattevagter i perioden december 2007 til marts 2008. Dette arbejde gav mig et godt indblik i de hjemløses dagligliv, og hvilke problemer og glæder et sådant består af, idet jeg fulgte dem fra nat til nat, talte med dem om løst og fast og hjalp til med at løse praktiske problemer. I perioden februar til maj 2008 var jeg frivillig hos projekt Udenfor i København, hvor jeg ligeledes indgik som frivillig i den Mobile Café og oplevede det københavnske hjemløsemiljø. Da jeg vendte hjem til Århus i maj, blev jeg ansat som vikar hos Kirkens Korshær, og selvom interviewene var lavet og feltarbejdet afsluttet, har det fortsatte arbejde som vikar også udvidet min forståelse for feltet. Det er efterfølgende mit klare indtryk, at en meningsfuld interviewundersøgelse ikke vil kunne gennemføres uden feltarbejde i hjemløsemiljøet, da dette adskiller sig i en sådan grad fra den integrerede borgers hverdag, at interviewene ikke ville have givet mening uden dette forhåndskendskab til feltet.

4.3 Forskerens rolle i undersøgelsen

Det har været vigtigt at være opmærksom på den rolle, jeg blev tillagt af de mennesker jeg lavede feltarbejde blandt. Min egen praksis og handlinger var med til at skabe den rolle jeg blev tildelt, hvilket diskuteres hos bl.a. antropologen Cato Wadel, hvor bevægelsen ind i feltet beskrives som det at tage en plads, hvorfra man kan deltage aktivt i det liv, der studeres (Wadel, 1991: 31). Ikke alle pladser er åbne for forskeren, og for mig var valgmulighederne begrænsede. I første omgang forsøgte jeg at tage pladsen som ”den studerende” eller ”forskeren”, der er tilstede i feltet med en åbenlys dagsorden om at lave en undersøgelse. Men da jeg begyndte at henvende mig hos væresteder, herberg og forsorgshjem i Århus for at finde et sted til feltarbejdet, blev det hurtigt klart for mig at disse miljøer er så godt som uigennemtrængelige fra denne position. Overalt fik jeg at vide, at de hjemløse skulle beskyttes imod nysgerrige mennesker, at der skulle værnes om deres anonymitet, og at de i øvrigt fik alt for mange henvendelser fra studerende og journalister, hvorfor man havde

valgt at sige nej til alle. Da jeg tog kontakt til Kirkens Korshærs Nattjeneste gav man udtryk for at en position som ”åbenlys forsker” ikke ville kunne besættes, da de hjemløse ville føle det meget ubehageligt, at jeg havde denne rolle. Derfor aftalte vi, at jeg skulle starte i Nattjenesten som frivillig med alle pligter og rettigheder som dette medførte, og at jeg først efter at have været på nattevagt ti gange måtte begynde at spørge brugerne om interviews. På den måde endte jeg med at tage en position som medarbejder for at få adgang til miljøet, og blev således en del af det jeg selv undersøgte, nemlig hjælperen. Den dobbelte rolle som forsker og medarbejder har i flere tilfælde været vanskelig, eksempelvis da jeg på grund af en slåskamp gav karantæne til en af mine interviewpersoner, der råbte: *”Næste gang du vil interviewe mig om hjælp til hjemløse, så skal jeg fortælle dig hvad for nogle svin I er.”* I forbindelse med feltarbejde og interviews har jeg i mange tilfælde udvasket rollen som medarbejder ved at nærme mig de hjemløses sfære, idet jeg har haft uformelle samtaler med dem på gaden udenfor min arbejdstid, ligesom jeg også har hjulpet med praktiske ting udenfor Korshærens domæne. På den måde positionerede jeg mig selv meget nært de hjemløse i mit samvær med dem på gaden, og især gennem forbipasserendes blikke har jeg selv oplevet mig positioneret som hjemløs, da det tydeligvis var sådan jeg blev set, når jeg stod og sludrede med en gruppe hjemløse eller hjalp en stærkt beruset kvinde igennem midtbyen imens jeg bar hendes vodka. Disse indignerede, medlidende og forskrækkede blikke har været yderst lærerige og har udvidet mit konceptuelle framework i kraft af meget skamfulde og ubehagelige oplevelser af at blive opfattet som ”udstødt”.

4.4 Beskrivelse af feltet – Kirkens Korshærs Nattjeneste

Nattjenesten er et socialt tilbud under Kirkens Korshær i Århus, og har eksisteret siden 1996. Nattjenesten har som navnet antyder et kristent livssyn, og formålet med stedet er at yde omsorg for socialt udstødte borgere så som hjemløse, alkoholikere, stofmisbrugere, prostituerede, psykisk syge og ensomme mennesker. Omsorgen består i at være nærværende overfor brugerne, for eksempel at spille brætspil med dem, tale om dagens nyheder o.lign., men kan også tage form af mere alvorlige samtaler om brugerens liv og vanskeligheder. Nattjenesten har to rum indrettet til soverum, et til mænd og et til kvinder. Fem til ti mænd overnatter her hver nat, og kvindernes soverum benyttes langt mindre. Der er tale om et såkaldt ”nødherberg”, som ikke er beregnet til længerevarende ophold. Madrasserne er ca. 4 cm tykke med en overflade af plastic, og der er intet sengetøj, tæpper eller puder til rådighed. Der er mulighed for at tage bad, vaske tøj, og der ligger rent genbrugstøj i skabet på badeværelset.

Det vides ikke hvor mange af stedets brugere, der er hjemløse, men jeg skønner, at det drejer sig om ca. halvdelen. Derudover huser Nattjenesten en del ”funktionelt hjemløse”. De fleste af har været på Nattjenesten mange gange og ofte gennem mange år, de kender hinanden i forvejen og kommer ofte for at mødes med bekendte. Der kommer også ”førstegangsbesøgende”, for eksempel landevejsriddere, der slår vejen forbi, eller psykiatriske patienter, der er ”gået” fra en indlæggelse på Psykiatrisk Hospital i Risskov. Der er forskellige regler på Nattjenesten og en overtrædelse heraf betyder karantæne for brugeren. Man må ikke drikke, fixe eller ryge indenfor. Man må ikke slå på hinanden eller medarbejderne. Man må ikke handle med hverken stoffer, alkohol eller ting.

4.4.1 En typisk nat på Nattjenesten

Når en bruger ankommer til Nattjenesten må vedkommende først ringe på døren, hvorefter en medarbejder kommer og lukker op. Alkohol skal låses inde i et skab af medarbejderen, og der sættes navn og dato på. Nogle brugere går direkte ind på soverummet, men de fleste sætter sig ind i en af de to stuer, hvor der altid står te, kaffe og saftvand. Der bliver serveret natmad klokken et og igen klokken fire. De fleste nætter er der en meget livlig snak fra midnat og frem til ved fire tiden, hvor der ofte kommer en ”død periode”. Mange af brugerne er enten faldet i søvn i en stol, er gået videre eller står foran hoveddøren, hvor de drikker, ryger og snakker. Ved seks-halvsyvtiden kommer der ofte lidt liv i stedet igen, når nogle brugere vågner op, skal i bad m.m., og flere brugere kommer udefra og venter på morgenmaden. Ved syvtiden er der ”vækning” på soverummene, og ca. kvart over syv bliver der serveret morgenmad, som består af havregrød og lunt brød med ost eller syltetøj. I ugedagene møder dagholdet ind klokken otte, og brugerne kan blive indtil varmestuen lukker klokken halv to. I weekenden skal brugerne være ude inden klokken halv otte om morgenen. Stemningen på Nattjenesten kan i generelle træk beskrives som jovial. Der grines og snakkes meget og lydniveauet er ofte højt. Dog er der ofte optræk til konflikt, fordi mange af brugerne har en kort lunte og nemt bliver irriterede eller føler sig provokeret af hinanden.

4.5 Beskrivelse af feltet – Den Mobile Café

Den Mobile Café i København er en del af projekt Udenfors sociale arbejde med hjemløse og er rent fysisk en minibuss, der kører ud med mad til ca. 50 hjemløse mellem 4 og 6 gange om ugen, som regel om aftenen undtagen lørdag, hvor maden serveres i H.C. Ørstedsparken ved middagstid. Vognen holder forskellige steder i København, som de hjemløse kender og hvor de ofte befinder sig, såsom Hovedbanen, Kultorvet, Istedgade, Nørreport Station og Strøget. Vognen køres af to

frivillige, der serverer maden og uddeler tøj, soveposer og andet efter behov. Nogle frivillige er med vognen flere gange om ugen, mens andre kun har en enkelt vagt om måneden. Blandt dem er sygeplejersker, en læge og to dyrlæger, der kan tilse de hjemløse og deres hunde. Den Mobile Café har en del stamgæster, som ofte venter på vognen samme sted, og stemningen på de forskellige stoppesteder varierer afhængigt af Caféens brugere. På Nørreport Station møder man ”The Happy Crowd”, som en af brugerne selv har døbt det, en gruppe ældre, fredelige hjemløse mænd, som ikke synes påvirkede. Der er for det meste en varm og rar stemning på Nørreport Station, og vognen holder der gerne en times tid, imens brugerne og de frivillige snakker med hinanden over måltidet. Dette stop står i skarp modsætning til Maria Kirke på Istedgade, hvor narkomaner, prostituerede og handlede kvinder holder til: her er tempoet højt og lunterne korte, folk stimler tæt sammen om vognen og bestillingerne flyver om ørene på de frivillige, der må holde tungen lige i munden for at følge med. Brugere ønsker oftest kun små portioner og mange af narkomanerne vil gerne have ekstra stærk kakao med ekstra sukker. De mange muslimske brugere ved Maria Kirke er ofte utilfredse med, at maden tit indeholder svinekød. Den hektiske stemning gør det svært at føre længere samtaler med brugerne, og relationen mellem brugere og frivillige er overfladisk og centreret om maden. Når de frivillige kommer hjem skrives der dagbog om aftenens forløb, og det bemærkes eksempelvis, hvis en bruger har fået det værre og har brug for ekstra hjælp. Projekt Udenfors faste gadeplansarbejdere læser dagbogen, der for dem fungerer som en kilde til information om tilstanden på gaden og om enkeltpersoners velbefindende.

I forbindelse med arbejdet i Den Mobile Café blev jeg bekendt med Gaderummet, et være- og bosted med behandlingstilbud for unge hjemløse, som jeg besøgte og hvor jeg foretog et enkelt interview².

4.6 Interviewpersoner og kontakt

Jeg har interviewet i alt 10 personer, heraf fem fra Kirkens Korshærs Nattjeneste, fire brugere af Den Mobile Café og én person fra Gaderummet, som også er bruger af Den Mobile Café. Ni mænd og en kvinde har medvirket, og personernes alder er mellem 23 og ca. 55 år. Ni personer var af dansk herkomst, heraf en halvt grønlandsk, og en person var svensk. Det har vist sig at være afgørende for undersøgelsen at jeg som interviewer havde en kontakt til interviewpersonen forud for interviewet, således at der var en vis grad af tillidsforhold eller i det mindste bekendtskab tilstede imellem os. Som nævnt forholder mange hjemløse sig umiddelbart skeptisk til undersøgelser i al

² Da jeg ikke har udført feltarbejde i Gaderummet, men blot besøgt stedet en eftermiddag, er feltet ikke nærmere beskrevet.

almindelighed, de føler det ydmygende at blive ”undersøgt” eller er bange for at interviewet skal ende i medierne. Mit længerevarende feltarbejde var en stor fordel, da brugerne blev trygge ved min person, og min fornemmelse var at man indvilgede i interviewet som en personlig tjeneste ”for at hjælpe mig med min opgave” samt af oprigtig interesse for undersøgelsen. Det er mit indtryk, at samtaler baseret på førstegangsmøder mellem interviewperson og interviewer er ensbetydende med, at en bestemt type personer melder sig, nemlig de meget joviale, udadvendte og frembrusende personer, hvilket gerne er tilfældet i de journalistiske interviews jeg har set i aviserne eller overværet i mit arbejde. Min metode har givet mig mulighed for at nå nogle af de hjemløse, der er ellers er skeptiske og kontaktafvisende.

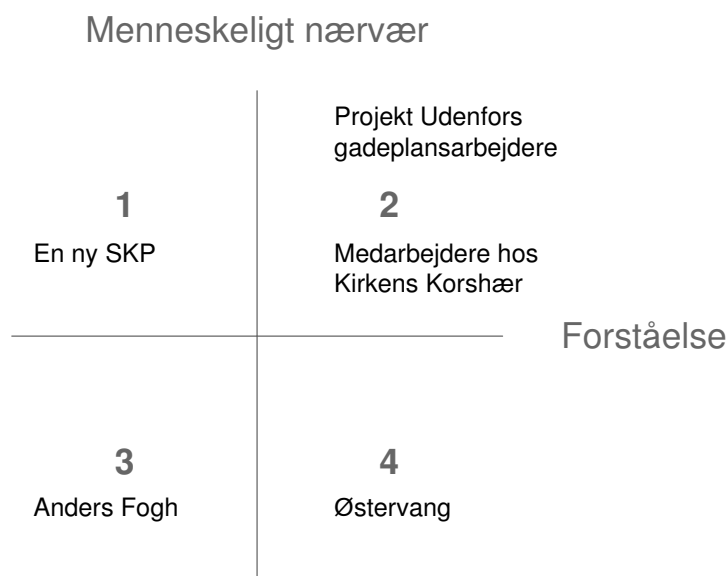
4.7 Ethiske overvejelser

Min vej ind i feltet hos Kirkens Korshær har været genstand for en del etiske overvejelser, da min position som forsker i begyndelsen var skjult for brugerne. I den periode hvor min dagsorden angående undersøgelsen var skjult, oplevede jeg mig selv som krænker, idet jeg via min skjulte dagsorden havde et ønske på brugernes vegne, som de måske ikke selv havde, og at jeg i kraft af min dominerende position gennemførte denne dagsorden. Hvis de ville opleve undersøgelsen som en krænkelse, var jeg allerede i gang med at krænke dem! En løsning på dette problem blev, at jeg i stedet for at have positionen som frivillig som en ”dækhistorie”, indtog denne position fuldt ud, samtidigt med at jeg efter kun få vagter begyndte at fortælle brugerne om undersøgelsen og diskutere den med dem, således at min position som frivillig blev en realitet for mig selv, såvel som undersøgelsen blev synlig for brugerne.

5. En undersøgelse af hjemløses oplevelse af hjælp og støtte

I dette afsnit vil jeg beskrive de temaer der fremstod som konsistente og gennemgående på tværs af interviewmaterialet efter den beskrevne fremgangsmåde inspireret af Giorgis metode, hvor først hvert enkelt interview analyseres, efterfulgt af en horisontal analyse, der synliggør en tværgående struktur i meningsdannelsen. Disse vil blive fremstillet via et udvalg af de singulære cases som strukturerne er opstået af. De induktivt fremkomne temaer vil blive diskuteret i forhold til Harrés teori, der belyser hvordan hjælpens sociale konstruktion finder sted i kraft af mødet mellem hjemløs og hjælper, en konstellation hvis karakter er bestemmende for den hjemløses oplevelse af selv og virkelighed. Empirien vil i vid udstrækning blive udtrykt via to hovedemner, der danner en primær

struktur for resultaterne, to sammenhængende men dog adskilte dimensioner **forståelse** og **nærvær**. Begreberne dækker over oplevelser, som af interviewpersonerne er blevet kaldt mange forskellige ting, men som jeg har samlet under disse to begreber grundet lighed i betydning og indhold.

Figur 4.

Emnet "forståelse" nævnes blandt andet med ord som *viden*, *indsigt*, *erfaring* m.m., og handler kort sagt om hjælperens kendskab til den hjemløses hverdagsliv. Forståelsen for brugeren må konstateres at være en forudsætning for den gode hjælp og er stort set altid er fraværende i personernes fortællinger om den mislykkede hjælp og de dertil hørende konflikter. Den anden hoveddimension i samtalerne om hjælp og støtte har jeg valgt at kalde "menneskeligt nærvær". Temaet artikuleres gennem begreber som "**åbenhed**", "**interesse**", "**omsorg**", "**at mødes på lige fod**" samt dét, ikke at blive behandlet "**som en i rækken**". Disse begreber er udtryk for ét sammenhængende fænomen, en indstilling overfor den hjemløse, hvor hjælperen er nærværende i relationen og forholder sig til den hjemløse som et værdifuldt menneske. Hvor den gode hjælp kendetegnes ved en høj grad af menneskeligt nærvær fra hjælperens side, er dens modsætning forbundet med afstandtagen og fravær. Koordinatsystemet ovenfor illustrerer, hvordan nærvær og forståelse kan være tilstede samtidig, hver for sig eller slet ikke. Modellen benævner specifikke institutioner eller personer, der af interviewpersonerne er blevet fremhævet som repræsenterende disse kvaliteter. Det vil ikke sige, at alle hjemløse eksempelvis mener at Kirkens Korshærs medarbejdere kendetegnes ved forståelse og nærvær, men blot at de som objekt for samtalen har været med til at generere konceptet. Kvadrant 2 er den mest optimale form for hjælp, idet begge kvaliteter er tilstede som det eksempelvis opleves at

være tilfældet hos Korshærens medarbejdere og projekt Udenfors gadeplansarbejdere. I kvadrant 1 finder man blandt andet personer, der kun har lidt erfaring med de hjemløses hverdag, men som har en god indstilling, eksempelvis en nystartet Støtte- kontaktperson. Personalet på forsorgshjemmet Østervang beskrives som erfarne, men distancerede grundet stort arbejdspress og findes derfor i kvadrant 4. Kvadrant 3 refererer til den dårligste form for hjælp, hvor hverken nærvær eller forståelse er tilstede.

5.1 Forståelse

I dette afsnit vil jeg give eksempler på, hvordan forståelsestemaet opstår i interviewene. De udvalgte cases er ment som illustrationer af en dybereliggende struktur i feltet, som handler om vigtigheden for de hjemløse af at opleve forståelse fra hjælperens side.

5.1.1 Manglende forståelse for den hjemløses hverdag

Jan på 23 år har været hjemløs i snart et år og beskriver det som et stort problem, at socialrådgiverne på Århus Kommunes socialkontor ikke kan sætte sig ind i hans hverdag og de problemer, han må slås med. Som hjemløs står han dagligt overfor vanskeligheder, som det er svært at forestille sig, hvis man selv har en fast bolig. Almene behov som søvn, mad, toiletbesøg, personlig hygiejne, opbevaring af personlige ejendele etc. kræver store anstrengelser af den hjemløse. Jan fortæller, at det nemt kan tage timevis at komme i bad, hvis han først skal hente sine toiletsager, der er opbevaret i et skab i den anden ende af byen og derefter spadserer hen til dét sted, hvor man kan tage et bad. Når han kommer frem er der gerne optaget i badet, og der er måske kø. Problemet omkring fødevarer er også stort og består i, at han ikke har adgang til køleskab, hvor han kan opbevare sin mad. Jan siger, ligesom de fleste andre jeg har talt med, at det er ca. dobbelt så dyrt at leve som hjemløs på grund af det netop beskrevne forbrugsmønster. I følgende sentens beskriver personen sit problem med at få tilstrækkeligt søvn, når han hver nat overnatter på nødherberget under Kirkens Korshærs Nattjeneste, et problem der ikke anerkendes af socialrådgiveren.

Jan: Og de forstår heller ikke at man kun kan.... De fleste offentlige medarbejdere: "Nååh ja fem, seks timers søvn. Det burde egentlig være nok." Ja-ja, men altså man sover jo ikke i et lukket rum, der er ofte ti mennesker der sover også, og man ligger på en madras der er meget tynd. Eh, der snorkes, der kommer folk hele tiden ind og ud af rummet, fordi de enten skal på toilet eller ryge eller noget andet, eh, så der er altid sådan en uro i rummet, så man.... Det er jo ikke fem, seks timers koncentreret søvn, men det er sådan meget bare lige at man lige kan få lukket øjnene.

Og han beskriver hvad disse forhold gør ved ham:

Jan: På et eller andet tidspunkt der går man totalt rent fysisk, der falder man fra hinanden. Med mindre man pludselig falder som sagt i søvn på en eller anden bænk i en park eller sådan, hvilket også er forekommende, fordi man er simpelthen bare er for træt.

Hjælpernes manglende forståelse for personens levevilkår resulterer i dette tilfælde i, at han bliver sendt i aktivering uden at have et sted at hvile ordentligt ud, hvilket opleves som en umulig situation. Han ”passer ikke sin aktivering” og mister derved næste måneds kontanthjælp.

Forklaringen på den manglende forståelse skal i følge Jan findes i socialrådgiverens egen baggrund, som adskiller sig fra hans liv i en sådan grad, at hun ikke kan forestille sig, hvad der er ”essentielt og vigtigt at tænke på for en hjemløs³”. En mulig løsning på problemet omkring den manglende forståelse kan for ham at se være mere uddannelse i ”**hvordan den hjemløse tænker**”, og han foreslår et modul om hjemløse på Den Sociale Højskole, så socialrådgiverne kan blive bedre til at tackle flere forskellige mennesker.

Med baggrund i Rom Harrés teori om bevidsthedens diskursive konstitution kan man sige at Jan artikulerer, hvad Harré kalder forskellige konceptuelle frameworks, som i et tidligere kapitel blev tydeliggjort ved hjælp af eksemplet med naturmennesket og videnskabsmanden, der her bliver en analogi til forholdet mellem socialrådgiver og klient. Socialrådgiverens oplevelser har afstedkommet en skærpelse for visse betydninger, imens andre fænomener forbliver usynlige og ubegribelige. Jan har forståelse for hendes manglende indsigt, for han ved selv, hvad det vil sige at leve som et ”almindeligt menneske”, men han oplever et fravær af refleksion hos socialrådgiveren, hvad deres forskellige ståsteder angår. Hendes bevidsthed er rettet imod at få den hjemløse i arbejde uden blik for de faktiske problemer, dette indebærer for hendes klient i kraft af dennes levevilkår. Rom Harré låner fra George E. Kelly (Harré, 1994: 134) termen *personal construct*, der betegner abstraherede fortolkninger af begivenheder eller formulerede fortolkninger af verden-som-man-oplever-den, på en og samme tid bindende for bevidstheden og en mulighed for udvidelse af individets perspektiv gennem nye oplevelser. Det gælder også socialrådgiveren, der kan siges at være bundet af sin begrænsede forståelse, og den hjemløses forslag sigter imod en udvikling af hendes *personal constructs* angående hjemløses liv og daglige problemer.

5.1.2 Forskel i konceptuelle frameworks – forskel i meningsdannelse

Ligesom vi så det hos naturvidenskabsmanden og stammemennesket kan også den hjemløse og socialrådgiverens forståelse af samme fænomen være dybt forskellige, således at det samme ord og

³ Sætninger og ord skrevet med fed og citationstegn er udpluk fra transskription af interviewene.

denotation forbindes med forskellige betydninger. Hvad betyder ordet ”hjælp” for eksempel? Peter, en 43-årig hjemløs mand fortæller om en mislykket form for hjælp:

Anne – Hvad så hvis du så... der hvor hjælpen går galt eller, der hvor hjælpen er misforstået...?

Peter– det kan være når jeg, hvor jeg i sidste måned kom ud på Tranbjerg, på forsorgshjemmet, og blev tilbudt en fast seng at sove i, og så de starter med at ville ligge en tidsplan for planlægning af min fremtid. (grin). Så går man galt i byen.

Sengen blev tilbudt på betingelse af, at der blev lagt en plan for hans fremtid. Planen, der var tænkt som en hjælp til Peter, resulterede i at han måtte gå igen uden at få hjælp. Hvad man forbinder med ”hjælp” afhænger af, hvordan konceptet er tilstede i den diskurs man har tilegnet sig og er blevet en del af i løbet af livet, og for Peter, der har haft et udsædvanligt liv i udkanten af samfundet og dets værdier, kan ordet ”hjælp” have en anderledes betydning. Han blev hjemløs som seksårig, da han **”ikke kunne indordne sig forholdene derhjemme”**, og har siden levet et omflakkende liv med misbrug, fængselsophold, samt lange perioder udenfor systemet, d.v.s. uden at være registreret i folkeregistret og uden offentlig støtte. Socialrådgiverens konceptuelle framework vil i mange tilfælde være formet af et liv i integration i samfundet, en opvækst i samvær med forældre, regelmæssig skolegang, regelmæssig bopæl, videregående uddannelse, en social praksis bestemt af habitus, kapital og felt, der er konstituerende for social integration, og ligger til grund for hendes forståelse af, hvad ”hjælp” indebærer. Hendes plan for Peter afspejler værdier, som er indlejret i ”integreerede” menneskers verdensbillede som et pænt hjem, et nydeligt udseende, fast arbejde, materiel velstand og kernefamilie. Som deltager i en sådan diskurs, opfatter hun ”hjælp” som det, at komme til at leve et ”normalt liv”, og ”hjælp” er ensbetydende med handlinger, der kan få den hjemløse til at bevæge sig i retning af dette liv. For Peter betyder ”hjælp” derimod følgende:

Peter - Altså hjælp det er at få de grundlæggende ting fastsat, sådan at jeg ikke skal tænke over, altså et sted og sove og, og altså tag over hovedet og vide hvilket sted man kommer til, altså hvilken seng man kommer til at sove i i nat.

”Hjælp” for ham indebærer at få dækket mere basale behov end de, der prioriteres hos forsorgshjemmet. Hvor perspektivet i deres plan er meget langt, er den hjemløses udsyn mere umiddelbart, og uoverensstemmelsen mellem de to virkelighedsopfattelser resulterer i, at Peter ikke får den hjælp han har brug for.

5.1.3 Fænomenologisk nærhed - den gode hjælp.

Den gode forståelse forbindes i mange af fortællingerne med hjælperens nærvær i de hjemløses livsverden, og eksempler på personer med stor forståelse og indsigt findes oftest blandt medarbejdere på varmestuer, sygeplejersker på lokalcentre, gadeplansarbejdere og personale på herberger.

Kenneth, der har været hjemløs i 15 år, nævner som de eneste eksempler på gode socialrådgivere han kan komme i tanke om, ”de gamle gadeplansarbejdere”.

Kenneth – (...) Nej jeg kender de fleste af dem, mange af dem der sidder derinde i City, Nørrevold hedder det, det er jo gamle gadeplanssagsbehandlere. De skulle jo ud og søge hjemløse op rundt omkring på gaden, ik?

Anne- Hvordan er de i forhold til...

Kenneth- Jamen de er gode nok. Det er de sgu.

Anne – Hvordan kan det være?

Kenneth – Ja, fordi de har set, hvordan en hjemløs han har skulle igennem det ene system efter det andet hver gang, de skulle søge om et eller andet, ik? Og det er mange gange de her faste sagsbehandlere, der har været på gadeplan, det har de allerede luret, ik? De kan hjælpe dem hurtigere igennem systemet, ik?

Anne – Ej det synes jeg er meget interessant.

Kenneth – De forstår de hjemløse. Det er fordi de har været som gadeplanssagsbehandler, ik?

At hjælperen har ”luret” den hjemløses interaktion med systemet er forskelligt fra de normale sagsbehandlere. Forskellen fra eksemplet med Jan er hjælperens refleksion over sin egen rolle som en agent i systemet; han kender sig selv som en mulig barriere for den hjemløses behov og ved, hvordan han får tingene til at gå glat. Kenneth lægger stor vægt på, at hjælperen har opholdt sig meget på gaden, hvor han har talt med de hjemløse og hjulpet dem med deres problemer. Hjælperen kan med sin tilstedeværelse i miljøet siges at have fået indblik i de hjemløses konceptuelle framework, da han har delt et fænomenologisk felt med dem. Gadeplansarbejderne på projekt Udenfor fortalte mig således, at de i arbejdet på gaden oplevede ”at komme til at tænke som en hjemløs”. Deres arbejdsplads er gaden, de går rundt i byen dagen lang, somme tider uden at tale med nogen og overladt til deres egne tanker - et flanereri, der er en stor del af hverdagen for en hjemløs. De fortalte også, hvordan deres oplevelse af byen ændrede sig i kraft af dette arbejde, at blikket for visse ting havde undergået en forandring og dermed skærpet opmærksomheden: steder i bybilledet, som før havde været usynlige, fik ny betydning som gode skjulesteder for hjemløse, cigaretskodder og kapsler på særlige steder blev til spor på, at der havde opholdt sig nogen om natten, en enlig indkøbsvogn med poser blev et tegn på, at en hjemløs er lige i nærheden, osv. Kort sagt havde deres tilstedeværelse i de hjemløses miljø ændret det konceptuelle framework og skabt indsigter gennem nye oplevelser af byen.

5.1.4 Forståelse som hjælp

Et gennemgående tema i kondenseringerne på tværs af interviewmaterialet handler om hvor rart det er at møde en hjælper som forstår ens situation, enten som det er tilfældet med erfarne socialarbejdere, eller som i følgende case, når tidligere brugere har fået positionen som hjælper. Rune på 25 år,

der har været hjemløs, siden han ikke længere hørte til under børn- og ungeforsorgen som 18-årig, fortæller om et halvandet år langt ophold på behandlingshjemmet Moesgård på Lolland som et eksempel på ”den gode hjælp”. Han lægger stor vægt på, at de ansatte selv havde været stofmisbrugere, og at deres kendskab til stofmisbrug var afgørende for, at hjælpen var effektiv. Rune nåede at blive clean og at få det godt med sig selv. Han fortæller om forskellen mellem en eksmisbruger og en ikke-misbruger, hvad angår forståelse og indsigt:

Rune: Hvis man ikke er misbruger, så kan man have meget svært ved, så kan man ikke sætte sig ind i en misbrugers sted. Det tror jeg ikke. Altså den følelse der, jeg tror man kan følge det til ét eller andet vist punkt, men så heller mere. Så skal man selv have været der, tror jeg.

Jeg tolker hans ytring ”den følelse der” som stofmisbrugerens oplevelsesunivers, hvor trangen til stoffet som en altoverskyggende kraft i tilværelsen skaber et særligt ”sted” for personen, en psykologisk lokalitet, som forbliver ubetrådt af ikke-misbrugeren, og som ifølge Rune er forbundet med ensomhed; han fortæller at han ofte siger til sin bror, at han ville ønske denne kunne ”forstå den følelse der”. Når Rune siger, at det gode ved behandlerne var, at de kendte til misbruget, tolker jeg det som deres evne til at nå ham på ”misbrugerens sted”. Dette åbner samtidig for muligheden for at hjælpe ham videre derfra:

Rune: Det var pissehårdt det første halve år, du. (...) Jeg tænkte bare, de mennesker de er sindssyge, mand. De sad og udleverede sig selv, de sad til terapimøder og sådan noget, men der er så mange ting, man kan genkende ved sig selv, der kendetegner et misbrug og sådan noget (...). Men så begyndte jeg så at give slip og sådan noget eh....

Anne: At give slip på misbruget?

Rune: Ja eh, på de tanker og sådan noget. Begyndte at åbne mig og snakkede om tingene og sådan noget.

Det var en overvældende oplevelse at møde de andre, netop fordi det var mennesker i samme situation, og mange af behandlingshjemmets metoder var ham imod. Derfor er forståelsesdimensionen ikke ensbetydende med fravær af konflikt, men i dette tilfælde medfører personens overvældende oplevelser på behandlingshjemmet en udvikling i ham: han begynder at give slip på sit gamle mønster, hans konceptuelle framework undergår en forandring. Det er væsentligt at bemærke, at selvom behandlerne engang har været misbrugere, så er de det ikke længere, og det at de selv har formået at komme ud af misbruget udgør naturligvis en lige så stor betydning som deres dybe indsigt i misbrugerens livsverden. Indsigten får funktion af en slags bro, hvor det bliver behandlerens opgave at hjælpe klienten fra det ene konceptuelle framework til det andet.

Opsummering

Et svar på forskningsspørgsmålet ”hvordan oplever hjemløse hjælp og støtte” er indtil videre, at det er afgørende for hjælpens karakter, at hjælperen forstår den hjemløses verden og konkret og kropsligt har oplevet hjemløshedens sociale felt og fået indblik i dagligdagens problemstillinger. Hjælperens konceptuelle framework må muliggøre oplevelser og erkendelser af den hjemløses liv, ellers vil mødet mellem de to parter være præget af misforståelser og urimelige krav til brugeren, og den hjemløse vil ikke føle sig hjulpet. Forståelse giver hjælperen flere praktiske muligheder for at hjælpe, som vist via Kenneths case, ligesom brugeren får en oplevelse af ikke at være alene med sine bekymringer, som Runes case belyste.

5.2 Menneskeligt nærvær

Med begreberne ”nærvær” og ”afstandtagen” er vi inde på problematikken om relativ placering af aktørerne – positionering. Vi skal nu se, hvordan den dårlige hjælp er knyttet til oplevelsen af at være genstand for fordømmelse, eller den hjemløses moralske degradering i forhold til hjælperen. Ligeledes er en hjælperes evne til at **”mødes på lige fod”** med den hjemløse ensbetydende med en positionering, hvor den hjemløses position løftes. Han føler sig anerkendt og respekteret. Dimensionen ”menneskeligt nærvær” er i interviewanalysen frembragt dels gennem fortællinger om den gode hjælp, hvor nærværet er fremherskende, dels via fortællinger om menneskelighedens fravær, når den hjemløse har følt sig dårligt behandlet. Sidstnævnte understøttes endvidere af mine delta-gerobservationer.

5.2.1 Det givende møde

Vi skal nu se på, hvordan meget forskellige møder med hjælperen resulterer i vidt forskellige konstruktioner af personaer. Da Rune var omkring 20 år kom han i døgnbehandling for pille og alkoholmisbrug på behandlingshjemmet Moesgård på Lolland, hvor han var i halvandet år. Om den første tid fortæller han, at han var chokeret over graden af åbenhed og nærhed blandt både medarbejdere og brugere: **”Jeg har aldrig mødt så kærlige mennesker i hele mit liv, mand. Det indrømmer jeg, mand. Men de har meget med, at de knuser hele tiden og sådan noget, og det der med nærhed, det havde jeg det sat’me ikke særligt godt med, mand. Og sgu da ikke sådan en stor fremmed mand eller dame dér mand, der giver mig en krammer. Hvad fa’en sker der lige her, kan du komme væk mand. (Griner)”**

Med tiden begyndte Rune dog at åbne op og fortælle om sig selv på fælles terapimøder, og han blev god til at indgå i det som han kalder **”Et stærkt fællesskab”**, der uddybende beskrives således: **”(...)det**

er det sammenhold og den opmærksomhed og omsorg man giver hinanden. Det er sgu slet ikke ligesom normale mennesker, og et eller andet sted er det alligevel. Fordi man lærer også hinanden at kende på godt og ondt.”

Med positioneringsteorien in mente kan Runes forløb forstås således, at han som udgangspunkt reagerer med en andenordenspositionering, når han tager afstand fra de andres omsorg og nærhed, jf. ”kan du komme væk mand”. Han nægter at lade sig positionere som en person der modtager og giver omsorg. Dog overvindes denne konflikt, da Rune opgiver sin modstand og lader sig positionere som modtager af omsorg og kærlighed, og som én der ligeledes kan give andre det samme tilbage. Det er karakteristisk, at Rune i kraft af behandlingen får konstrueret en persona, som han selv kan stå inde for, og som han tilslutter sig idet han siger ”(...) det var jeg sgu glad for det sted dér, fordi jeg nåede at blive clean. Jeg nåede at få det rigtigt godt med mig selv.”

5.2.2 Det nedbrydende møde

Nedenstående case er et godt eksempel på det facetterede møde med hjælperen, hvor en persona konstrueres, som er helt forskellig fra den måde, Rune oplevede sig selv på i ovenstående afsnit. I citatet beskriver han sin oplevelse af, hvordan hans sagsbehandler møder ham på socialkontoret: hendes kropssprog, ordvalg og måden at tale på skaber tilsammen en følelse i ham af at blive opfattet som mindreværdig.

Rune: Jeg føler at hun har skyklapper på, at alt det skal bare gå efter hendes hoved. Jeg føler ikke rigtig, jeg har noget at skulle have sagt. Det er den følelse jeg får, når jeg snakker med hende i hvertfald. Og så er hun, hun er så dygtig til at formulere sig og sådan noget. Jeg føler også tit, at hun kan bare pille mig ned sådan her, ik’å. (...)

Anne: Hvordan kan hun finde på at pille dig ned for eksempel?

Rune: Jamen det er sådan måden hun kigger på mig på og taler til mig på. Og så er hun sådan meget veltalende, sådan rigtig med næsen i vejret, dér. Det kan jeg ikke... det bryder jeg mig ikke om.

Rune oplever, at hun ser ned på ham, og at hun degraderer ham med blik og kropsholdning ”**med næsen i vejret, dér**”, ligesom hun også er ham sprogligt overlegen i og med sin veltalende, som han ikke kan hamle op med. Episoden eksemplificerer på dette punkt enheden i Holways positioneringstrekant, der har at gøre med aktørernes rådighed over symbolske ressourcer, hvor Rune med sin manglende skolegang har færre sproglige redskaber i forhold til sagsbehandleren. Hun har derfor magt til at etablere et specifikt socialt felt for sig selv og Rune, som han ikke har symbolske midler til at omstøde.

De ord Rune bruger om episoden kan i høj grad forstås ud fra hans oplevelse af positionering i en vertikal udstrækning, hvor sagsbehandleren placerer ham i en lavere position end sig: ”**hun kan pille mig ned**”. Ligeledes udspiller samspillet sig i et horisontalt plan, hvor sagsbehandleren lukker af overfor klienten. Han oplever hende som afvisende overfor gensidig kommunikati-

on, idet hun ikke lader ham komme til orde eller er interesseret i hans mening. Hun lukker af overfor det han måtte have at sige, og kommunikationen foregår kun fra hende til ham; **”efter hendes hoved”**.

I følgende citat fortæller manden om en konkret episode på socialkontoret, hvor han spørger sagsbehandleren om, hvad han skal stille op, nu hvor de har stoppet hans penge.

Rune: Hun har tit bare stoppet mine penge, mand, og så er der bare lige gået en måned, der. Jeg har været oppe på at prøve, at jeg har måttet vente en hel måned på at få mine penge, mand, fordi de havde lavet fejl i systemet. Så sagde jeg, ”hvad fanden skal jeg så leve af nu?”. ”Hvad lever du af nu?”. ”Jamen jeg går og samler flasker.” Kan du så ikke blive ved med det?”. ”Hvad sagde du!?”

Sagsbehandleren degraderer klienten, ikke kun situationelt som vi så tidligere, men her i forhold til det sociale rum, idet hun positionerer ham moralsk som en person, for hvem det er i orden at leve af at samle flasker. Det finder han sig ikke i, og hans udsagn **”hvad sagde du?”** må forstås som en andenordenspositionering, hvori han bestrider hendes positionering af ham. Han har kæmpet for at passe sin aktivering, selvom han lever på gaden, og han føler at det er dybt uretfærdigt, at han alligevel skal tjene penge ved det ydmygende flaskesamleri. Rune reagerer meget voldsomt på den moralske positionering af ham som flaskesamler:

Rune: Ej hvor blev jeg gal, mand. Der blev jeg sgu gal.

Anne: Hva’, hvordan gal? Råbte du?

Rune: Jo tak. Pænt højt. Så kom vagterne og sådan noget. Så blev jeg smidt ud. (...) Jeg truede hende ikke og sådan noget, men jeg kunne godt mærke hun følte sig utryg. Det ville jeg også have gjort, hvis jeg var hende. Jeg kan godt sende nogle giftige øjne, da. Og være hård i munden, da. (Grin)

Anne: Det har jeg godt set.

Rune: Men sådan er jeg jo ikke.

Det er bemærkelsesværdigt, at han vedkender sig den aggressive persona, der optrådte på socialkontoret, og som også kan ses i aktion i andre sammenhænge, for så i næste åndedrag at lægge skarpt afstand hertil: **”Men sådan er jeg jo ikke.”** I det sociale rum mellem sagsbehandler og klient finder der således en konstruktion sted af en persona, som Rune ikke helt oplever som sig selv, hvilket står i skarp kontrast til hans oplevelse af hjælpen på Moesgård, hvor han netop oplevede sig selv på en god måde og kunne stå inde for den han var: **”Jeg nåede at få det rigtigt godt med mig selv”**. Runes aggressive adfærd på socialkontoret er alt andet end en undtagelse, tværtimod kan mange af de hjemløse, jeg har talt med i interviews såvel som i mit feltarbejde fortælle om at de er **”eksploderet”** på socialkontoret i desperation, og det drejer sig i de fleste tilfælde om ellers meget fredsommelige og venlige mennesker. Dette stemmer godt overens med den socialkonstruktivistiske idé om mennesket som omskifteligt afhængigt af omstændighederne, og det understreger

betydningen af hjælpens karakter for konstruktion af virkelighed og selvoplevelse, når den hjemløse søger hjælp.

5.2.3 Systemet som overgrebsmand

Følgende case eksemplificerer mange hjemløses dybe mistillid til de instanser, hvis opgave det er at hjælpe dem, en mistillid der for de flestes vedkommende bunder i konkrete oplevelser af svigt fra systemets side. I citatet nedenfor fortæller Hanne om en oplevelse hun havde som sekstenårig, da hun boede på forsorgshjemmet Østervang udenfor Århus. Personalet opdagede at hun var gravid og fik hende overtalte til at få en abort, som en af forsorgshjemmets egne læger gennemførte på Århus Kommunehospital.

Hanne: ”Og der var en sygeplejerske med inde, og så sprøjtede de noget ind i mine årer, og så sagde jeg, jeg er altså ikke bedøvet. Jeg var lysvågen. Jeg er slet ikke bedøvet. Det ville han skide på, så gik han bare i gang, så blev jeg bare holdt fast. Og jeg kan godt sige dig, jeg skreg og jeg skreg og jeg skreg. Jeg kan ikke beskrive den smerte. (pause). Og så blev jeg smidt ud med to kodymagnyler bagefter.”

For en kvinde som Hanne, der har været udsat for seksuelle og voldelige overgreb siden barndommen, bliver historien om aborten en del af denne fortælling, idet systemet gentager overgrebet. Hun siger, at hun overvejede at klage over lægen, men at det ville være **”hans ord imod mit”**, og at det er spild af kræfter, fordi en eventuel klagesag ville falde ud til lægens fordel. Frygten for overgreb og svigt fylder meget i Hannes bevidsthed, og konsekvensen bliver meget ofte, at hun ikke opsøger den hjælp som er til rådighed, for eksempel er hendes muligheder for at få hjælp til at komme ud af alkoholmisbruget begrænsede heraf. Østervang tilbyder afrusning som det eneste forsorgshjem i Århus, men eftersom Hanne har forsvoret nogensinde at sætte sine ben der igen, er denne mulighed udelukket, og hun har besluttet at **”klare det selv”**.

5.2.4 At blive mødt som menneske

Fordomme er et helt essentielt livsvilkår for hjemløse, der hele tiden må forholde sig til andre menneskers holdninger til dem. Selvom de har lært at lade som ingenting, mærker de tydeligt blikkene på gaden, og adspurgt om hvad andre mennesker måske at tænke om dem, forestiller interviewpersonerne sig følgende: **”taber”**, **”psykopat”**, **”narkoman”**, **”skumle eksistenser”**, **”langtidsledig alkoholiker”**, **”blød i bolden”** og lignende. I dette afsnit skal vi se, at den gode hjælper formår at møde den hjemløse bagom fordommene, og vi vil få indblik, i hvordan denne måde at blive mødt på opleves for den hjemløse, samt hvad det kan have af konsekvenser. Nedenstående citat er den 28-

årige Martins fortælling om, hvordan det var at begynde at komme i fristedet for unge hjemløse, Gaderummet:

Martin: alle de institutioner man har mødt og så videre så videre ik?, så er der sådan en forudindtaget holdning imod DIG og din person, hvem du er, på grund af at du har siddet i spjældet for vold, bla bla bla bla bla bla. Og så kommer man der, og så er det, så ændrer det sig radikalt, fordi der er ikke nogen fordomme vel. Og hvis du er en nar, så får du at vide, at du er en nar. Og hvis du laver noget fedt, så er det også i orden. Men der er ikke den der, du ved på forhånd, hov hov hov, hvad har du lavet, du er en idiot. Den er der ikke.”

Efter et utal af sammenstød med systemet oplever Martin for en gangs skyld, at andre vurderer ham på baggrund af dét de ser, i stedet for ud fra forudindtagede holdninger. Denne åbenhed resulterede i, at Martin over tid begyndte at nære tillid til medarbejderen Kalle. Martin fortæller, at det tog lang tid, og at han i starten altid var på stoffer, når han kom i Gaderummet. Han mødte ingen fordømmelse, selvom han beskriver sit daværende jeg som en ”**totalt teckno rod på piller og stoffer**”, og efterhånden tog han færre stoffer og han åbnede sig overfor Kalle.

Martin må siges at have levet i en temmelig ekstrem grad af social udstødelse. Han blev hjemløs første gang som seksårig, da han gik hjemmefra af frygt for sin stærkt psykisk ustabile og misbrugende far. Derefter kom han i pleje hos sin farmor, men efter at han havde været ”**ved at dræbe hende**”, fulgte en række ophold på forskellige institutioner. Han har i lange perioder boet på gaden, og selvom det er længe siden, han har sovet ude, er gadens virkelighed stadig så present, at han per automatik farer op og begynder at slå fra sig, hvis noget vækker ham. Det er en refleks han har lært på gaden for at forsvare sig. Han har desuden været involveret i både højre- og venstreekstremistiske grupper, henholdsvis en nynazistisk gruppe og De Autonome, han har ernæret sig ved salg af stoffer og var på et tidspunkt med til at hærge tre 7-eleven butikker i det indre København. Min pointe med at fremhæve graden af social udstødelse er, at mødet med Kalle ifølge Martin er årsag til beskaffenheden af Martins liv i dag. Han har nu haft et værelse i halvandet år, som han betaler husleje til, han er ikke længere afhængig af stoffer. Martin føler, at han har en vigtig plads i Gaderummet, og engagerer sig meget i at samle penge ind til stedets bevarelse. I vores samtale virker han både eftertænksom og nærværende, og det er tydeligt, at han ikke længere er den voldelige og misbrugende ungdomskriminelle, som blev skitseret i hans fortælling. I dag har han et meget reflekteret syn på sin fortid og tager afstand fra sine tidligere autonome holdninger og siger, at han dengang var ”**ung og dum**”.

Mødet mellem Kalle og Martin kan med fordel forstås ud fra positioneringsteorien. Indtil Martin mødte Kalle har han kun oplevet at blive mødt med fordomme, altså en i Harrés terminologi *moralsk positionering*, hvori Martin blev set som en person uden noget værd jf. ”**på forhånd, hov hov hov, hvad har du lavet, du er en idiot.**” Denne holdning betragtes som en førsteordensposi-

tionering, som Martin konstant har anfægtet via andenordenspositioneringer, der i mange tilfælde er kommet til udtryk som voldelig eller truende adfærd, fx da han blev hentet af politiet på socialkontoret, fordi han blev vred på en sagsbehandler. Det at Martin ikke føler sig dømt på forhånd af Kalle gør, at han kan være i Gaderummet uden at skulle forsvare sig imod en for ham at se urimelig positionering af ham. Den socialkonstruktionistiske idé om at mennesker skabes i socialt samspil har stor gyldighed, hvad angår deres relation, idet Kalles åbenhed skaber en ny social virkelighed og persona for Martin, som hvilken han føler sig anerkendt og respekteret. Det er interessant at se, at mødet med Kalle og Gaderummet har flyttet Martin fra en ekstremt udstødt position i samfundet til en langt mere integreret livsform.

5.2.5 Respekt for autonomi

Et tilbagevendende tema i kondenseringerne var respekten for den hjemløses autonomi, et begreb der hovedsagligt opstod gennem fortællinger, hvor respekten var fraværende. Hanne fortæller om forsorgshjemmet Østervang i Århus, som hun konsekvent benævner ”ØsterTVANG”, hvilket jeg beder hende uddybe:

Anne: Hvordan kan det være I kalder det Østertvang?

Hanne: Fordi de er så formynderiske. Vi er voksne mennesker, nogle er over halvtreds, ik? Og så kommer der sådan en ung pige... De er formynderiske. De vil gerne bestemme alt, hvad man laver og gør.

Hanne har det meget svært med autoriteter, og med folk der vil bestemme over hende. Hun fortæller at hjemløsemiljøet har været det eneste sted, hvor hun har kunnet være den hun er, uden hele tiden at blive straffet fordi hun var forkert.

Opsummering

Ovenstående cases har belyst den gennemgående struktur i kondenseringerne, som udtrykker nærværets afgørende rolle i konstruktion af personaer i relationsarbejdet. Det menneskelige nærvær har en nærmest helbredende virkning, når det er tilstede, mens dets modsætning er stærkt destruktivt på den hjemløses oplevelse af selv og virkelighed. Når nærværet er der, konstrueres et selv, som brugeren oplever som godt, og relationen mellem bruger og hjælper ses somme tider at sætte en forandringsproces i gang, som det var tilfældet for Rune og Martin. Det menneskelige nærvær betyder også, at hjælperen forholder sig til brugeren som menneske og ikke i kraft af fordomme, og hermed opstår færre konflikter, da den hjemløse ikke behøver at kæmpe imod fordommene i kraft af andenordenspositioneringer.

5.3 Moralsk positionering - styrket relation til samfundet

Mange hjemløse har haft et arbejde tidligere i deres liv, som de mistede i løbet af en social deroute (jf. Kjær Jensen, 1995). Når de fortæller om sig selv, er arbejdslivet en væsentlig del af det personlige narrativ og konstituerende for den identitet, de fremstiller overfor mig. Mange oplever den gode hjælp som muligheden for at genfinde arbejdsidentiteten i kraft af meningsfuld beskæftigelse. Denne struktur i interviewmaterialet handler om de hjemløses moralske position, den funktion de udfylder i samfundet, samt rettigheder og status det involverer. I det følgende vil jeg tage udgangspunkt i den hjemløse Torbens fortælling.

5.3.1 Den første arbejdsidentitet

Når jeg beder Torben fortælle sin historie, kommer han med det samme ind på emnet arbejde. Han fortæller, at han gik ud af skolen efter syvende klasse for at hjælpe sin mor, der var eneforsørger til fire børn i 1950'erne og tjente 134 kroner om ugen. Torben tjente 250 kroner om ugen som bybud, og havde derfor et stort ansvar for sin familie. Da han blev femten kom han ud at sejle, og lønnen steg til 530 kroner ugentligt. Som sømand steg han hurtigt i graderne og allerede som attenårig havde han fået rangen "matros" og skulle bestemme over mænd, der var dobbelt så gamle som ham. Torben fortæller om alt dette med en mærkbar stolthed i stemmen, og han beretter om nogle meget vanskelige situationer, som det lykkedes ham at klare sig igennem. Da han var atten år blev han ansvarlig for en besætning på otte spanske mænd, der ikke vidste noget om søfart, og som han måtte lære op undervejs. Arbejdet som sømand er i allerhøjeste grad konstituerende for Torbens selvpositionering, og selvom han giver udtryk for at livet på søen til tider var hårdt, så er der utvivlsomt tale om en positiv selvpositionering, hvor Torben fortæller om dengang han "var noget", havde en høj rang, lærte fra sig, og klarede sig igennem krævende situationer.

5.3.2 Den anden arbejdsidentitet – at få en relation til samfundet igen

På et tidspunkt blev Torben afhængig af narkotika og blev kriminel. Han levede i toogtyve år som narkoman, og brugte næsten al sin tid på at stjæle for at skaffe penge til stoffer. Efter at være blevet clean for fem år siden, har han skullet finde noget nyt at fylde sit liv med, hvilket i dag hans beskæftigelse som Hus Forbi sælger, som er blevet Torbens anden arbejdsidentitet. Adspurgt hvad det betyder for ham at sælge bladet siger han: "Alt! Det er næsten hele mit liv. Næsten", og hvis ikke han havde Hus Forbi, ville han "nok falde i staver og så bare sidde og drikke mig pissefuld hver dag." Ligesom arbejdet som sømand engang fyldte hans liv, er avissælget blevet stærkt meningsgivende. Han fortæl-

ler herom med samme engagement som om arbejdet som sømand, og det er tydeligt at avissalget giver ham en faglig stolthed. At sælge aviser er en kunst, siger han, og der er visse ting man skal lære for at blive en god sælger:

Torben: ”Det er igen det der, man er nød til at øve sig lidt på det, ik’å. Man er nød til at komme med nogle smarte bemærkninger, det bedste blad nord for Alperne, mand, og når der kommer en, jeg har også lige gemt en til dig lille skat, du ved og... Det batter. Hvis du bare står som en saltstøtte, så er der ingen der lægger mærke til dig, mand. Kommer der nogle børn så lige pludselig Hukos Pokus og så er der to.”

Torben beskriver desuden det meningsfulde ved avissalget som den sociale kontakt han har med kunderne:

”Otte kroner per avis, det bliver jeg jo ikke rig af for helvede. Det er alt det man får ved siden af. Og så alt den sociale kontakt man får. Jeg har stået fire måneder det samme sted og solgt aviser. Jeg kender folk. Folk kender mig. De har hørt de samme vittigheder dag ud og dag ind, ik’å”

Salget af Hus Forbi handler i høj grad om at udfylde en plads i samfundet igen. Fra at have været ekskluderet fra det sociale rum, har han nu fået et en funktion, hvor han er synlig på en positiv måde i gadebilledet, og han interagerer med mennesker i det integrerede samfund. Til forskel fra beskæftigelsen som tyv, hvor han tog uden at give noget tilbage, har han noget at tilbyde, idet folk sætter pris på ham og hans tilstedeværelse på gaden. Arbejdet understøtter hermed den hjemløses æresfølelse gennem hans styrkede relation til samfundet og nye moralske position som sælger i stedet for tyv. Hus Forbi har åbnet for en position for Torben, hvorfra han har mulighed for at tilegne sig en habitus, der kan eksistere som en integreret del af det sociale rum, og denne bliver alternativet til en ekskluderet habitus, at **”falde i staver og så bare sidde og drikke mig pissefuld hver dag.”** Betydningen af Hus Forbi som en indsats for at hjælpe de hjemløse, kan betragtes som en art relationsarbejde i bredere forstand end det interpersonelle, da der er tale om et mere strukturelt tiltag i forhold til relationer: Institutionen Hus Forbi skaber positioner i det sociale rum, hvori de hjemløses samlede kapital højnes, og hvorfra de som singulære personer kan skabe relationer med kunderne i et konkret socialt felt.

Opsummering

Ud fra Rom Harrés begreb om selvpositionering og moralsk positionering tolkedes hjemløses oplevelse af hjælp og støtte således, at den gode hjælp kan bestå i at understøtte den hjemløses selvpositionering ved at åbne en moralsk position for ham, hvorfra han kan gå i relation til samfundet på en mere ærværdig måde end før. En konstruktion af selv ud fra ærefulde sociale værdier sås styrket i kraft af hjælpen, ensbetydende med øget symbolsk kapital på et strukturelt plan i form af den høj-

nede moralsk position såvel som på et interpersonelt plan, i kraft af sælgerens interaktion med køberne af avisen Hus Forbi.

5.4 Hjælperens position og hjælpens beskaffenhed

I dette afsnit skal vi se nærmere på hjælperens position, således som de hjemløse har reflekteret over den i interviewene. Vi skal se, hvordan det opleves, at eksempelvis en sagsbehandler kan bruge sin position per se til at hjælpe den hjemløse, til at krænke ham, og hvordan hjælperen i mange tilfælde ikke selv er herre over sin egen position og hvilke problemer dette medfører.

5.4.1 Symbolske ressourcer og den hjemløses afmagt - Hjælperen som bro

For mange hjemløse opleves den gode hjælper som en bro mellem dem selv og dele af det etablerede samfund, som normalt er uden for rækkevidde. Oplevelsen af ikke at blive hørt og ikke at få det man har krav på er fremherskende, ligesom følelsen af manglende evner til at tale sin egen sag; oplevelser der relaterer sig til de elementer i positioneringstrekanten, der for det første har at gøre med de symbolske ressourcer eller evner til kommunikation og forhandling, for det andet en persons troværdighed og rettigheder i samfundet eller moralsk positionering. De følgende cases vil afspejle disse problemstillinger samt hvordan hjælperens funktion opleves.

Martin fortæller om engang, hvor han og nogle af de andre brugere af Gaderummet ikke modtog kontanthjælp, hvilket kommunen begrundede i at de var uden bopæl, en gældende regel på daværende tidspunkt, som Martin ikke kunne stille noget op overfor. Om sagsbehandlerens holdning til de hjemløses indsigelser, fortæller han: **”de var ligeglade jo. Fordi vi hed alle sammen 9999, Københavns Kommune, Ukendt. Københavns Kommune 2”**⁴.

Han beskriver situationen som et **”catch 22”**, da den manglende bopæl resulterede i manglende penge, der igen blev en hindring for at betale husleje til en eventuel bolig. Gaderummets leder Kalle gik ind i sagen og argumenterede ud fra udtalelser fra den daværende socialminister, der havde kritiseret det nævnte økonomiske dilemma, som hjemløse var fanget i. Kalle faxede et brev samt et læserbrev fra socialministeren til kommunen, og de hjemløse begyndte at modtage kontanthjælp tre dage efter. Martin fortæller om Kalles funktion som hjælper: **”Altså hans retorik er i orden, ik?, han er lynende intelligent manden, han hjalp os altid med at skrive breve og ringe rundt og. Du ved, fordi vi var jo, som jeg lige talte om tidligere, det eneste vi var, vi var bare sure på systemet. Altså det var det. Men så havde Kalle overskuddet ik’?, så hver gang at kommunen, eller at vi følte at kommunen fuckede os op, ik?, så trådte Kalle ind og sagde, prøv at hør her, det dér, det er ikke rigtigt, og bla. bla**

⁴ Martin taler her om, hvordan man sommetider figurerer i det offentlige registre som hjemløs.

I citatet fremhæves Kalles retoriske evner – hans symbolske ressourcer – som Martin ikke selv mener sig i besiddelse af i samme omfang, og som opleves som nødvendige i kommunikation med systemet for at blive behandlet retfærdigt. Desuden ser Martin sin egen negative positionering af systemet, ”vi var bare sure på systemet”, som en hindring, hvorimod Kalles ”overskud” er frugtbar: han formår at sige og skrive de rigtige ting til systemet, når det behandler de hjemløse uretfærdigt. Selvom Martin syntes det var uretfærdigt at man ikke kunne modtage kontakthjælp som hjemløs, har han ikke ressourcerne til at gå videre med sin sag, og her bliver Kalles rolle afgørende i forhandlingen mellem klient og system.

Ifølge Martin er det ligeledes svært at tale sin egen sag som hjemløs på grund af det skæve magtforhold mellem klient og sagsbehandler. Selvom han har haft flest gode sagsbehandlere har han også mødt mange ”brodne kar” imellem, som havde ”et kæmpe powertrip. Altså, de havde magten og de sad på pengene”. Følelsen af ikke at blive taget alvorligt og af ikke at blive hørt af potentielle hjælpepersoners ligegyldige indstilling fylder meget i hverdagen, og i mit feltarbejde i hjemløsemiljøet er dette problem et tilbagevendende samtaleemne blandt brugere og medarbejdere. Hjælperens rolle som bro består ikke kun i hans evne til at håndtere symboler men også i at støtte den hjemløse i kraft af en højere position og troværdighed i samfundet. Derfor oplever mange hjemløse det som en støtte at have en bisidder med i forhandlinger med systemet. I mit feltarbejde har jeg ofte hørt hjemløse og tidligere hjemløse omtale SKP’er og bostøtter som en slags advokater, der værner om brugernes rettigheder, og som blev kontaktet, når disse rettigheder var truet. For eksempel kom Hanne en dag meget oprørt ind på varmistuen efter at være blevet lagt i håndjern af Magasins vagter, der uretmæssigt mistænkte hende for at have stjålet en buket blomster. Hun bad om at låne telefonen for at få fat i en SKP, som skulle hjælpe hende med at udfærdige en klage over vagterne. I mange tilfælde har det ligeledes været SKP’en, der har hjulpet den hjemløse med at få et gult sygesikringskort og at blive registreret i folkeregistret efter personen har levet udenfor systemet i en årrække, og på den måde fungerer SKP’en som en bro mellem systemet og den socialt udstødte. Også bostøtterne for tidligere hjemløse fungerer som ”forhandlere” i brugerens sag, og bostøtten kan tage kontakt til kommunens sagsbehandlere på vegne af den hjemløse, hvilket opleves som en stor hjælp.

5.4.2 Systemets positionering af hjælperen

Et gennemgående tema i kondenseringer af interviewmaterialet består i de hjemløses overvejelser omkring, hvordan hjælperens handlemåde kan være resultatet af bestemmelser fra højere steder i systemet, således at en eventuel dårlig behandling ikke er hjælperens skyld. Den hjemløse Peter

fortæller, at han henvendte sig til kommunen for at få hjælp til at finde bolig, og at hans skulle bevise, at han har sociale problemer for at blive sat på en akutboligliste. Han er tidligere blandingsmisbruger, men kan ikke bevise det, da han ikke har været indskrevet til afvæning, men i stedet har afvænet sig selv. Således hører han ikke ind under målgruppen og sagsbehandleren kan ikke hjælpe ham med en akutbolig.

Peter: Hun var skide god til at lytte og hun var skide god til at give mig de svar, som hun kunne give. Og hun holdt sig til de regler, som hun var stukket ud ik', og hendes hænder og fødder, de var bundet med ståltråd med snoretræk og det hele, så hun kunne ikke gøre noget.

Hjælperen er i dette tilfælde forstående og imødekommende, har de kvaliteter der efterspørges i relationen, men alligevel må Peter gå derfra uden at have fået hjælp til sit konkrete problem, fordi sagsbehandlerens handlemuligheder er bestemt af systemet. Også den hjemløse Martin tillægger systemet ansvaret for problemer i den behandling man får på socialkontoret, snarere end sagsbehandlerne selv. Han fortæller at det var frustrerende at være til møde der, fordi man i en lang periode skiftede sagsbehandler hver anden måned, hvorfor ingen var inde i Martins sag. Han siger:

Martin: Men også dem selv, de var dybt frustrerede over det, fordi det var jo ikke dem, der vælger det vel. Det er noget, der bliver besluttet ovenfra. Men, men, men, de var jo også altså, man stod og snakkede med dem, de var sådan, hallo, jeg ved det godt (lille grin), men JEG kan som person ikke gøre noget. Det er min arbejdsgiver der siger det. Vi mødte øh to eller tre, som vi snakkede med som sagde op! Fordi de gad ikke.

Hjælperne ønsker her at deres relation til brugeren var anderledes, men vilkårene er sådan, at de ikke kan handle anderledes. I en Harrésk terminologi er der tale om tvunget selvpositionering, idet sagsbehandleren er pålagt en bestemt rolle og adfærd af en overordnet instans, altså socialkontoret som institution. Institutionens magt og vilje eksekveres gennem personen, som derfor må positionere sig selv som agent. Når agenten forholder sig til den hjemløse i kraft af denne position er han derfor også tvunget til at positionere andre på en bestemt måde, hvilket i ovenstående tilfælde undergraver de kvaliteter, som har vist sig at være grundlæggende for relationsarbejdet. Systemet positionerer sagsbehandleren således, at den afgørende relation ikke kan opstå.

Opsummering

Hjælperen har større symbolsk kapital end de hjemløse i kraft af større social agtelse og troværdighed i det sociale rum, og ofte også grundet et højere uddannelsesniveau og diskursive ressourcer eller evne til at håndtere symboler, jvf Bourdieu. Kapitalen medfører visse rettigheder, som den hjemløse ikke har i samme grad, og som han kan drage nytte af, når hjælperen taler den hjemløses sag, hvormed den ellers meget problematiserede asymmetriske relation er ensbetydende med den gode hjælp. Bagsiden herved er, som en af de nævnte cases eksemplificerede, at hjælperen kan ad-

ministrere sin høje status på en måde, som er krænkende for brugeren. Vi så endvidere, hvordan hjælperne ikke kun positionerer sig selv, men også i allerhøjeste grad er positioneret af det sociale system som institution, og det på en måde som undergraver det gode relationsarbejdes vækstbetingelser.

6 Diskussion

6.1 Resumé af undersøgelsens resultater

De hjemløses fortællinger set igennem en positioneringsteoretisk teori- og analyseramme har givet indblik i, hvordan social konstruktion foregår i mødet mellem hjælper og hjemløs. I interviewmaterialet stod fire strukturer frem som de mest konsistente for de medvirkende hjemløses oplevelse af hjælp og støtte. De første to blev fremstillet via modellen over forståelse og nærvær, hvor førstnævnte havde at gøre med graden af hjælperens indsigt i og oplevelser med den hjemløses livsverden, og sidstnævnte med hjælperens indstilling, velvilje og respekt. Forståelse og menneskeligt nærvær viste sig afgørende for, hvorvidt den hjemløse oplevede en frugtbar relation til hjælperen. Dernæst fandtes en struktur, som udsprang af fortællinger om hjælp og støtte som det at blive givet muligheden for at optage en bedre moralsk position i samfundet - en art udvidet relationsarbejde på et strukturelt snarere end interpersonelt niveau. Den sidste struktur konstrueres af fortællinger, som synliggjorde hjælperens position og positionering som afgørende for hjælpens karakter, da hjælperens højere symbolske kapital i kraft af anerkendelse og evne til at håndtere symboler i forhandlinger var gavnlige for den hjemløses situation. Samtidig sås den højere status at være forbundet med magtmisbrug og krænkelse af hjemløse. Resultaterne pegede desuden på, at fagpersoners relation til hjemløse ofte forværres af systemets positionering af hjælperen på en måde så betingelserne for gode relationer ikke er tilstede.

6.2 Hvordan forholder resultaterne sig til den eksisterende forskning?

I nærværende afsnit vil jeg diskutere mine resultater i forhold til den forskning, der blev præsenteret i forskningsoversigten først i specialet, dette ud fra de fire hovedtemaer, som analysen og fortolkningen af mit interviewmateriale fremdrog.

6.2.1 Forståelse

Til trods for at man i den eksisterende forskning sjældent har anvendt begrebet ”forståelse” i forbindelse med hjemløses oplevelse af hjælp og støtte, vil jeg mene at denne dimension alligevel gør sig gældende i mange af de tidligere beskrevne undersøgelser. Fænomenet forståelse relaterer sig blandt andet til Bhuis studie, der viste uoverensstemmelser mellem hjemløse og sundhedspersonales vægtning af den hjemløses behov (Bhui, Shanahan & Harding, 2006), hvilket også sås hos Rosenheck & Lam (1997), der undersøgte enighed mellem hjemløse og deres case managers. Hjemløse og fagpersoners forskellige livsverdener og konceptuelle frameworks, som blev diskuteret i min undersøgelse, kan tænkes at ligge til grund for de afvigende prioriteringer i de nævnte undersøgelser. Ligeledes viste Leipharts undersøgelse, at socialarbejderen konkrete oplevelser med de hjemløses hverdagsproblemer var gavnlige for, hvor godt brugeren følte sig forstået og for tilliden som en konsekvens heraf (Leiphart & Barnes, 2005: 396).

6.2.2 Menneskeligt nærvær

Denne dimension er bred og ligesom med forståelsesbegrebet er ”menneskeligt nærvær” min kondensering af enslydende temaer i interviewmaterialet. Fænomenet relaterer sig til emner i en stor del af den eksisterende hjemløseforskning fremstillet i forskningsoversigten, hvor blandt andre Høgsbro og Bech-Jørgensens undersøgelser pegede på nærvær, fællesskab og tilhørsforhold på væresteder og herberger som meningsgivende for brugerne (Høgsbro m.fl., 2003: 203), (Bech-Jørgensen, 2003: 99). Min undersøgelse supplerer endvidere de undersøgelser, der fokuserer mere snævert på relationsarbejde, som jeg i kapitel 2.4 resumerede under ”relationens personlige karakter”, ”tillid” og ”respekt for selvbestemmelse” som afgørende for de hjemløses oplevelse af den gode hjælp og støtte (Gamst, 2003), (Chinman, Rosenheck & Lam, 1999), (Leiphart & Barnes, 2005), (Aviles & Helfrich, 2004), (Bhui, Shanhan & Harding, 2006). Førstnævnte findes som en struktur i mit interviewmateriale og eksemplificeres blandt andet gennem casen om Kalle og Martin, hvis langvarige og nære bekendtskab har hjulpet Martin ud af hjemløshed og misbrug til en bedre tilværelse. Martin fortæller ligeledes, hvordan også temaet ”tillid” var afgørende for, at han kunne tage imod Kalles hjælp, et emne som konstrueres negativt i Hannes fortælling, hvor systemets overgreb har plantet mistillid i hende, der afholder hende fra at søge hjælp bestemte steder. De nævnte tre temaer knytter alle an til dimensionen ”menneskeligt nærvær” i min undersøgelse, og i kraft af positioneringsteorien tydeliggøres baggrunden for, hvorfor hjælpen opleves som god: Der er tale om deltagerens relative placering og forholdet sig overfor hinanden i det sociale rum. Tilsvarende kan mine resultater siges at uddybe fund i kvantitative studier som Chinmans forskning i rela-

tionens styrkes virkning på brugerens livssituation, hvor en god relation hang sammen med en positiv vurdering af udvikling i brugerens liv, dels ifølge denne selv, dels ud fra en række ydre mål (Chinmann, et al. 2000). Kvantitativ forskning så også på frekvensen af samvær mellem hjemløse og "casemanager", hvor hyppigt samvær sås at hænge sammen med bl.a. klienttilfredshed og forbedret situation (Rife et al., 1991), (Wetheridge, 1991) og (Morse et al., 1992). Frekvens af samvær må antages at være afgørende, for at muligheden for menneskeligt nærvær kan være tilstede. Endvidere begrundes min undersøgelse det "menneskelige nærværs" betydning, når manglende nærvær og menneskelighed er impliceret i hjemløses oplevelser af krænkelser i det offentlige system, som det blandt andet beskrives af Pedersen (2009), Gamst (2003) og Applewhite (1997).

6.2.3 Styrkelse af borgerens relation til samfundet

At blive givet muligheden for at udfylde en plads i samfundet opleves som yderst meningsfuldt for de af mine interviewpersoner, for hvem dette er lykkedes. Fænomenet blev illustreret gennem Torbens fortælling om at sælge Hus Forbi, og blev kaldt "udvidet relationsarbejde", eller "relationsarbejde på et strukturelt niveau". I Rom Harrés begrebsramme forstås dette som åbning af en position, hvorfra den hjemløses relation til samfundet ændres i kraft af højere status etc., også kaldet "moralisk positionering". Denne form for hjælp er ikke beskrevet i forskningsoversigten, da jeg i udgangspunktet tænkte "relationsarbejde" mere snævert end som så, men betydningen heraf underbygges af en dansk spørgeskemaundersøgelse blandt 200 Hus Forbi sælgere. De svarer, at kontakt til andre mennesker er det vigtigste ved arbejdet sammen med den økonomiske gevinst (Hansen m.fl., 2009: 8).

6.2.4 Hjælperens position og hjælpens karakter

I mine interviews var det et tilbagevendende emne, at hjælperens position var afgørende for oplevelsen af hjælp, idet hjælperen i kraft af sin højere status formår at danne bro mellem hjemløse og det øvrige sociale rum. Denne struktur i mit interviewmateriale relaterer sig til Gamsts undersøgelse af SKP ordningen, hvor brugerne oplever, at kontaktpersonens mellemkomst afstedkommer bedre behandling rundt omkring i systemet (Gamst, 2003, 29), hvilket også påpeges hos Karpatschhof & Rue (2003).

6.3 Generaliserbarhed, reliabilitet og validitet i undersøgelsen

Den eksisterende forskning på området har afdækket temaer, der i høj grad ligner mine, og en sådan relation tyder på, at undersøgelsens resultater er udtryk for konsistente temaer i problematikken omkring hjemløses oplevelse af hjælp og støtte. På trods af hjemløsepopulationens heterogenitet og på trods af at, der er tale om undersøgelser, der er lavet i forskellige, vestlige lande af forskellige forskere, er der alligevel visse temaer, der går igen, hvilket taler for denne undersøgelses generaliserbarhed. Ligeledes vil jeg anføre, at jeg i mine samtaler med hjemløse fra hhv. Århus og København også fandt gennemgående temaer, hvormed det er usandsynligt at mine fund kun er gældende for et lokalt felt. Selvom undersøgelsens reliabilitet er forsøgt styrket gennem Giorgis grundige metode, hvor konsistente temaer udskilles på systematisk vis, er den mulighed tilstede, at en anden forsker ville have analyseret materialet anderledes, da en anden person ville have gennemført interviewene anderledes end jeg og muligvis have foretaget analyser og fortolkninger på en anden måde. Udfra et positivistisk teori- og metodegrundlag ville min relativt subjektive tilgang nemt kunne anfægtes, men undersøgelsen skal ses i en socialkonstruktionistisk kontekst, hvor samtaler og fortolkninger er fuldt ud anvendelige, når meningsgivende og betydningsfuld viden produceres. Ligeledes er målet for undersøgelsens validitet ikke at finde frem til en objektiv sandhed, men den kvalitative metodes styrke er at beskæftige sig med noget sandt i kraft af samtalens fortløbende be- og afkræftelse af hypoteser, en kommunikativ validitet (Kvale, 1994: 239) samt en fænomenologisk indkredsning af de livsverdener og den virkelighed, som er tilstede i feltet.

6.4 Hvilken viden tilfører undersøgelsen vores muligheder i praksis?

Med positioneringsteorien kan centrale temaer i problematikken omkring hjemløshed ikke blot identificeres men endvidere analyseres ud fra indsigt i aktørernes relative placering i et magtforhold samt for dynamikker i den sociale interaktion og konstruktion af personer, oplevelse af selv og virkelighed. Således er analysen ikke blot teoretisk interessant, men konkret anvendelig i overvejelser af karakteren af tiltag og indsatser. De hjemløse fortalte, hvordan de oplevede at hjælperen handler uhensigtsmæssigt på grund af sin funktion i systemet, og i forlængelse heraf må et vigtigt spørgsmål være, hvordan et samfund kan skabe positioner for hjælperne, hvorfra de med de bedst mulige forudsætninger kan indgå i hjælpende og støttende relationer til de hjemløse borgere.

6.4.1 Positionering af hjælperen i hjemløsemiljøet

Undersøgelsen har vist vigtigheden af, at hjælperen forstår og kan forholde sig til den hjemløses livsverden. På denne baggrund vil en anbefaling være, at hjælperen får konkrete erfaringer med miljøet, således at det konceptuelle framework udvides til at erfare og erkende aspekter af livet for de hjemløse, hvis deltagerbaner findes på kanten eller uden for samfundet. Det betyder, at hjælperen rent fysisk må bevæge sig ud i hjemløsemiljøet.

Aktuelle tiltag fra Regeringens side ser ud til at give grobund for ovenstående, eksempelvis består flere initiativer i Fælles Ansvar 2 i at rykke den kommunale sagsbehandling ud i brugerens miljø som oprettelse af ”Udsatte Teams” i kommunerne, hvor tværfaglige teams af socialarbejdere skal opsøge de udsatte på væresteder o.l.” (Regeringen, 2006: 24). Ligeledes etablering af satellit-kontorer i socialt belastede områder, der skal sørge for nem adgang til social hjælp for borgeren. Initiativerne placerer således fagpersonerne nærmere hjemløsemiljøet og rummer gode muligheder for at skabe større forståelse og færre misforståelser eller fejlslutninger af, hvad den hjemløses liv består i. Dog fokuserer tiltagene kun på nemmere adgang til sagsbehandlere, hvorimod opmærksomhed på sagsbehandlernes erfaringer med hjemløsemiljøet desværre ikke synes at være tilstede. Støtte- og Kontaktpersonsordningen er ligeledes gunstig for større forståelse, da de professionelle tilstedeværelse på gadeplan fører erfaringer med sig om hjemløshedens sociale praksis, og netop SKP’erne er meget vellidte blandt de hjemløse, som vi så hos Gamst (2003) og Karpatschhof & Rue (2003), ligesom jeg i mit feltarbejde har oplevet en god stemning omkring disse fagpersoner.

6.4.2 Bedre kontaktflader mellem ekskluderede og marginaliserede borgere

God hjælp og støtte består ifølge undersøgelsens hjemløse i den mellem menneskelige relation til hjælperen, og derfor er en anbefaling på baggrund heraf at sørge for at disse relationer kan opstå. Konkret set kan dette ske gennem at skabe og styrke bestemte kontaktflader mellem hjemløse og hjælpere så som væresteder, bosteder o. lign., hvor brugerne har mulighed for at få en god kontakt til medarbejderne - de integrerede borgere. En relation til en person med overskud opleves som en hjælp, men ofte har personalet for travlt på grund af underbemanding, er udbrændte, eller er underlagt bestemmelser, der gør at relationen har svære vækstbetingelser. Kort sagt bør kontaktfladerne altså for det første skabes og for det andet skal relationerne plejes og værnes om.

Forståelse for relationsarbejdets betydning for hjemløse er ikke tilstede i særlig høj grad i Regeringens beskrivelse af Fælles Ansvar 2. Et mål i Fælles Ansvar 2 er at ”Den opsøgende, kontaktskabende og støttende indsats styrkes” (Regeringen, 2006: 12), hvilket må siges at være be-

fordrende for at skabe flere kontaktflader mellem hjemløse og hjælpere. Dog er det bekymrende, at bevidstheden om relationsarbejdets kompleksitet ikke er tilstede i beskrivelsen af Fælles Ansvar 2, hvor planen for at skabe kontakt lyder som følger: ”Socialt udsatte mennesker henvender sig sjældent selv til de sociale myndigheder. De skal opsøges, som regel på gadeplan, og derefter skal de motivere til at modtage den nødvendige hjælp (...) Næste skridt vil være en nærmere vurdering af hvilken indsats – beskæftigelsesrettet såvel som social – der skal iværksættes” (Ibid: 9-10). Min undersøgelse viser ligesom eksempelvis Chinmann et al. (1999) og Leiphart & Barnes, (2005), at tillidsfulde relationer mellem hjemløse og socialarbejdere tager lang tid, idet vi må have at gøre med individer, der har oplevet mange svigt og krænkelse. Når hjemløse har beskrevet relationer i interviewene, fortælles der ofte om forhold til steder og institutioner, der har varet i mange år, hvilket er naturligt, når man som eksempelvis Høgsbro betragter relationer mellem hjemløse og ansatte på væresteder som en erstatning for de hjemløses egne brudte familierelationer og netværk (Høgsbro m.fl, 2003). Sådanne relationer opstår ikke blot ved at man går ud og ”opsøger” de hjemløse, og med målsætningen risikerer man at skabe en umulig opgave for hjælperen, hvilket jeg ofte har set i forbindelse med mit arbejde i Kirkens Korshær, når socialarbejdere i det omtalte ”Udsatte Team” engagerer sig dybt og inderligt i at ændre den hjemløses tilværelse i en intens periode for derefter at blive sygemeldt med stress. Den hjemløse føler sig således svigtet igen og efterlades med endnu større mistillid til systemet.

6.4.3 Integration og beskæftigelse

En anden måde at skabe integration mellem hjemløse og majoritetssamfundet på er, som undersøgelsen viste, gennem beskæftigelse, hvilket også står nævnt i citatet ovenfor. Hus Forbi var et eksempel og beskæftiger mange, der ikke ville kunne passe en aktivering, fordi sælgeren selv kan bestemme over sin arbejdstid (Hansen m.fl, 2008: 102). Samfundets mål for integration i forhold til beskæftigelse hænger sammen med forestillinger om betydningen integration. Definitionen af ordet er ”forening af flere dele til et hele”, men hvornår er noget forenet? Fælles Ansvar 2 fokuserer primært på aktivering samt arbejde på det almindelige jobmarked, og anser ikke salg af Hus Forbi som aktivering. Dette afspejler en bestemt forståelse af integration samt hvilken praksis, der er foreneligt med ”arbejde”. En anbefaling på baggrund af undersøgelsens resultater vil være, at man i forhold til de mest social udsatte, som netop Fælles Ansvar 2 rettes mod, tænker på integration som bredere end man hidtil har gjort, og at man udnytter de muligheder, som eksempelvis Hus Forbi giver. Salg af Hus Forbi er for de flestes vedkommende ikke et alternativ til aktivering og derfor bedste mulighed for beskæftigelse. Det vil ligeledes være en anbefaling at arbejde på at skabe lignende beskæftigelsesformer for de personer, for hvem de nuværende aktiveringstilbud ikke er en mulighed. En ek-

sisterende form for beskæftigelse, som er vigtig at understøtte og udvikle, er aktivering på væresteder, hvor brugerne deltager i den daglige drift af værestederne, så som madlavning, sortering og salg af genbrugsmøbler eller at lave værkstedsaktiviteter. Dette giver for mange brugere en følelse af indhold i tilværelsen, og rummeligheden på værestederne giver plads til en vis uregelmæssighed i arbejdet (Benjaminsen, 2007: 29). Aktivering på væresteder har også den fordel, at de gode relationer mellem hjemløse og hjælpere på væresteder kan gøre den hjemløses vej til aktivering nemmere.

6.5 Hvorfor opstår krænkelser, og kan der gøres noget?

Undersøgelsen har som flere andre vist, at hjemløse oplever mange krænkelser. Hjemløshed er forbundet med lav social status og med at være nederst i samfundets hakkeorden, hvilket kan være en forklaring på den dårlige behandling. Ligeledes kan det at de hjemløse er anderledes, samt deres afvigende sociale praksis være en forklaring, da det er naturligt at være bange for det ukendte, en vagtsomhed, der kan medføre fjendtlighed og dehumaniserende adfærd. Det er min opfattelse, at en del af krænkelserne må tilskrives den enkeltes samvittighed, ”brodne kar”, som en af interviewpersonerne kalder det, men denne samvittighed er indlejret i og konstitueret af en større social kontekst, hvori man har visse muligheder samt et ansvar for at imødegå krænkelserne. En mulighed er at skabe større forståelse for de hjemløses liv og virkelighed, så socialarbejdere, hospitalspersonale og offentligheden bliver bedre bekendt hermed, og så de hjemløse ikke fremstår som fremmede og farlige, men som mennesker. Større viden kan gøre de hjemløses adfærd mere forståelig, og det er også vigtigt at få aflivet fordomme, såsom at alle hjemløse er sindssyge og utilregnelige, eller den måske mest udbredte fordom, at de selv har valgt deres situation. En større forståelse og indsigt er ifølge de hjemløse selv medvirkende til, at andre mennesker forholder sig til dem med nærvær og respekt. Udover den nævnte positionering af hjælpere i hjemløsemiljøerne er det også en mulighed at give befolkningen mere viden om de hjemløses verden gennem oplysning og undervisning, som det for eksempel gøres i projekt Udenfors ”Projekt Gadeklog”, et tilbud til elever fra 8. – 10. klasse om en temadag med undervisning i hjemløshed. I undervisningen indgår information, film, rollespil, oplæg og debat samt de hjemløses egne fortællinger (<http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Uddannelsesprojekter/Projekt+Gadeklog>).

6.6 Relationens integrerende egenskab

Særligt interessant ved undersøgelsens resultater er som jeg ser det, hvor meget relationen betyder i forhold til at integrere den hjemløse til en social praksis, der er mere forenelig med det sociale rum

og mere forbundet med æresfølelse. Dette eksemplificeres i casen om Martin, der begynder at komme i Gaderummet som en meget socialt ekskluderet person, der gennem mødet med Kalle kommer ud af hjemløshed og misbrug, ligesom det illustreres af Runes fortælling om, hvordan de nære relationer på behandlingshjemmet Moesgård gjorde det muligt for ham at slippe stofmisbruget. Vi har også set, at salget af Hus Forbi kan opfattes som en udvidet form for relationsarbejde, hvor sælgerens relation til samfundet styrkes i kraft af den mere ærefulde position. Bourdieu diskuterer, hvordan der foregår et bytte mellem social og materiel kapital, og i forhold til min empiri er det vigtigt af bemærke, hvordan styrkelse af sociale kapital medfører et løft i det materielle, da de hjemløses levestandard forbedres som følge af relationsarbejdet: Martin flytter fra gaden ind på et værelse, Rune får en mindre forhutlet tilværelse efter at være blevet clean, og avissælgerne får penge på lommen. Det er væsentligt, at forandringen starter i relationen eller i kraft af øget social kapital, snarere end omvendt. Det kan undre, at et land så rigt som Danmark ikke har tilstrækkeligt med materielle ressourcer til at undgå den fattigdom, man ser blandt landets hjemløse. Men netop relationens betydning for forandringer for de stærkt socialt marginaliserede kan være en forklaring på spørgsmålet vakt af en sådan undren. For man kan tilføre uendelig mange materielle ressourcer uden at forandre noget, medmindre en relation til de pågældende mennesker eksisterer. Måske netop i et land som Danmark, hvor økonomisk kapital er rigelig, bør man overveje de sociale sider af udsathed.

6.7 Konklusion

Dette speciale har diskuteret hjemløshed som en ekskluderet og ekskluderende social praksis, herunder misbrug, psykisk sygdom og svagt netværk, hvor de hjemløses lave symbolske og materielle kapital er ensbetydende med en status som domineret gruppe med ringe rettigheder i samfundet, en status der også gør sig gældende i hjemløseforskningen. Her lytter man for sjældent til hjemløses meninger og oplevelser af vigtige spørgsmål om deres situation, men drager primært konklusioner ud fra forskerens perspektiv, hvorved den hjemløses ret til indflydelse underkendes. Specialet argumenterede for, at en vej til større integration af hjemløse i samfundet må være at indlemme deres stemme i samfundsdebatten, og for nødvendigheden af viden om hjemløses oplevelser af hjælp og støtte for at forbedre relationsarbejdet. Min undersøgelse af hjemløses oplevelse af hjælp og støtte anvendte en positioneringsteoretisk tilgang og viste fire konsistente temaer: forståelse, menneskeligt nærvær, moralsk positionering og hjælperens position. Disse var konstituerende for beskaffenheden af relationen mellem hjemløs og hjælper, hvor gode relationer sås at styrke den hjemløses æresfølelse, oplevelse af selv, samt at fremme integration mellem den hjemløse og resten af samfundet.

Det enten interpersonelt, hvor den hjemløse følte sig hjulpet til en mere værdig tilværelse af et andet menneske, eller strukturelt som når mulighed for beskæftigelse åbner nye positioner for den hjemløse i det sociale rum. Resultaterne peger på at større viden og flere konkrete erfaringer om og med hjemløses livsverden er nødvendig for at relationen mellem hjælper og hjemløs kan forbedres, ligesom oplysning af offentligheden kan være en hjælp. Ligeledes bør kontaktflader mellem hjemløse og resten af samfundet skabes og forbedres, gennem styrkelse af væresteder, opsøgende arbejde og beskæftigelsesformer, hvor den hjemløse og resten af samfundet integreres.

Litteraturliste

- Applewhite, S. L., (1997). Homeless veterans: Perspective on social service use. *Social Work* 42 (1), 19-30.
- Aviles, A og Helfrich, C (2004). Life skill service needs: Perspectives of homeless youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 33 (4), 331-338.
- Bech-Jørgensen, B. (2003). *Ruter og rytmer : om brobyggerne, frontfolket og de hjemløse*. København: Hans Reitzel
- Benjaminsen, L. & Cristensen, I. (2007) *Hjemløshed i Danmark 2007. National Kortlægning*. København: SFI
- Benjaminsen, L. (2007). *Storbypuljen – Indsatser for socialt udsatte*. København: SFI.
- Benjaminsen, L (2006): *Indsatser for socialt udsatte. Evaluering af puljen til socialt udsatte grupper i de seks største byer - delrapport III*. København: SFI.
- Benjaminsen, S. (1992). Psykiatriske lidelser blandt hjemløse i Fyns Amt. *Ugeskrift for læger* 154: 1264-70
- Benjaminsen, S & Fabricius, N. Børjesson, E (2006) *Indsatser for socialt udsatte*. Arbejdsrapport. SFI.
- Bhui, S., Shanahan, L. & Harding, G. (2006). Homelessness and Mental Illness: A Literature Review and a Qualitative Study of Perceptions of the Adequacy of Care. *International Journal of Social Psychiatry*, 52 (2), 152-165
- Brandt, Preben (1999). *Den sociale arv – særlig set i forhold til hjemløshed*. København: SFI.
- Brandt, Preben (1992) *Yngre Hjemløse i København*. København: FADL's forlag.
- Bourdieu, Pierre (2005) *Udkast til en praksisteori : indledt af tre studier i kabylsk etnologi*. København: Hans Reitzel
- Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt : artikler i udvalg*. Oslo : Pax
- Brandt, Preben; Hjemløshedsforskning, et dansk perspektiv – kommentar. In Järvinen, Margaretha (Ed.), (1992). *Hemlöshet i Norden*. Helsingfors: NAD.
- Chinman, M., Rosenheck, R., & Lam, J. A. (2000). The case management relationship and outcomes of homeless persons with serious mental illness. *Psychiatric Services*, 51, 1142-1147.
- Chinman, M., Allende, M., Bailey, P. Maust, J & Davidson, L. (1999). Therapeutic agents of community treatment. *Psychiatric Quarterly*, 70 (2), 137-162.
- Chinman, M., Rosenheck, R., & Lam, J. A. (1999) The development of relationships between people who are homeless and have a mental illness and their case managers. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 23, 1, 47-55.
- Chistensen, I. & Koch-Nielsen, I. (2005). *Danish research on Homelessness with a focus on Hidden Homelessness*. København: SFI
- Davies, B. Harré, R. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20 (1), 43-63. .
- Den reviderede udgave af den Europæiske Socialpagt (1996)
- Enheden for brugerundersøgelser (2007). *Patienters oplevelser på landets sygehuse 2006*. TABELSAMLING.
- Evans-Pritchard, E. (1940) *The Nuer: A description of the modes of livelihood and political institutions of a Nilotic people*. Oxford : Clarendon
- Foucault, Michel (2000). *Klinikkens fødsel*. København: Spektrum.

- Gamst, Birthe (2003) *Støtte- og kontaktpersonarbejdet for hjemløse : erfaringer fra Socialministeriets forsøgsordning*. Espergærde: Konsulentkompagniet.
- Geerdsen, L. P. & Holm, A. (2005). *Ud af hjemløshed? Om livet efter ophold på en hjemløseinstitution*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Giorgi, A. (1975). An application of phenomenological method in psychology. In A. Giorgi, C. Fischer & E. Murray (eds.) *Duquesne Studies in Phenomenological Psychology*. Pittsburg: Duquesne University.
- Giorgi, A. (1992). An exploratory phenomenological psychological approach to the experience of the moral sense. *Journal of Phenomenological Psychology*, 23 (1), 50-86
- Goffmann, E. (1959). *The Presentation of self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- Hampton, B., Koor, W., Bond, G., Mayes, J., & Havis, P. (1992). Integration services to avert homelessness: CPS homeless prevention project for HMI adults.
- Hansen, K. F., Lindstad M. J., Jakobsen, F & Hansen, H. (2008). *Hus Forbi. En undersøgelse af koncept og sælgere*. København: CASA.
- Hansen, T. D. & Østerby, S (2006). *Bostedsløse i Norge 2005 – en kartlegging*. Oslo: Norges byggeforskningsinstitut
- Harré, R. & Langenhove, L. (1999). *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford: Blackwell.
- Harré, R. (1998). *The Singular Self: an Introduction to the Psychology of Personhood*. London: Sage.
- Harré, R. & Gillett, G. (1994). *The Discursive Mind*. Thousand Oaks: Sage.
- Hollway, W. (1984). Gender differences and the production of subjectivity. In Henriques, J. (Ed.) *Changing the Subject*. London: Methuen.
- Husserl, E. (1986) *Phänomenologie der Lebenswelt. Ausgewählte Texte Band II*. Stuttgart: Reclam.
- Høgsbro, K, Bovbjerg, K. M., Smith, I.H., Kirk, M & Henriksen, J. (2003). *Skjulte livsverdener*. København: AKF Forlaget.
- Jensen, M. K. (1992). *Slut-SUM*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Jensen, M. K. (1995). *Hjemløse med og uden egen bolig*. København: Socialforskningsinstituttet..
- Jeppesen, K. J., Boolsen, M.W. & Nielsen, H. (1992). *Udstødte og sårbare*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Järvinen, M. (2007) Pierre Bourdieu. In Andersen, H. (Ed.) *Klassisk og Moderne Samfundsteori*. København: Hans Reitzel.
- Karpatschof, B, og Rue, K. (2003). En støtte der er brug for – Brugernes oplevelse af støtte-kontakt-person-ordningen i Københavns Kommune. In Bengtson, S. (Ed.). *Handicap, kvalitetsudvikling og brugerinddragelse*. København: AKF forlaget.
- Koch-Nielsen, I. & Stax T.B. (1999): "The heterogeneity of homelessness and the consequences for service provision", in Avramov, D. (Ed.). Aldershot, England: Brookfield
- Koegel, Paul (1992). Through a different lens: An antropological perspective on the homeless mentally ill. *Culture, Medicine and Psychiatry*. 16: 1-22.
- Kvale, Steiner. (1994). *Interview. En Introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzel.

- Leiphart, L. & Barnes, M.G. (2005). The client experience of assertive community treatment: A qualitative study. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 28 (4), 395- 397.
- Lindstad, J. M., (2008): *Hjemløse i egen bolig – hverdagslivet for tidligere hjemløse*. København: CASA.
- Lov om social service. <https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=20938>
- Malinowski, Bronislaw. 1922 [republished 1984 by Waveland Press]. Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea. *Studies in Economics and Political Science*, 65. London: Routledge and Kegan Paul.
- Mead, M. (1928) *Coming of age in Samoa : A psychological study of primitive youth for western civilisation*. London.
- Mik-Meyer, N. & Järvinen, M. (2003). *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzel.
- Morse, G. (1999). A review of case management for people who are homeless: Implication for practices, policy and research. In Fosberg, L. (Ed.) *National Symposium on Homelessness Research*.
- Morse, G., Calsyn, R., Miller, J., Rosenberg, P., West, Lisa & Gilliland, J. (1996). Outreach to homeless mentally ill people: Conceptual and clinical considerations. *Community Mental Health Journal*, 32, 261-274.
- Morse, G., Calsyn, R., Allen, G., Tempelhoff, B., & Smith, R. (1992). Experimental comparison of the effects of three treatment programs for homeless mentally ill people. *Hospital and Community Psychiatry*, 43, 1005-1010.
- Nielsen, Klaus (2000). Praksis, habitus, livsstil : et essay om Pierre Bourdieu, krop og kultur. In Hansen, Tønnes (Ed.) *Sociologisk udfordring til psykologien*. Århus: Klim.
- Neale, J. (1997). Theorising Homelessness: contemporary sociological and feminist perspectives. In Borrows R. (Ed.) *Homelessness and Social Policy*. London and New York: Routledge.
- Parrott, G. W. (2003). Positioning and the Emotions. In Harré, R. (Ed.), *The Self and Others*. London: Prager Publishers.
- Pedersen, P.V. (2009). *Dårligt liv dårligt helbred. Socialt udsattes oplevelse af eget liv og sundhed*. København: Rådet for Socialt Udsatte.
- Pilely, T. & Brandt P., (1998) *Posefolket*. København: projekt Udenfor
- Prieur, Annick (2006) *Pierre Bourdieu : en introduktion*. København: Hans Reitzel
- Ramsbøl, Hanne (2006). *Notat om væresteder*. Esbjerg: Videns og formidlingscenter for socialt udsatt.
- Regeringen (2006). *Fælles ansvar II – Regeringens 2. handlingsprogram for de svageste grupper*. København: Socialministeriet.
- Reid, p. & Klee, H. (1999). Young Homeless people and service provision. *Health and Social Care in the Community* 7 (1), 17-24.
- Ridgeway, P, & Zippel, A. M. (1990). The paradigm shift in residential services: From the linear continuum to supported housing approaches. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 13, 11- 31.
- Rife, J. C. Greelee, R. W., Miller, L. D., & Feitcher, M. A. (1991). Case management with homeless mentally ill people. *Health and Social Work*, 16 (1), 58 – 67.
- Rosenhech, R & Lam, A. L. (1997) Homeless Mentally Ill Clients' and Providers' Perception of Service Needs and Clients' Use of Services. *Psychiatric Services*, 48 (3), 381-386

Stax, T. B. (1999). *Én gang socialt marginaliseret, altid -? : en analyse af ca. 1.000 menneskers livsforløb efter ophold på forsorgshjem, herberger, krisecentre mv. i '88-'89*. København: Socialforskningsinstituttet.

Socialministeriet (2004). *Undersøgelse af retssikkerhedslovens §4*.

Socialstyrelsen (2006): *Hemlöshet i Sverige 2005 – Omfatning och karaktär*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Thiesen, H. & Shancke, J. (2005). *Evalueringsrapport for Sundhedsprojektet, kontaktstedet Mændenes Hjem og Kontaktstedet Forchammersvej*. København: Socialministeriet.

Wadel, C. (1991) *Feltarbeid i egen kultur : en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkfjord: Seek.

Witheridge, T. F. (1999). The “active ingredients” of assertive outreach. *New Directions for Mental Health Services*. 52, 47-64.

Bilag

Interviewguide

1. Kan du først starte med at fortælle lidt om dig selv? Sådant de store træk siden du gik ud af folkeskolen? De store begivenheder i dit liv?
2. Hvad er du optaget af?
3. Hvordan har folk reageret på nogle af de problemer du har haft?
4. Hvilke personer og institutioner har du modtaget hjælp fra eller forsøgt at få hjælp fra imens du har været hjemløs?
5. Hvordan oplever du generelt den hjælp du får?
6. Kan du fortælle om nogle oplevelser, hvor du har følt at du kunne bruge den hjælp du fik?
 - hvordan blev du mødt af de mennesker der hjalp dig?
 - hvad har hjælpen betydet for dig?
7. Kan du fortælle om nogle oplevelser, hvor hjælpen mislykkedes?
 - hvordan blev du mødt af de mennesker, der skulle hjælpe dig?
 - hvad har det betydet for dig?
8. Hvad vil du gerne opnå inden for det næste år?
 - Hvad gør du for at nå dét mål?
 - Hvad gør det svært, at nå dét mål?
9. Prøv at forestil dig dig selv hvis du havde et fast hjem? Kunne du se dig selv i det? Hvad forhindrer dig i det?
10. Hvad har gjort det svært for dig at leve et "normalt" liv?
11. Når du går og tænker, hvad tænker du så på? Hvad er du optaget af?
12. Hvad vil det betyde for dig at få et hjem igen?